

İngilizce
Ses Yazma

Ruza İbişova

**Əbədiyyət
notları**

Not nəşrləri və
səsyazmaları şöbəsi

RUZƏ İBİŞOVA

İfət - 261254

ƏBƏDİYYƏT NOTLARI

*Azərbaycanın xilaskarı, bütün sahələr kimi, musiqimizin də
inkişafında həlledici rolunu oynayan ümummilli liderimiz
Heydər Əliyevin əziz xatirəsinə ithaf edirəm.*

M.F. Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

Bakı-2011

Rəyçi: Respublikanın xalq artisti,
xanəndə-bəstəkar Əlibaba Məmmədov

Məsləhətçilər: Respublikanın xalq artisti, dosent
Ağasəlim Abdullayev,

Bakı Musiqi Akademiyasının professoru,
sənətsünəşliq namizədi Arif Əsədullayev,

Azərbaycan Milli Konservatoriyasının baş
müəllimi, xanəndə Qəzənfər Abbasov

Redaktor: Arif Fərzəli

Ruzə İbişova «Əbədiyyət notları»
Bakı, «MBM», 2011, 200 səh.

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin Muğam sənəti kafedrasının müəllimi, xanəndə Ruzə İbişovanın, «Nə qədər Azərbaycan var, mən də varam» - deyən Ulu öndərimiz Heydər Əliyevə ithaf olunan, musiqi tariximizi ölməz sənəti ilə zınnətləndirmiş şəxsiyyətlərdən bəhs edən «Əbədiyyət notları» kitabı adının möhtəşəmliyinə tam dolğunluqla boy verir.

İnanırıq ki, məzmunundan müəllifin mövzuya professional münasibəti aydınca görünən bu rəngarəng məqalələr toplusu muğam dünyası ilə maraqlanan oxucuların diqqətindən yayınmayacaq, onların sevgisində öz uğurlu taleyini tapacaq.

ISBN: 978-9952-29-038-7

© Ruzə İbişova
Bakı, «MBM», 2011

ÖN SÖZ

Bu gün Azərbaycan intibah dövrünü yaşayır. Müstəqil respublikamızda misli görünməmiş müsbət dəyişikliklər baş verir. Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin ideyalarını ləyaqətlə həyata keçirən prezident İlham Əliyev tərəfindən aparılan düzgün siyasət xalqımıza hər sahədə uğurlar qazandırır. İqtisadiyyatın, mədəniyyətin elə bir nöqtəsi yoxdur ki, diqqətdən kənarda qalsın.

Tarixindən söhbət açacağımız musiqi mədəniyyətimizin muğam qolu da dövlət rəhbərliyinin yaratdığı münbit şərait nəticəsində günbəgün pərvəriş tapır, üfüqlərini genişləndirir. Bakıda, nadir memarlıq incilərindən olan bir binada Muğam Mərkəzinin açılması, respublikamızda ardıcıl şəkildə beynəlxalq festivalların, simpoziumların keçirilməsi, rəsmi tədbirlərdə, dekadalarda xanəndələrə yetərincə yer ayrılması iqtidarın bu milli dəyərlərə həssas münasibətinin parlaq göstəricisidir.

Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları Xeyriyyə Fondunun sədri, Milli Məclisin deputatı, YUNESKO-nun və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri, ölkəmizin birinci xanımı Mehriban Əliyevanın ulu sənətimizə qayğısı, zənnimcə, daha ətraflı qeyd olunmalıdır. Bu yorulmaz azəri qızının gərgin zəhmətinin bəhrəsidir ki, bir çox maddi abidələrlə yanaşı, qayım-qədim muğamımız da YUNESKO-nun «xüsusi mühafizə edilən irs» siyahısına salınmışdır. Məhz onun təşəbbüsü sayəsində sistem halında gerçəkləşən layihələr, keçirilən müsabiqələr istedadlı gənclərin sənət yolunda yaşıl işiq yandırır. Rəhbəri olduğu fondların dəstəyi hesabına ərsəyə gəlmiş «Qarabağ xanəndələri» kitab-albomu ilə bağlı, bu işin əhəmiyyətini dərinlənən anlayan, respublikanın xalq artisti Həbil Əliyevin sevinc dolu bir kövrəkliklə dediyi kəlmələr heç zaman yadımızdan çıxmaz: «Mehriban xanım mənim qızımdan, bəlkə də nəvəmdən yaşca kiçikdir. Ancaq o, bizə – yetmiş, səksən, səksən beş yaşlı muğam ustalarına və bütövlükdə Azərbaycan

muğamına analıq elədi...» Hörmətli sənətkarımızın sidq ürəklə söylədiyi bu sözlər, elə sanıram, təkcə biz sənətçilərin deyil, ümumilikdə xalqımızın Mehriban xanıma minnətdarlıq hissini tam şəkildə ifadə edir.

Dövlətin muğamın inkişafı üçün geniş meydan açması öz əks-sədasını yalnız istedadı – qabiliyyəti belə bir etimadı doğrultmağa qadir insanların taleyində tapmalıdır. Məhz əsl sənət, əsl sənətkar musiqi mədəniyyətimizi sərhədlərimizdən uzaqlarda layiqincə təmsil edə bilər. Bundan ötrü işimizi elə qurmalıyıq ki, müvafiq fəaliyyət proqramımızda boşluqlara yer qalmasın.

İntibah gur axan nəhəng çay kimidir, sularında çox vaxt «çör-çöp» də oynaşır. Yəni yaradılmış imkandan sui-istifadə edənlər də olur. Belələrinə həmişə daha çevik tərponon görmüşük. Əl-qol açmalarına, efir məkanını tutmalarına fürsət verməməliyik! Əlbəttə, zərər yox. Onların hər «həmlə»sində «sənətə gəlmə», deməkdən bir şey çıxmaz. Yeganə çarə dinlayıcı auditoriyasının maariflənməsidir. Yalnız durulub saflaşan ictimai baxış yeri səhv düşünləri təbii seçmə yolu ilə sıramızdan kənarlaşdırıla bilər...

Biri var idi, hardan tapıb televiziyanın musiqi redaksiyası kimi məsuliyyətli bir şöbəyə rəhbər təyin etmişdilər, bilmirəm, oturduğu kreslo ilə savadı - səviyyəsi arasında uçurumu görəndə, heyrətlənməmək olmazdı. Heç cür anlamırdı ki, muğam dəstgahlarının orkestrlə oxunması da mümkündür və bu zaman ifa daha rahat və dolğun alınır. Çalğının dirijora tabeliyinə görə, yəni yüksək nizam-intizam hesabına zildə sözlərin xeyli aydın başa düşüldüyünü, xırdalıqların itmədiyini ağılına sığışdırı bilmirdi. Xüsusən, «Heyratı»nı oxuyanda müxtəlif çalğı vasitələri ilə zənginləşdirilmiş səs müşayiətinin dəstgaha bitkinlik verdiyini deyəndə, gülürdü, rişxənd edirdi. Bir-iki aləti çıxsaq, orkestrin elə tərdən, kamançadan, onlar kimi eynən muğamlarımıza boy verən neydən, balabandan ibarət olmasından, «orkestr» sözünün əvvəlində «xalq» sözünün işlənməsinin niyəsindən bəlkə də heç xəbəri yox idi yazığın... Nə qədər kabinetdə lövbər salmışdı, «şeyr»ləri dillərdən düşmüşdü. Vəzifədən gedərgətməz mətninin müəllifi olduğu mahnılardan repertuarlarda əsər-ələmət qalmadı. Təəssüf ki, belələri hələ də var və bu cür

adamları nə qədər ifşa etməmişik, istedadlı xanəndələrin, onların rəmində muğamatımızın yolundan kənarlaşdırmamışıq, işimiz şəərəfli keçmişin, işıqlı gələcəyin tələb etdiyi axarla getməyəcəkdir...

Prezident Administrasiyasının rəhbəri, görkəmli ideoloq, fəlsəfə elmləri doktoru, akademik Ramiz Mehdiyevin «Azərbaycan» qəzetinin 2 oktyabr 2009-cu il tarixli sayında çıxan «Azərbaycanın efir məkanı: problemlər və vəzifələr» adlı məqaləsi ictimaiyyət arasında böyük bir hadisə kimi qarşılandı. Müəllif respublikamızı hər sahədə güclü görmək istəyən ziyalıları, o cümlədən fəaliyyəti televiziyasız, radiosuz keçinməyən peşəkar musiqiçiləri narahat edən xoşagəlməz hallara toxunurdu. Gənclərimizin əxlaqına, dünyagörüşünə sərbətsiz verilişləri ilə zərbə vuran təlaşkətlərə iradını açıqca bildirməsi ürəyimcə oldu. Xanəndə dostlarımla Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin Muğam Sənəti kafedrasında birgə çalışdığım pedaqoqlarla, tələbələrimlə söhbət zamanı hiss etdim ki, məqaləni bəyəndən, onda sadalanan nöqsanların tezliklə aradan qaldırılmasını arzulayan təkmən deyiləm. Hörmətli akademikə, belə bir mühüm məsələnin ətraflı təhlilini verdiyinə və vəziyyətdən çıxış yollarını göstərdiyinə görə, təşəkkürümü «Xalq qəzeti»nin 7 noyabr 2009-cu il tarixli sayında çap olunan «Efir məkanında milli-mənəvi dəyərlərimiz qorunmalıdır» adlı yazımla bildirdim...

Niyə Bakı kəndlərində keçirilən toy mərasimlərində təsadüfi xanəndələr yer olmur?! Çağırısan da gəlməzlər. Çünki məclisdə əyləşənlər muğamı dərinləndirir. Hünərin var, dəstgahın bir şöbəsinə ötür, yaxud qəzəlin bir beytini oxuma, daş-qalaq eləyərlər. Muğam sənətinə münasibətdə mən Azərbaycanı bütövlükdə onlar səviyyəsində görmək istəyirəm.

Elə bu kitab da həmin arzudan doğulmuşdur. İnamıram ki, vətəndaşlarımız korifey xanəndələrimizin həyat və yaradıcılığına yaxından bələd olsalar, muğamlarımızın hər kiçik çalarına necə güzəştisiz yanaşdıqlarını bilsələr, qulaq asdıqları ifaçıya tələbkərlilik göstərərlik, hər yersiz zənguləyə çəpik çalmaqzlar. Nəticədə, ifaçı da peşə yolunu düzgün qərarlaşdırar. Ya birdəfəlik aradan çıxar, fəaliyyət üçün özünə münasib sahə seçər, ya da səsinə güvənirsə, səhnəyə – efirə soxulmaqdan yığışaraq sə-

viyyəsini yüksəltmək üçün mükəmməl musiqi təhsili alar, ustadlardan sənətin sirlərini öyrənər.

Azərbaycanın böyük mütəfəkkiri Nəriman Nərimanovun yeniyetmə və gənclərimizin ədəbiyyata münasibətdə mövqeyini müəyyənləşdirməsinə çiraq yandıran tutarlı bir deyimi var. Məqalələrinin birində ədib sual verir: «Bizim uşaqlarımızın Şekspri, Puşkini, Tolstoyu oxuması vacibdirmi?» Və sualını özü cavablandırır: «Əlbəttə, lazımdır. Amma Nizamini, Füzulini, Vaqifi oxuduqdan sonra». Yazıcının bu mükəlliməsinin musiqi mədəniyyətimizə də yönəltmək olar: Şopenin, Bethovenin, Qlinkanın əsərlərini dinləmək lazımdır, amma Üzeyir bəy Hacıbəyovun, Müslüm Maqomayevin operalarına tamaşa edəndən, Cabbar Qaryağdıoğlunun, Seyid Şuşinskiyin, Xan Şuşinskiyin, Rübəbə Muradovanın, İslam Rzayevin muğam dəstgahlarına qulaq asandan sonra... Dünyagörüşümüzün artması, biliyimizin zənginləşməsi üçün xarici aləmdən hali olduğumuz çox yaxşıdır. Lakin, böyük cazmen Vaqif Mustafazadənin təbircə desək, hər öyrənmənin mayasında hökmən iç dünyamız, o cümlədən muğamatımız dayanmalıdır.

Bu əsrarəngiz sənətin tarixinə səyahət etdikcə, daxilən böyüyürsən, bütövləşirsən, yaxından tanış olduqca, öyrəndikcə zamanın gərdsini daha dərindən anlayırsan, yaşamağın qədrini həyatın mənasında görürsən, durulub saflaşır. «Ədəbiyyat notları» kitabı, həmin yolda bir bələdçi kimi, qismən də olsa, karınıza gələcək, özümü xoşbəxt sanaram.

Sözsüz ki, bu cür geniş mövzunu tam əhatə etmək, muğam sənəti aləmində baş verən hadisələri bütünlüklə qələmə almaq, çoxsaylı xanəndələrimizin hamısını yada salmaq bir kitabın imkanı daxilində deyil. Ona görə də yazılı mənbələrdən əxz etdiklərimin fonunda ustadlarımızdan eşitdiklərimi, öz müşahidələrimi ümumiləşdirməklə kifayətlənmişəm və yeni söz demək iddiasından uzağam. Təki xalqımızın musiqi irsinə, xanəndəlik sənətinə göstərdiyim bu kiçik xidmət oxucuların ürəyincə olsun...

Müəllif

TARİXİMİZİN AYNASI

Azərbaycan xalqı özünün tarixi, maddi-mədəniyyət abidələri, zəngin ədəbiyyatı, incəsənəti və musiqisi ilə həmişə fəxr etmişdir.

Şənliklərdə, bayramlarda, eləcə də çətin, kədərli anlarda musiqi bizə həyan, mənəvi dayaq olmuşdur. Onun yaşı xalqın tarixi kimi qədimdir, əzəlidir. Fikir dünyamız, düşüncə tərzimiz, vətənə məhəbbətimiz, torpağa bağlılığımız, bir sözlə, varlığımız, kimliyimiz musiqimizdə öz əksini tapmışdır.

Xalq musiqisinin inkişafında xanəndələrin xidməti əvəzsizdir. Onlar xalqın mənəvi aləminin, zəkasının, arzu-istəyinin ifadəsi olan xalq musiqisini təbliğ etmiş, yaşatmış və qoruyub saxlamışlar.

Xanəndəlik sənətinin inkişafı muğam musiqisi ilə sıx əlaqədardır. Əsl xalq yaradıcılığından qidalanmış bu sənət əsrlər boyu şifahi halda nəsilən-nəslə keçərək zəngin irs yaratmışdır.

Muğamat musiqimizin təməli daşdır. Xalqımızın yaratdığı mahnılar, təsniflər, oyun havaları onun üzərində pərvəriş tapmışdır.

Azərbaycan muğamları tarix boyu özünəməxsus inkişaf yolu keçərək, ictimai-siyasi hadisələrin təsiri altında təkmilləşmiş, müasir formaya düşmüşdür. Həmçinin muğamatda elə tarixin özü də əksini tapmışdır. Musiqi aləmində ahəngləri, rəngləri və ifaçılıq yolları ilə fərqlənən Azərbaycan muğamları zaman boyu xalqımızın həyat fəlsəfəsi, onun arzu və düşüncələri ilə sıx bağlı olmuşdur.

Muğamat pillə-pillə dolğunlaşmış bitkin bir musiqi janrıdır. O, dərin məntiqi məzmunla malikdir, emosionaldır. İnkəar etmək olmaz ki, muğamat zaman keçdikcə Azərbaycan xanəndələrinin

zövqü və ifaçılıq məharəti sayəsində dəyişmiş, milli formaya düşərək daha kamil şəkil almışdır.

Muğamat Azərbaycan musiqi dilinin lüğətidir. Analarımız bizə beşik başında laylaların məxz muğam üstündə oxumuşlar. Buna görə də gözümüzü açıb dünyanı dərk edən gündən mənəviyyatımız muğam təranələrinə köklənmişdir.

Muğam da «həyat», «insan» məfhumu kimi tədqiqinə ömür yetməyən, dəqiq formullaşdırılması-düsturlaşdırılması mümkün olmayan azman anlayışlardan biridir. Öyrənildikcə öyrənilmədikləri üzə çıxır, öyrənildikcə öyrənilməyinə yollar açılır. Əgər Cabbar Qaryağdıoğlu, Seyid Şuşinski, Xan Şuşinski kimi böyük xanəndələr ona alınmaz qala rəmzində yanaşıblarsa, həmin sahənin gözəl bilicisi Hacıbaba Hüseynov yetmiş yaşında «Muğam sonu görünməyən deryadır, mən o deryadan birçə damla əxz etmişəm» - deyibsə, respublikanın xalq artisti, şöhrətli qitələri adlanmış sənətkarımız Alim Qasimovdan soruşanda, hər dəfə «Bu sualın cavabını hələ axtarıram» cavabını verirsə, mən, uzağı, ustadlarımdan eşitdiklərimi, ola bilsin, qismən şəxsi mülahizələrimi qələmə götürə bilərəm. Həm də korifeylərdən irəli keçmədən, öz deyəcəklərimdən öncə, bu möhtəşəm mövzu haqqında onların dediklərini xatırladandan sonra.

Səs sənətinin müqayisəsiz siması Üzeyir bəy Hacıbəyov mədəniyyət tariximizdə muğamın rolu, mövqeyi, əhəmiyyəti barədə ona qədərki fikirləri ümumiləşdirərək yazmışdır: «Muğamat keçmiş dövrlərdən bəri Şərqi, xüsusilə Azərbaycanın klassik musiqi yaradıcılıq nümunəsi kimi tanınmışdır. Muğamat qədim Şərq pərdələri üzrə qurularaq yüksək melodiya malikdir». Dahi bəstəkar bu milli dəyərimizi yüksək qiymətləndirmiş, onu xalqımızın arzu və istəyinin, mübarizəsinin, dostu sudaqatının, düşməncə nifrətinin, gələcəyə inamının ifadəçisi hesab etmiş və fikrinin təsdiqi kimi, ilk operamız olan «Leyli və Məcnun»u tamamilə muğam üstündə qurmuşdur.

Üzeyir Hacıbəyov mövzunu xalqın eyniadlı qəhrəmanlıq dastanından götürdüyü «Koroğlu»nu yaradanda, yenə həmin dəst-xəttə sadıq qalaraq, xüsusən xanın, ətrafındakı saray

adamlarının xarakterizəsi zamanı dəstgahlarımızın ayrı-ayrı şöbələrindən bəhrələnməmiş, sonralar digər bəstəkarları da əsər yazarkən, muğamatın improvizasiyadan çəkinməyə çağırmışdır.

O, bütün rişələri ilə soy kökümüzə bağlı olan bu mədəni irsi nəzəri surətdə araşdırıb çeşidləmiş, mahiyyətinə, məzmununa aydınlıq gətirərək, hər birinin varlığında hansı milli ovqatın dayandığını açıb göstərmişdir: «Bədii-ruhi təsir cəhətindən «Rast» - dinləyicidə mərdlik və gümrəhlik hissi, «Şur» - şən, lirik əhvali-ruhiyyə, «Segah» - məhəbbət hissi, «Şüştər» - dərin kədər, «Çahargah» - həyəcan və ehtiras, «Bayatı-Şiraz» qəmginlik, «Humayun» isə «Şüştər»ə nisbətən daha dərin bir kədər hissi oyadır». Dəstgahları tarixin gərdişi qarşısında dözümlünə görə dərəcələndirmiş, «Rast»ı, qədim musiqişünasların təbirincə, muğamların anası adlandıraraq, kəsb etdiyi «doğru», «düz» anlamında onu ədalətin təntənəsi kimi qiymətləndirmişdir.

Dahi bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyovun bu mənalandırmalarını söz sənəti üzrə digər bir dahimiz, şair Bəxtiyar Vahabzadə «Muğam» poemasında poetik dillə çox dolğun şəkildə verə bildirmişdir. O, əsrlər boyu başımıza gətirilənlərin niyətini anlamadan «Şur»a qulaq asmağın faydasızlığını öndə çəkmişdir:

Əvvəl öyrən, bu vətənə
Hardan,
hansı külək əsib?
Qara yellər dilləndirən
bir qarğıdan
Kim, nə zaman,
nədən ötrü tütək kəsib?
Şur nə deyir, nə danışır narın-narın?
Öyrən, nə vaxt qaynağına daş atılıb
Dağlardakı bulaqların?
Öyrən nə vaxt aparıbdır
Sel Saranı?
Kim sahibdir dildən-dilə
Bu dəhşətli macəranı?..

Şair «Çahargah»dan bəhs edəndə, ilk növbədə onun melodik çalılarının təsvirinə varır:

Şahə qalxdı ağ dalğalar
Köpük-köpük...
Uca-uca, böyük-böyük
Qayalara gah çırpılır,
Gah çəkilir axın-axın...
Tələtlər, həyəcanlar
Bərdəstdir, ön sözdür
Çahargahın.
Deyir: - Həyat bir döyüşdür,
Bir vuruşdur başdan-başa...
Rahatlığı həyəcanlar qucağında
ara, yaşa...

Yalnız sonra «Çahargah»ın avazından duyduqlarını qələmə götürür və oxucuya, dəstgahı dinləyərkən, hər xırdalığın bətnində qararlaşmış milli ağrıya diqqət yetirməyi tövsiyə edir:

Zilində elə bil od qalanıbdır,
Yanğıya dözməyib havalanıbdır.
Bəmində yanğını keçirmək üçün
Fikirlər, xəyallar yuvalanıbdır.

Şairin «Yaşa dolmuş, müdrik bir ürəyin düşüncələri» kimi əlamətləndirdiyi «Rast», «Qoşqarın, Kəpəzin, ulu Şahdağın bağrından sızıb durduğuna» əmin olduğu «Segah» da belə... Dinlədikcə hər kəs bir cür mənalandıra bilər. Amma alınan bütün zövqlərin, təəssüratların içindən mütləq bir ümumi işiq soylanır ki, bu da saysız-hesabsız, rəngarəng, ölümlü-itimli hadisələrin fəvqində dayanan ulu muğam sənətimizin həmişəyahlığıdır.

Ustadım Nəriman Əliyevin həyat yoldaşı Xəlida xanım bu poemanın yazılması ilə bağlı bizə belə bir əhvalat danışdı: «Şair Bəxtiyar Vahabzadə evimizə qonaq gəlmişdi. «Muğam» adlı

əsər üzərində işlədiyini bildirdi və Nərimandan bəzi mətləblərə açıqlıq götürməsini xahiş etdi. Gecə yarısına qədər oturub söhbətləşdilər. Hər şöbənin yaranma məqamının təsvirinə çalışır, doğurduğu təəssüratın təhlilinə səy göstərirdilər. Rəhmətliklərin ehtiyatla danışmaqlarından, hər sözü seçərək deməklərindən aydın olurdu ki, muğamat necə mürəkkəb bir ələmdir...»

Nəriman müəllim dərslər zamanı sinifdə də bu mövzudan dəfələrlə bəhs etmişdi. «Muğamatın tarixini tapa bilmirəm. Bəlkə heç belə bir tarix, gün yoxdur. Anlamaq olmur, Allah yaradıb, yoxsa bəndələr» - deyirdi. Sonra da Vahidin məşhur beytini avazla söyləyərək, ardınca mənasını açıqlayırdı: «Həzrəti Davudun səsi Süleyman padşahın taxt-tacına dəyər»...

Hər dəstgahın əvvəlindən sonuna doğru sanki bir insan ömrü gəlib-gedir. Səs bəmlə zil arasında uşaqlıq dövrü, yetkinlik, gənclik çağları, qocalıq və əbədiyyət kimi mərhələlər yaşayır. Bir qapıdan keçib, o biri qapını açırsan. Dəhlizə isə təsniflər, rənglər xalı kimi döşənir. Elə mahını seçməlisən, ölçü-biçisi taraz gəlsin, muğamın məzmununu korlamasın, qulağı didməsin. Əvvəlki şöbəni tamamlayıb, sonrakı şöbəyə ovsar olsun, səs onda rahatlıq tapsın, dincini alsın. İxtiyarın yoxdur öz əhval-ruhiyyəni ifana gətirənsən-psixoloji müdaxilən milli ovqata xələf gətirər...

Muğamat bir çətin riyazi misaldır, üstəgəl çıxma, vurmanı bölmə ilə səhv salsan, cavabı düz çıxmayacaq. Yoluna bələd deyilsənsə, bəri başdan girişməməlisən. Girişmişənsə, oxuyanda Allahın verdiyi səs payının həddi ilə razılaşmalısən. İmkandan dan kənar şəkildə zilə qalxsan, oxuduğun qəzəlin sözləri anlaşılmayacaq, şirinlik, məlahət, xırdalıqlar itəcək. Tarın son pərdəsini tutmaq dahi xanəndələrin işidir...

Muğamlarımız arasında çox incə toxunulmaz sərhədlər var. Təsəvvür edin, hamısı sudur, amma biri dənizin, biri gölün, biri çayın, biri bulaqındır. Qarışırlar! Onlar arasında keçid yaratmaq, indi çox dəbdə olan terminlə desək, sintez aparmaq üçün Cabbar Qaryağdıoğlu, Şəkili Ələsgər, Məşhədi Məmməd Fərzəliyev, Seyid Şuşinski, Xan Şuşinski, Hacıbaba Hüseynov, Nəriman Əliyev, İslam Rzayev, Alim Qasımov səviyyəsində bu ulu sənətin dərinliklərini bilməlisən. Belə bir haqqı-ixtiyarı qazansan,

yerinə düşən improvizələrdən də çəkinməzsən.

Xan Şuşinski «Manəndi-Müxalif»i, yenilik edərək, «Mirzə Hüseyn Segah»nın müqəddiməsi kimi oxudu və əksər xələfləri tərəfindən qəbul olundu. Yaqub Məmmədov «Çahargah»ın «Mənsuriyyə» şöbəsinə oxuyanda, bir ağır «Segah» deyir. İstər-istəməz səbirsizliklə gözləyirsən xanəndənin həmin əlavəsini. Əvəzsiz xanəndəmiz Hacıbaba Hüseynov dəstgahlarımızın ən xırda şöbəsinə belə məharətlə improvizə edərək, onu dolğun bir muğama çevirməyi bacarırdı. Alim Qasimov ifası zamanı xeyli eksperiment aparır. Hər dəfə də xoşa gəlir. Buna səbəb isə, məlahətli səs və yüksək ifaçılıq qabiliyyəti ilə yanaşı, bu sənətkarların muğamatımızın tarixinə yaxşı bələd olmalarıdır. Dəstgahlarımıza hər iniltinin, hər mübariz çaların hansı hadisədən və nə vaxt hopduğunu gözəl bilib.

Belə olaylara gəlinə, Azərbaycanımızın tarixində bir deyil, iki deyil... Zaman-zaman müsibətlərə düçar olmuşuq.

Hər dəfə «Kəsmə şikəstə»yə qulaq asanda, İç Oğuzla Dış Oğuzun daxili çəkişmələrindən başlamış, son dövrdə torpaqlarımızın iyirmi faizə qədərinin erməni işğalına məruz qalmasına qədər bütün milli faciələrimiz canlanır xəyalımda:

Qızılgül haçabənddir,
Sana, gör neçə bənddir.
Düşsən mən düşən dərdə,
Görərsən necə dərdidir.

Sözləri, melodiyası əsrlər boyu yurdumuzun hər qarışında toqquşmuş qılınclar – nizələr kimi ürək parçalayan bu zərb muğamında türkün türklə qarşılaşdığı Çaldıran döyüşünün ağrısı da var, Gülistan-Türkmənçay müqaviləsinin, 1918-1920-ci illər soyqırımının, 1990-cı il 20 Yanvar qırğının həsrətini yaşadıqca da...

Bu gün Azərbaycanın musiqi nümunələri arasında «Qarabağ şikəstəsi» ruhumuza daha yaxındır. Onu dinlədikcə, ilk növbədə

Mən aşiqəm, Qara bağ,
Qara salxım, qara bağ.
Tehran cənnətdə dönsə,
Yaddan çıxmaz Qarabağ

-deyənlər, illər boyu qütbətə alışı bilməyən Ağabəyim Ağa yada düşür. Düşünəndə ki, yurd-yuvasından didərgin salınmış bir milyon qaçqın, məcburi köçkün əslində elə vətəninə canından çox istəyən, onu hər gecə yuxuda görən bu vəfalı qarabağlı qızın taleyini yaşayır, istər-istəməz Heyran xanımın hazırkı milli əhval-ruhiyyə ilə səsleşən beytini xatırlayırsan:

Olubdu qəm yatağı şad gördüyün könlüm,
Dağıldı qüssədən abad gördüyün könlüm...

Musiqinin dili yüyrək olur. Özü səslər çələngindən ibarətdirsə də, sorağı səsdən dəfələrlə sürətli işıq kimidir. Bir anda yayılmaq, milli mentaliteti tanımaq, dost qazandırmaq, həmfikir, söykək tapmaq qüdrətindədir. Biz tariximizin belə bir ulvi aynasını heç zaman sınmağa qoymamalı, özümüz yaşadığca, onu yaşatmalıyıq. Varlığımız, nikbinliyimiz, itirilənləri geri qaytarmaq ümidimiz naminə!..

MUĞAMATIMIZIN İNCƏLİKLƏRİ «ŞUR» DƏSTGAHI FONUNDA

Azərbaycan professional xalq musiqisinin əsas janrlarından biri olan muğam böyük həcmli, çox hissəli silsilə əsərdir. Bu çox hissəli janrı əmələ gətirən melodiyalar, məqamlar və kiçik musiqi formaları uzaq keçmişə aid edilir.

Muğamlar orta əsrlərin estetik fikri zəminində yaranmış, bu dövrün bədii yaradıcılığının müxtəlif sahələrini – poeziya, kamil bəstəkarlıq texnikası və yüksək ifaçılıq mədəniyyətini özündə birləşdirmişdir.

Yaxın və Orta Şərq xalqları arasında bu və ya digər dərəcədə muğamlara yaxın musiqi janrları mövcuddur (ərəb və türklərdə makam, türkmən və uyuğurlarda makam, özbək və taciklərdə makam, İran musiqisində dəstgah). Muğam musiqi janrı kimi orta əsrlərin son dövründə formalaşmışdır. Lakin muğamların tərkibinə daxil olan müxtəlif şöbə, guşə, təsnif və rənglərin yaranma tarixi daha qədimdir. «Muğam» termini mənşəyinə görə məqamla bağlıdır. Orta əsr Şərq musiqisinin məqam əsaslarını ilk dəfə Səfiyyəddin Urməvi sistemə salmış, onları Əbdülqadir Marağayi təkmilləşdirmişdir. Bu sistemin əsasını «dövr» adlanan 12 əsas məqam, 6 avaz və 24 şöbə kimi törəmə məqamlar təşkil edirdi.

Muğam orta əsr musiqi mədəniyyəti inkişafının ən yüksək pilləsi və onun yekunudur.

XX əsrdə, xüsusilə əsrin 2-ci yarısında muğamın artıq sabitləşmiş qanunları çərçivəsində yeni meyillər əmələ gəlmişdir. Bu meyillər zahiri əl-ümatlərinə görə formanın kompozisiya ölçülərinin yığcamlaşmasında, muğam silsiləsində bir çox ənənəvi hissələrin tədricən aradan çıxmasında özünü göstərir. Məsələn, XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəlində ifa olunan «Şur» muğamında təqribən

30 şöbə və guşə olduğu halda, hazırda bu muğam təqribən 12 şöbə və guşədən ibarətdir. Müasir Azərbaycan muğamlarında həcmnin yığcamlaşması onların lakonizminə, musiqi prosesinin daha fəallaşmasına səbəb olmuşdur.

Tərkibindəki bu dəyişikliklərə baxmayaraq, muğam klassik Azərbaycan musiqisinin ən iri və əsas janrı olaraq qalır. Azərbaycan muğamının vokal, vokal-instrumental formaları mövcuddur. Bunların içərisində dəstgah başlıca yer tutur. Dəstgah dərəməd və bərdəstdən, mayə, şöbə, guşə, eləcə də şöbələrarası ifa olunan təsnif və rənglərdən ibarətdir.

Dəstgahda vokal hissələrin poetik mətnini əsasən qəzəl forması təşkil edir. Çox vaxt burada Nizami, Füzuli, Vahid və başqa Azərbaycan şairlərinin qəzəllərindən istifadə olunur. Azərbaycan muğam ifaçılığında «Rast», «Şur», «Segah», «Çahargah», «Bayatı-Şiraz», «Şüştər», «Humayun», eləcə də «Şahnaz», «Mahur-Hindi», «Rahab», zərb muğamlarından «Heyratı», «Arzbarı», «Səməyi-Şəms», «Mənsuriyyə», «Qarabağ şikəstəsi», «Kəsmə şikəstə» və s. geniş yayılmışdır. Muğamda poeziya ilə musiqinin əlaqəsi digər aspektdə də özünü göstərir. Məsələn, qədim muğamlara daxil olan məsnəvi («Humayun»da) və saqınamə («Rast»da) kimi şeir qəlibləri orta əsrlərdə geniş yayılmışdır.

Xalqımızın ən çox sevdiyi muğamlardan biri də «Şur» dəstgahıdır. Şair Bəxtiyar Vahabzadə öz şeirində onun mahiyyətini açmağa, poetik dillə təhlilini verməyə çalışmışdır:

Çoxdan unudulmuş, yeri qalmış yaradır Şur,
Birdən yada düşmüş bir ötən macərədir Şur.

Bir arifin hikmət dolu söz-söhbəti, eşqi,
Heyrətdən ağıl mülkünə bir pəncərədir Şur...

Fikrin nə qədər yolları, məzilləri varmış,
Üstündə eğırlar açılan bir dərədir Şur.

Qürbətdə vətən həsrəti, yurdunda bir anlıq
Yaddaşda yanıb tez də sönən xatirədir Şur...

Dinləyicidə şən, eyni zamanda lirik əhvali-ruhiyyə oyadan bu muğamın adı fars sözü olub coşğunluq, həvəs, ehtiras, qalmaqal, hay-küy deməkdir. Şur tarda kiçik oktavanın mi səsinə ikinci oktavanın fa-sol səslərinə qədər uzanır. Buna görə də geniş və yüksək səs diapazonuna malik olmayan xanəndə onu tam şəkildə ifa edə bilməz.

Şur muğamı hazırda aşağıdakı hissələri əhatə edir:

- 1) Bərdaşt (muğamın giriş hissəsi);
 - 2) Mayeyi-Şur (girişdən sonra pəsdən oxunan hissə, bir növ muğamın açarı, muğamın mayəsi);
 - 3) Şur-Şahnaz;
 - 4) Bayatı-türk;
 - 5) Şikəsteyi-fars;
 - 6) Əşiran (iki qohum, qohum-əqrəba);
 - 7) Səmayi-Şəms (Simayi-Şəms - Günəş üzlü);
 - 8) Hicaz
 - 9) Sarənc (xoş səslili kiçik bir quş, kamanla çalınan qədim musiqi aləti);
 - 10) Qəməngiz
 - 11) Nişibü-Fəraz (eniş-yoxuş);
 - 12) Şura ayaq (kadensiya).
- Şurun Bərdaştı ifa olunarkən Nəva muğamında gəzişmək mümkündür. Buna görə Bərdaştı bəzən Nəva və ya Nəva-Nişapur (Şuri-Nəva) da deyilir.

«Bərdaşt»ın 2 variantı var:

1. «Bərdaşt»;
2. «Əmiri» və ya «Nəva».

Keçmiş xanəndlərin repertuarında rast gəlinən «Nəva» dəstgahı muğamın tədrisi ilə bağlı proqramdan çıxarıldıqdan sonra «Nəva»nın şöbə və guşələri müxtəlif muğamlara köçürüldü. Məsələn, «Əmiri» guşəsi «Şur»un, «Rahab»ın, «Şüştər»in bərdaştına çevrildi. «Şur»da ikili «Bərdaşt» əmələ gəldi. Xanəndə bilməlidir ki, «Şur» dəstgahının «Bərdaştı» bir növ onun «Mayə»sinin bir oktava zildən təkrarı olmalıdır.

«Şur» dəstgahının ardıcılıqla gələn II şöbəsi «Mayeyi-Şur»dur. Bu şöbəyə sadəcə «Mayə» və ya «Şur»a aid olduğu

üçün «Mayeyi-Şur» deyilir. Mayə – fars sözüdür, «Şur»un bir növ məcazi mənada bünövrəsidir, məğzidir, mayası və iliyidir. Hadisələr «Mayə»nin ətrafında cərəyan edir. Buradakı «Mayə» sözü «Mayə» ifadəsi ilə qarışdırılmamalıdır. «Mayə» hər hansı bir şeyin və ya predmetin cəvhəri, zəti və özəyidir. O, öz aramlığı, zərifliyi, poetikliyi və lirik çalarlığı ilə diqqəti cəlb edir.

«Mayə»də bir-biri ilə təzad təşkil edən musiqi cümlələrinin biri digərinin məntiqi düzülüşü qaydası ilə əvəzlənir ki, bu da dinləyiciyə xüsusi zövq verir.

«Şur» dəstgahının III şöbəsi «Şur-Şahnaz»dır. «Şur-Şahnaz» «Şur» dəstgahının mərkəzinə doğru geniş addımdır. Bəzi zil səslə malik xanəndələr «Şur-Şahnaz»ın bir və iki cümləsindən sonra «Zil-Şahnaz», hətta «Şəddi-Şahnaz» da oxuyur.

«Şur-Şahnaz» şöbəsinə «Şahnaz» və «Vilayət» kimi başlamaq olmaz. Onun ibtidai cümləsi məxsusi si bemol pərdəsinə istinadən ifa edilməlidir. Cümlənin sonunda isə «Vilayət» və «Kürd-Şahnaz»da olduğu kimi, yenə si bemol maqam istinad pərdəsinə «ayaq» edilməlidir.

«Şahnazxara» «Şur-Şahnaz» üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Onun ifası burada «Dilkəş» və «Kürdü»yə ehtiyac olmadığını göstərir. Həm də «Bayatı-Türk» şöbəsinin səs çalarlarını özündə cəmləyir ki, nəticədə «Busəlik» guşəsi üçün zəmin yaradır. Bu da «Şur-Şahnaz»dan və «Şahnazxara»dan «Busəlik»lə «Bayatı-Türkü» («Bayatı-Qacar») keçidi təmin edir.

Bəzi kiçik səs tutumuna malik xanəndələr «Şur-Şahnazı» uzatmaq məqsədilə, bu şöbədən sonra «Dilkəş», «Kürdü», hətta «Bayatı-Kürd» və ya «Dəşti» də ifa edir. Sonra «Busəlik» vasitəsilə «Bayatı-Türkü» keçidi təmin edirlər.

«Şur-Şahnaz» lirik məziyyətə malik olsa da, «Mayeyi-Şur»a nisbətən çevik, sürətli və dinamik xarakter daşıyır. Ona sevgi motivləri və aşiqanəlik daha çox xasdır. Xanəndələr həmin şöbədə Hacı Əbdülhəsən Racinin yaradıcılıq nümunələrindən geniş istifadə edirlər:

Dağut o əgri qaşun üstə zülf-qara, yeri,
Ver indi geybəti-kübrədə Zülfiqarə yeri.

Quru yer üstə qədəm qoyma, minnətün çəkirim,
Göz üstə qoy qədəm, ey yarı-mahparə, yeri.

Gedəndə, mən sənə qurban, rəqibdən gizlin,
Dalınca gəlməyimə bari et işarə, yeri.

Gəl indi canımı al, baxma özgələr sözüne,
Bu xeyir işdə dəxi yox heç istixarə yeri.

Belə dağıtdı üzə kakilün nəsimi-səhər,
Ki, qalmadı dəxi, ey mahru, nəzarə yeri.

Fəqani-bülbülü gör, bircə xar ilən gülə bax,
Günah səndə degül, «tuf» bu ruzigarə, yeri.

Əgər yaqinim ol yar olubsan əgylərə,
Ölünce getməyəcək sindən bu yarə yeri...

«Mayeyi-Şur»dan «Şur-Şahnaz»a keçiddə təsnif də oxuna bilər, rəng və ya diringə də çalına bilər. Lakin «Şur-Şahnaz»dan «Bayatı-Türk»ə («Bayatı-Qacar»a) keçiddə rəng və ya diringə çalınmaz, təsnif oxunmaz. Çünki bu halda «Busəlik» özü «Şur-Şahnaz»la «Bayatı-Türk» şöbələri arasında keçid-körpü funksiyasını daşıyır. Çox nadir hallarda bu iki şöbə arasında təsnif oxunur. Nadir bir «Şur-Şahnaz» təsnifi vardır ki, bu təsnif «Şur» dəstgahının birbaşa üç şöbəsinə – «Şur-Şahnaz», «Bayatı-Türk» və «Şikəsteyi-Farsı» əhatə edir. Mətni Əliəğa Vahidin qəzəllərindən biridir. Bu təsnif görkəmli xanəndə Şəkili Ələsgərə məxsusdur. O, bu təsnifi vaxtilə pətefon valına fars dilində yazdırmışdır. Həmin təsnifdən istifadə edən xanəndəmiz Hacıbaba Hüseynov «Şur-Şahnaz»dan «Bayatı-Türk»ə məharətlə keçid edirdi. Xanəndə bu təsnifi həm fars, həm də azəri türkcəsində oxuyurdu. Təsnifin mətni belədir:

Bu hüsn ilə, gözəlüm, sən gözəllərin gözüsən,
Nə vaxtadək salacaqsan fəraqına bizi sən?

Deyirdilər ki, mələk var, ona inanmazdım,
Səni görən tək inandım, dedim ki, sən özüsən.

Qaşın. gözün, yerişin. qamətin qiyamətdir,
Gözəlliyində tamamsan, qərəz ki, hər üzüsən.

Rəqib ilə məni bir gözde görmə, insaf et,
Gərək özün biləsən indi əyrini, düzü sən.

Nəzərdən aşıqini salma, baxma özgələrə,
İnanma, alma hesaba, amandır, hər sözü sən.

Evin yıxan da olar Vahidin, bilirsən özün,
Atırsan hərdən ona naz ilə bu qaş-gözü sən.

Yuxarıda dedik ki, «Şur-Şahnaz»dan «Bayatı-Türk»ə «Busəlik» guşəsi vasitəsilə keçilir. «Busəlik» orta əsrlərdə 12 əsas muğamdan birinin adıdır. Onlardan biri olan «Busəlik», yəni «Əbu Salik» muğamı, «Şur-Şahnaz»la «Bayatı-Türk» arasında vasitəçi guşə olan «Busəlik» və «Şur» dəstgahının «May»sində ifa edilən «Səlmək» guşəsi IX əsrdə yaşayıb yaratmış şair Əbu Salikin adı ilə bağlıdır.

«Şur-Şahnaz»dan sonra gələn növbəti şöbə «Bayatı-Türk»dür. Bu şöbə «Şur»un mərkəzi şöbələrindən biridir. Eyni adlı muğama İran dəstgahlarında da rast gəlirik. «Bayatı-Türk» şöbəsinin bir adı da «Bayatı-Əcəm»dir (Əcəm ərəb olmayan, burada türk deməkdir). Xanəndənin imkanlarından asılı olaraq «Bayatı-Əcəm»i oxuyanda, «Bayatı-Qacar» və «Dügh»dan bir hissəni, xüsusilə «Zəminxarə» şöbələrini ifa etmək olar. «Bayatı-Türk» qismən unudulub yaddan çıxmışsa da, hətta ifa cümlələrinin bəziləri «Bayatı-Qacar»a keçmişsə də, yenə müəyyən qədər «Şur»dakı «Bayatı-Türk» hal-hazırda mövcud olan «Bayatı-Qacar»dan «ayağ» ilə fərqlənir və birinci ikinciyə nisbətən qısa cümlələrlə ifa edilir.

«Şur» muğamının bəzi şöbələri «Rast» silsiləsinə aid edilsə belə, onları bir-birinə qarışdırmamalı, Üzeyir Hacıbəyovun

təbirincə desək, «Rast» «Rast»lığında, «Şur» isə «Şur»luğunda qalmalıdır. «Rast»da «Vilayəti», «Dilkəş» və «Kürdü» «Şur» qəbilli olduğu kimi, «Bayatı-Türk» də «Rast» qəbillidir. Bu pis hal deyil. Çünki «Bayatı-Türk»lə «Şur»un ab-havası bir növ dəyişir və «Şur-Şahnaz»dan sonra gərginləşmə baş verir. Bir qayda olaraq «Rast» qəbilli muğamlar əlaqələndirici şöbə kimi «Şikəsteyi-Fars»ı çəkdiyi kimi, «Bayatı-Türk» də özündən sonra onunla münbitləşir. «Bayatı-Türk»ün «Bayatı-Qacar»dan fərqli cəhəti onun ayağındadır.

Xanəndəlikdə iki və ya üç oxu cümləsindən sonra rəng və ya dirinləşmə çaldırmaq və eləcə də şöbənin sonunda «Segah» elementlərini xatırladan bir ayaq etmə üsulu var ki, bu da növbəti şöbə olan «Şikəsteyi-Fars» üçün zəmin yaradır. Çünki «Bayatı-Türk»ün ayağındakı bu «Segah» komponentləri «Şikəsteyi-Fars»ın ayağı olan «Segah»ın lad-məqam quruluşu ilə eynilik təşkil edir və üst-üstə düşür.

«Şikəsteyi-Fars» bir sıra dəstgahlarda, o cümlədən «Rast», «Mahur-Hindi», «Orta-Mahur», «Rahab», «Bayatı-Qacar», «Xaric-Segah», «Mirzə Hüseyn Segah»nda olduğu kimi «Şur»da da əlaqələndirici şöbədir. Lakin ahəng xüsusiyyətləri və istinad pərdələrinə görə bunlar bir-birindən fərqlənir. Bu şöbənin bir neçə məqamda ifası onunla izah edilir ki, hər muğamda bu şöbə ondan sonra gələn muğam şöbələrinin üzvi surətdə birləşməsi üçün əlverişli şərait yaratmaq imkanına malikdir. «Şikəsteyi-Fars» melodiya və məzmunu etibarilə bütün dəstgahlarda eynidir. Yalnız istinad pərdələri hər muğamın kökünə, lad-məqam xüsusiyyətlərinə uyğun şəkildə dəyişir.

«Şikəsteyi-Fars»dan «Səmayi-Şəms»ə keçmək üçün çox zaman xanəndələr «Əşirən» adlı funksional guşadən istifadə edirlər. Bu guşənin pərxan xanəndələr üçün əhəmiyyəti daha böyükdür. Çünki «Əşirən» «Şikəsteyi-Fars»dan «Şur»un «May»sinə birbaşa qayıdışı təşkil edir və onlar, səs imkanının «Səmayi-Şəms», «Hicaz» «Sarənc» kimi zil şöbə və guşələri ifa etməyə gücü çatmadığı üçün, çox vaxt «Şur»un «May»sinə ayaq vermək üçün «Əşirən»dan istifadə edirlər.

Hal-hazırda «Əşirən»ın avazlı-sözsüz variantı daha çox

intişar tapmışdır. Lakin rəçitativli-əruzlu variantı da olduqca cazibədarlıq. Çünki burada əruzlu söz guşədə mizanlı ölçü yaradır və guşənin sonluğunu füsunkar edir.

Seyid Şuşinski «Əşirən»ı şair Mirzə Əbdülxalıq Yusifin «Tək» rədifli qəzəli ilə oxumuşdur.

Məşhur tarzənimiz və böyük musiqi bilicimiz Bəhram Mansurov xatirələrində qeyd edir ki, əvvəllər «Şur» muğamında «Şur-Şahnaz»dan sonra «Bayatı-Türk» və «Şikəsteyi-Fars» kimi şöbələr ifa edilməzdi, «Busəlik»dən istifadə olunmazdı və «Şur-Şahnaz»dan «Səmayi-Şəms»ə doğru xüsusi hərəkətlə, yəni ona qədərki səs qatarında olan istinad pərdələrini «pilləvari» ardıcılıqla irəliləyərək «Səmayi-Şəms» çalınıb oxunardı. Lakin zaman keçdikcə, «Şur»un lad-məqam düzümündə «mi» və «fa» səs dəyək məntəqələrinin boş qalmaması və dəstgahlıq baxımından onların hər birinin şöbə ilə doldurulması üçün bura «Bayatı-Türk» və «Şikəsteyi-Fars» kimi şöbələr daxil edildi...

«Səmayi-Şəms» - «Şur» dəstgahının kulminasiyaya doğru növbəti geniş şöbəsidir. Bu şöbə iki söz tərkibindən ibarətdir: Səma və Şəms. «Səma» ərəbcə göy, asiman, fələk, «Şəms» isə Günəş, Gün deməkdir.

Bu şöbənin adı müxtəlif mənbələrdə fərqlidir:

1. «Simayi-Şəms» - (Günəşin üzü);
2. «Səbahi-Şəms» - (səhər Günəşi);
3. «Səmayi-Şəms» - (Günəşli asiman).

Ustadların fikrincə, göstərilən üç mülahizədən sonuncusu daha məqsədəuyğundur.

Xan Şuşinskiyin ifasında «Səmayi-Şəms» sərbəstdir. Lakin müasir dövrdə müstəqil zərb muğamı kimi daha çox oxunur. Yaqub Məmmədov, Arif Babayev, Ağaxan Abdullayev, Alim Qasımov və başqalarının ifasında bu muğam xüsusilə gözəl səslənir.

Xanəndələr mətn seçimində azaddır. Amma bu azadlığın səhibi-ixtiyarlıq kimi başa düşülməsi də düzgün deyil. Həssaslıq göstərilərək həmin şöbə üçün zildə asan və rahat tələffüz edilə bilən şeir nümunələri seçilməlidir. Məsələn, Racinin bu qəzəli kimi:

Sən gərək qönçə kimi pərdədə məstur olasan,
Nə ki, gül tək açılıb ələmə məşhur olasan.

Dolanım başına, çox heyifdi, bu hüsnilə sən,
Gedəsən bir para nakəslər ilə cur olasan.

Hələ mey içməmişən nazilə min can alırsan,
Bəlkə bir soğəri – sərşar ilə məxmur olasan?

Huri - qılman deyib, həsrət çəkəsən, ey zahid!
Görmüsən sən bu nigari məğər, ey kur olasan?

Salma təxirə mənim qətlimi, ey şux nigar,
Ki, görün sən belə xeyir işlərə məmur olasan.

Nazü-qəmzə eləyib Racini aldatma, gözəl,
Bivəfasan, sənə meyl etməz, əgər hur olasan...

«Səmayi-Şəms» şöbəsinin növbəti zil guşəsi «Hicaz»dır. Bu guşə «Şur» dəstgahının zirvəsidir. Muğamın gərginliyi bu guşədə son həddə çatır. «Hicaz»ı yüksək tessituralı, qaltanlı zil səə malik xanəndələr ifa edə bilirlər. Seyid Şuşinski, Xan Şuşinski, Arif Babayev və başqaları bu guşəni məharətlə ifa etmişlər.

Son zil guşələr olan «Hicaz-Ərəbi» və «Hicaz»dan sonra «Şah-Xətai» adlı guşə icra edilir ki, bu da «Sarənc» şöbəsi üçün zəmin yaradır. «Şah-Xətai» «Hicaz»dan sonra və «Sarənc»dən əvvəl ifa edilir və adətən bu qəzəldən istifadə olunur:

Ey müsəlmanlar, əsiri-zülfü-yarəm, doğrusu,
Bu siyəhkarın əlində biqərəm, doğrusu.

Dərdim, ol dilbər yanında etibarım var mənim,
Yoxladım, etdim yəqin, bətibarəm, doğrusu...

Şah Xətai gəştə çıxdı, açdı Hürri'n qəbrini,
Bari, ilaha, əfv qıl kim, tövbəkərəm, doğrusu!

«Şur» dəstgahının növbəti şöbəsi «Sarənc»dir. Mənbələrdə, o, gah bu cür, gah da «Sarəng» adlandırılır.

«Sarənc» çox da geniş şöbə olmadığından inkişafı «Segah»da tapır və səs qatırı onun səs qatarına uyğun olduğu üçün, «Sarənc»dən sonra çox zaman «Segah» ifa edilir. Məşhur xanəndəmi Hacibaba Hüseynov həmin şöbəni müstəqil muğam kimi ifa etmişdir. Bu nadir lent yazısı fonotekamızda qorunur.

«Sarənc»dən sonra gələn guşə «Qəməngiz»dir. İki tərkibdən ibarət fars sözüdür və mənası qəm, qüssə, kədər artıran deməkdir.

O, bir növ «Sarənc»in davamı olduğu üçün, səs qatarında daha sonrakı istinad pərdələrin əhatəliyi ilə «Hicaz» pərdəsinə qədər inkişafı izləyərək, «Sarənc»dəki kədər, inilti və sızıltını bir qədər də artırmış olur. «Qəməngiz», həmçinin «Sarənc»dən sonra ifa olunan «Segah»dan «Sarənc»ə qayıtmaq üçün bir körpü rolunu oynayır. Xanəndələr çox zaman «Sarənc»dən «Segah»a avazla ayaq verirlər. Hacibaba Hüseynov «Qəməngiz»in recitativli variantını əsas götürmüşdür.

«Qəməngiz»dən sonra gələn funksional guşə «Nişibü-Fəraz»dır. «Mayeyi-Şur»a qayıdış ancaq onunla mümkündür. Bu guşə «Mayə»yə aramla keçid rolunu oynayır. «Nişibü-Fəraz» fars sözüdür. «Nişib» - eniş, «Fəraz» - yoxuş, hündür yer deməkdir. Guşənin adı onun ifa xüsusiyyətlərini təsdiqləyir. Zil diapazondan «Mayə»dəki «sol» istinad məqam pərdəsinə qədər hərəkəti təmin edir.

Qurban Pirimov, Bəhram Mansurov kimi mahir tarzənlər müşayiətlərində bu istinad pərdəsinin əhəmiyyətini dərinləndirərək məhz həmin yerdə qərar tuturdular. Bu sənətkarlar haqlı olaraq «Şur»a qayıtmazdan əvvəl «Busəlik» edib, sonra muğama ayaq verirdilər.

«Şur» dəstgahı əsasında bir sıra ritmik muğamlar («Səmayi-Şəms», «Mani», «Arazbar») yaranmışdır. O, aşiq musiqisində də böyük yer tutur. Bu muğamın təməlində xeyli təsnif, xalq mahnıları, oyun havaları meydana gəlmişdir. Bəstəkarlarımız «Şur» muğamı əsasında bir sıra ciddi musiqi əsərləri bəstələmişlər.

Professional muğam məktəblərinə doğru

MUSİQİ MƏCLİSLƏRİ

Hec bir sənət, hətta zahirən sadə görünən hər hansı bir peşə belə məktəbsiz dərindən öyrənilə bilməz. O cümlədən musiqinin, xüsusən onun ən mürəkkəb qolu olan muğamın mənimlənməsi su kimi zaman-zaman müəllimlərin – ustadların dediklərini dinləməkdən keçib durulmalıdır. Tükü-tükdən seçmək qədər səs çalarlarını, guşələri, xalları biri-birindən fərqləndirməyi tələb edən bu sehrlı dünyanın qapısını açmağın yalnız bir sirri var ki, o da bilici hüzurunda aylarla, illərlə fərağat dayanıb, eşidə-eşidə səhvləri azaltmaq, hər öyüdü sonsuz zəhmətlə qarşılamaqdır. Soyadlarında ilk məşğuliyyətinin əlamətini yaşadan ən məşhur xanəndələr belə şöhrətin, sürəkli alqışların orbitinə birbaşa dərzilikdən, xarratlıqdan, keçəcəlikdən gəlib düşməyiblər.

Ustadım İslam Rzayev bizə öyrənməkdən usanmamağı tələq etmək üçün öz ustadı Seyid Şuşinskiyə şəxsi həyatından vaxtilə ona misal çəkdiyi bir məqamı döna-döna xatırladırdı. Dözüm aşılamaq baxımından çox ibrətəməz olduğuna görə, yeri gələndə mən də onu tələbələrəmə danışırım. Seyid Şuşinski tələbələrində iradə aşılamaq üçün deyərmiş: «Oğul, mən İrən məşhur xanəndəsi Əbülhəsən xan İqbalın yanında şeyirdlik edib, ondan dərslər almışam. Çox tələbkər adam idi. Sixıb suyu mu çıxarırdı. Deyirdi, "səni mənə şeyird verəndə «əti sənin, sümüyü mənim» - deyiblər. Ona görə gərək hər əzabə qatlaşsan ki, tökdüklərimi yığıb adıma layiq xanəndə olasan...»

Atasını erkən itirən Seyidə qəmxarlıq edən və sənətkar kimi inkişafına himayədarlıq göstərən əmisi Məşhədi Seyidəli onun tələsik dinləyici qarşısına çıxmasına imkan verməmiş, muğamın

bütün incəliyinə bələd olmayana qədər geniş auditoriyaya, böyük səhnəyə buraxmamışdı. Yalnız qulaq asmaq, böyük xanəndələrin oxumasından öyrənmək naminə özü ilə toylara aparmışdı. Beləliklə, Seyid Şuşinski Əbülhəsən xan İqbalın, Cabbar Qaryağdıoğlundan, Nəvvabdan mükəmməl dərslər aldıqdan sonra fənlilərdə, musiqi məclislərində sərbəst çıxış etmək haqqını – ixtiyarını qazandı və məhz keçdiyi dərin məktəbin hesabına təkcə bənzərsiz ifaçı kimi yox, eyni zamanda unudulmaz bir pedaqoq kimi də Azərbaycan musiqi mədəniyyəti tarixində layiqli yerini tutdu.

İndiki geniş, çilçiraqların işıqlandırdığı möhtəşəm binalarda yerləşən çoxsaylı musiqi məktəblərimizin mayasında gərgin Üzeyir Hacıbəyov zəhməti, ilkinliyində isə səs sənətini sevən imkanlı, əsilzadə insanların evlərində yanan, axşamdan səhərcən sönməyən çiraqların, şamların işırtısı dayanır. İstedadlı gənc xanəndələri təsadüfən-təsadüfə olsa da tapan, böyük sənət yoluna istiqamətləndirən, itib-batmağa qoymayan, öz yaşayış yerini daraldaraq muğamata meydan verən vətənpərvər ziyalıların xeyirxahlığını konservatoriyamızın, akademiyaamızın ilk işartıları hesab etmək olar.

Məlum olduğu kimi, muğamın, xanəndəlik sənətinin inkişafında mühüm rol oynayan amillərdən biri ayrı-ayrı yerlərdə təşkil edilmiş məclislər idi. XIX əsrin ortalarından başlayaraq bu hərəkət getdikcə güclənmiş, daha da vüsət almışdı. Belə musiqi ocaqları məktəb funksiyasını, öyrətmə missiyasını yerinə yetirirdi.

Şəhərlərimiz arasında erməni cəlladlarının caynağından geri almağımıza lap az qaldığına, tezliklə yenə də qoynunda muğamlarımızın səslənəcəyinə inandığım Şuşa musiqimizin beşiyi sayılır. Musiqi məclisləri ilk dəfə Azərbaycanın mədəniyyət tarixinə dəhi Üzeyir bəy Hacıbəyovu, Cabbar Qaryağdıoğlunu, Sadıq Əsəd oğlunu, Hacı Hüsünü, Məşhədi İsinə, Seyid Şuşinskiyə, Xan Şuşinskiyə bəxş etmiş bu şəhərdə təşkil olunub. XIX əsrdə şəhər qaynar bir musiqi mərkəzinə çevrilmişdi.

Burada musiqi məktəbinin yaradıcısı məşhur musiqişünas Xarrat Qulu Məhəmməd oğlu olmuşdur. O, məclisə gözəl səsi

olan gəncləri cəlb edərək, məhərrəmlik mərasimlərini keçirmək, mərsiyələr, yasinlər oxumaq üçün muğamatın qaydalarını öyrətdirdi. Əslində bu onun əlində, Azərbaycanda islam dininin özünü çox güclü şəkildə bürüzə verdiyi bir dövrdə ifaçılıq sənətini öyrətmək üçün yeganə vasitə idi. Bununla qaraguruhçuların müqavimətindən yayınırdı. Hacı Hüsü, Məşhədi İsi, Dəli İsmayıl, Cabbar Qaryağdıoğlu həmin məktəbin yetirmələridir.

Bu məclisdən sonra Şuşada Molla İbrahimin məktəbi yaranmışdır. Dahi Bülbül də ilk musiqi təhsilini orada almışdır.

XIX əsrin ikinci yarısında Şirvan mahalında xanəndəlik sənətinin inkişafında Mahmud Ağanın böyük xidməti olmuşdur. Mahmud Ağa Şamaxının məşhur mülkədarı və Qafqazda tanınmış musiqi xadimi idi. O, musiqiçilərin qayğısına qalar, onlara maddi kömək göstərirdi. Özü pəsdən oxuyar və tar çalarmış. Hacı Hüsü, Məşhədi İsi, Bülbülcan, Ərdəbilli Səttar, Cabbar Qaryağdıoğlu, Sadiqcan və digər məşhur sənətkarlar Mahmud Ağanın təşkil etdiyi musiqi müsəmirələrində iştirak etmişlər. Şamaxıda Mirzə Məhəmməd həsən, Mehdi, Məbud, Şükür, Davud Səfiyarov kimi xanəndələr məhz həmin məclisin sayəsində püxtələşmişdilər.

Azərbaycanda xanəndəlik sənətinin inkişafında Bakı məclisinin də xidmətləri olmuşdur. Bakı musiqi məclisinin rəhbəri Məşhədi Məlik Mansurov idi.

Məşhədi Məlik dövrünün açıq fikirli, mədəni şəxslərindən sayılırdı. O, dərin bilikli musiqişünas və mahir çalğıçı idi.

Bakı musiqi məclisində ifaçılıq sənətinə, musiqi tarixinə diqqət yetirilirdi. Muğamların tamam-dəstgah və düzğün oxunmasının xüsusi fikir verilir.

Bakı musiqi məktəbində Bəylər, Seyid Mirbabayev, Mirzə Fərəc, Ağa Kərim Salik, Ağa Səid oğlu Ağabala, Əli Zuhab, Baladadaş, Mərdi Cənabəyov və başqa musiqiçilər toplaşaraq musiqi savadlarını təkmilləşdirirdilər. Ağa Səid oğlu Ağabala «Segah-Zabulu» xüsusi bir ustalıqla ifa etmişdir.

Musiqi məclisləri xalq musiqisinin milli ruhunu, eyni zamanda musiqi dilini yabançı meyllərdən təmizləmiş, muğamatın

orijinallığını mühafizə edərək onların assimilyasiya təhlükəsinə qarşı kəskin müqavimət göstərmişdir. Burada şeir, musiqi və sənətin estetik problemləri ətraflı müzakirə olunurdu.

Musiqi məclisləri dövrü Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin inkişaf tarixində ayrıca bir mərhələdir və muğam sənətinin təşəkkülündə, yaşamasında misilsiz rol oynamışdır.

Əvvəla, muğam məclisləri istedadlı gənclərin üz tuta biləcəyi yeganə musiqi tədrisi yeri idi. Təsədüfdən-təsədüfə, tanışlıq əlaqələri ilə olsa da, xanəndəlik sənətinin sirlərini öyrənmək istəyənlər ilk növbədə bura can atırdı. Məsələn, Bakıda yaradılmış Məşhədi Məlik və Məşhədi İsmayılın məclisi şəhərdəki, Abşeron kəndlərindəki istedadları ətrafında cəmləyə bilmişdi. Şuşadakı «Nəvvabın məclisi» Qarabağın, ona yaxın mahalların muğam sənəti üzrə ümidverici cavanlarının yaradıcılıq ünsiyyətini təmin edir, ustadlardan ardıcıl tövsiyə almalarına şərait yaradırdı. Şamaxıda fəaliyyət göstərən Mahmud Ağanın dərəcəyi bütün Şirvanın mələhətli səsə malik gəncləri üçün əsl inkişaf meydanı idi.

Digər Azərbaycan bölgələrində, «musiqi məclisi» adı altında ardıcıl fəaliyyət göstərməsə də, çal-çağırla dolu, qonaq və yerli xanəndələrin muğamsevərlər qarşısında çıxış etdiyi geniş salona malik ziyalı evləri var idi. Hələ XII əsrdə

Müğənni, yorubdur bəm səslər mənə,
Zil üstə qaldır sən indi naləni.
Bəlkə o zil səsin ucalan zaman
Qurtara ürəyim bu ahu-zardan

- deyən böyük Nizaminin doğma yurdu Gəncədə belə tədbirlər tez-tez keçirilirdi.

XIX əsrin axırlarında Lənkəranda təşkil olunan «Fövcül-füsəha» ədəbi məclisi musiqisiz ötürmürdü. Bu, oranın üzvü, şair Məhəmməd həsən Nəccarın «Ləm» şeirinin aşağıdakı misralarından aydınca görünür:

«Başlasın gah müğənni nəğməyi-Mahurdan,
Çarğahı saz edib keçsin Hicazə-Şurdan».

«Cavahirnameyi-Lənkəran» kitabına, Ağalarbəy Əlibəyovun «Musiqi tarixi» əsərinə, 1906-cı ildən bir müddət burada işləmiş görkəmli bəstəkar Müslüm Maqomayevin qeydlərinə, Nəcəf bəy Vəzirov adına Lənkəran Dövlət Dram Teatrının işçisi Ramiz Atakişiyev və qocaman tədqiqatçı Mirhaşım Talışlının tədqiqatlarına əsaslanaraq, yerli varlılar, tanınmış şəxslər yaxından – uzaqdan xanəndələr dəvət edər, onların arasında musiqi müsabiqələri keçirərmişlər. Cənub bölgəsinin ilk muğam ustaları Bayram Zülfüqar oğlu və Şağlaküçəli Ağabala hesab edilir. Masallıdan olan seybatınli Mirislam bir musiqişünas, xanəndə kimi böyük nüfuz sahibi idi.

Məşhur sənətkarımız Yavər Kələntərlinin gəlin olduğu Kələntərlilər nəslinin musiqi ilə bağlılığı adla deyilirdi. Bu şəcərənin nümayəndəsi Haşım Səmədbəy oğlu Bakıda, Qarabağda çox yaxşı tanınırdı...

Təbriz, Naxçıvan və Ərdəbil məclislərində muğam dəstgahları oxunar, xanəndələrə dərin hörmət bəslənirdi.

Əhalisinin dördü üçü azərbaycanlılardan ibarət olan XIX əsr İrəvanında, ətraf kəndlərdə keçirilən hər toy, hər qonaqlıq ziyafəti muğam yarışına çevrilir, ifaçıların sənətkarlıq səviyyəsi xiridarlar tərəfindən geniş müzakirə edilirdi.

Azərbaycanlıların ayrı-ayrı məhəllələrində çox sıx yaşadığı Tiflis şəhəri o dövrdə Zaqafqaziyanın inzibati mərkəzi hesab olunurdu. Ona görə də Rusiya çarı orada salonların, mədəniyyət obyektlərinin inkişafına daha çox fikir verirdi. Belə yerlərdə tez-tez musiqi tədbirləri keçirilir, muğam məclisləri qurulurdu... Bu da gənc xanəndələrin birbaşa, necə deyərlər, naşı halda böyük dinləyici auditoriyasına düşməsinin qarşısını alır, yalnız yetişib püxtələşdikdən sonra səsinə qaldırmasına, ifasını geniş xalq kütləsi arasında nümayiş etdirməsinə gətirib çıxarırdı.

Musiqi məclislərinin muğamatımızın tərəqqisindən ötrü yerinə yetirdiyi ikinci xidmət, elə birinci fəaliyyəti, yəni sənətkarların səviyyəsinin yüksəlməsində məktəb rolunu oy-

naması ilə bağlıdır. «Yaxşını yaxşıdan öyrənənlər» - deyiblər. İnsanların bu mürəkkəb musiqi janrı sahəsində maariflənməsi yalnız əsl sənətkarların tez-tez oxu meydanlarında görünməsi hesabına mümkündür. Məhz həmin məclislərdə kamilləşərək, ustadlardan oxumağa rüxsət almış xanəndələr sonralar konsert səhnələrində, toy mərasimlərində sənətdən bixəbər ara ifaçıların sığışdırıb çıxararaq, onlara xalqın zövqünü kormalarına imkan vermədilər. Sadə insanların təsəvvüründə əsl muğam formalaşdı.

Musiqi məclislərinin əhəmiyyətinin üçüncüsü onda idi ki, orada təkcə oxuyanlar deyil, sazəndələr də təkmilləşib yetişirdilər. Seyid Şuşinski, Seyid Mirbağır kimi xanəndələrlə yanaşı, Mirzə Səttar kimi kamançaçı, Bəylər, Sadıqcan, Mirzə Ələsgər, Mirzə Fərəc kimi tarzənlər də məhz saatlarla çəkən polemik söhbətlərin iştirakçısı olmaq, təkrar-təkrar biri-birinin ifasına qulaq asmaq, ustadların tutduğu səhvləri düzəltmək hesabına müşayiət qabiliyyətini günbəgün artırurdular.

Cənubi Azərbaycanda doğulub, bir müddət orada çalışsa da, otuz beş yaşında muğam sənəti üçün mühitin daha münbit olduğu Bakıya pənah gətirən kamançaçalan Mirzə Səttar səkkiz il Bakı musiqi məclisinin təşkilatçısı Məşhədi Məliyin evində yaşamışdır. Görkəmli sənətkarlarla qaynayıb qarışandan sonra yaradıcılığı vüsət almış, şəxsi yenilikləri ilə çaldığı alətin ifa imkanını genişləndirmişdir.

Şuşa məktəbinin yetirməsi Sadıq Əsəd oğlu (Sadıqcan) musiqi məclislərində böyük sənət xiridarları ilə daimi ünsiyyətin, ardıcıl yaradıcılıq təcrübəsi mübadiləsinin hesabına, tarin simlərinə oktava və dörd köklü simlər əlavə etməklə, muğamın aparıcı qüvvəsi hesab edilən bu əvəzsiz aləti solo ifaçılığından ötrü də əlverişli hala salmışdır. Tarin səsinə dolğunluq gətirmiş, eyni zamanda onu sinə üstünə qaldırmışdır.

Dördüncüsü, həmin məclislərdə aparılan dərin təhlillər özü ilə yeni fikirlər, orijinal yanaşmalar üzə çıxarır, nəzəri məsələlərlə peşəkarcasına məşğul olan musiqi tədqiqatçıların meydanə gəlməsinə geniş imkanlar açır. Təsədüfi deyil ki, Mir Məhsün Nəvvab qədim Azərbaycan alimlərinin əsərlərindən, Şuşada ke-

çirilən musiqi gecələrində mütəmadi rastlaşdığı təcrübəli sənətkarlardan eşitdiyi məlumatlardan bəhrələnərək, «Vüzuhul-Əqram» adlı kitabını yazdı. Orada muğamlarımızı ətraflı surətdə araşdırmış, onları şöbə və guşələrə bölmüş, təsnifatına aid cədvəl tərtib etmiş, ifa qaydalarının ətraflı izahını vermişdir. A.Əli-verdibəyov belə məclislərin doğurduğu mənəvi ab-hava ilə, uzun illər böyu topladığı materiallar əsasında 1896-cı ildə «Rəsmli musiqi tarixi» adlı bir sənətlər əsəri meydana çıxartmışdır.

Bakı musiqi məclisinin təşkilatçısı Məshədi Məliyinin oğlu, tarzən Bəhram Mansurovun atası Məshədi Süleyman gözəl muğam bilicisi kimi yetişmiş, xanəndələrin taleyini, sənətkarlıq keyfiyyətlərini işıqlandıran salnamə yazmışdır. O, apardığı müşahidələrdə ən incə məqamları da nəzərdən qaçırmamış, yaradıcılıq xüsusiyyətlərini insani cəhətlərlə vəhdətdə qələmə almışdır: «Mirzə Səttar kimi ədib, onun kimi kamançaçalan və onun kimi musiqini bilən nə İranda, nə Qafqazda olub. Təbii ki ikinci Səttar xələq eləməyib. O, fars, ərəb, türkə mükəmməl oxumuş, oxuduğunu başa düşmüş bir adam idi...» Məshədi Süleymanın bu əsəri, «əcənəbi göydə balonlarla uçaş» da hələ «bizim avtomobil minmədiyimiz» Azərbaycanca səs-küçürmənin yoxluğu, məlahətli səsləri yalnız yaddaşlarda və belə yazılarda yaşatmaqdan başqa çarəmizin olmadığı bir dövrdə ərsəyə gəlmişdi.

Musiqi məclislərinin beşinci faydası onlarda tez-tez müsabiqələr keçirməsi, sənət yarışları təşkil edilməsi ilə əlaqədardır. Xanəndələrlə dinləyicilər arasında etik pərdə qorunur, mübahisələr yalnız xiridarların toplaşdığı meydanlarda həll olunardı. Məsələn, «Məshədi Məliyinin salonunda «Bayatı-Qacar» Bala-dadaşla Kor Hacınin «Çahargah» dəstgahını hansının yaxşı oxuması barədə höcəti, yenə Baladadaşla faytonçu Cahangirin «Bayatı-Qacar» «duel»i belə xoş xatirələrdəndir...

Altıncısı, musiqi məclisləri xanəndə və çalğıçıların «reklam» yeri, toy məclislərinə dəvət etmək üçün axtarılıb tapılma ünvanı idi. Hələ dalanlara, küçələrə ad verilmədiyi, soruqlamaqdan savayı digər əlaqə vasitələrinin olmadığı vaxtlarda yalnız xanların, məşhur bəylərin malikanələrinə və belə mərasimlərin

mütəmadi keçirildiyi evlərə asan gedib çıxmaq olardı...

Yeddinci, musiqi məclislərindəki daimi ünsiyyət sənətkarlar arasında çox zaman adi tanışlıqdan qarşılıqlı sədaqətə uzun illər davam edən dostluğa çevrilirdi. Saatlarla birgə məşq keçər, günlərlə, aylarla xanəndə və müşayiətçi kimi toy səfərlərində olar, ömrünün sonuna qədər bir süfrədə çörək kəsərdilər.

Səkkizinci, hələ pərakəndə halda olan, musiqi fədaillərinin taleyinin heç bir dövlət təşkilatına söykənmədiyi, çətinliyə düşəndə məmurlardan maddi-mənəvi kömək görmədiyi bir dövrdə bu missiyanı imkanı daxilində musiqi məclislərinin yaradıcıları yerinə yetirirdilər. Konkret faktlar məlumdur ki, Bakıdakı «salon»un sahibləri Məshədi Məlik və Məshədi İsmayıl xanəndələrin, çalğıçıların dolanışığı ilə də ciddi maraqlanırdı, səhhətlərinin qayğısına qalırdı, hətta sənətkarlardan dünyasını dəyişənlər olduqda, yas xərcini öz öhdələrinə götürürdülər.

Doqquzuncu, musiqi məclislərində xanəndələr, sazəndələr və musiqişünaslarla yanaşı, digər növ incəsənət adamları, o cümlədən söz sənəti nümayəndələri də fəal iştirak edirdi.

Elə Şuşada məclisə rəhbərlik edən Nəvvabın özü muğam biliciliyi, gözəl rəssamlığı ilə paralel, əruz vəzninin dərinliyinə bələd olan tanınmış şair idi. Xan qızı şairə Natəvan himayədarlıq göstərərək, məclisə tez-tez sarayda keçirər, musiqi və şeiriyyətin ahəng birliyi saatlarla bitmək bilməzdi. Şirin qoşmalar, oynaq qəzəllər müəllifi Mirzə Ələsgərin çıxışları hərəfətə qarşılıq olardı. Şamaxıdakı Mahmud ağanın məclislərində:

«Guş qıl, ey ki, bilirsən özünü vaqifi-kar,
Ağah ol, gör ki nədir naleyi ney, nəgəmi-tar»

- deyəndə Seyid Əzim Şirvaninin misraları əyləşənləri sehləyirdi.

Bakıda şairlərin iştirakı ilə həzinlik üstünə həzinlik ələngən Məshədi Məliyinin musiqi salonu da beləcə... Azərbaycanın dahi söz ustalarından Nizaminin, Xaqaninin, Məhsətinin, Heyran xanının, Nəsiminin, Füzulinin, Vidadinin, Vaqifin poetik incilərinə təkrar-təkrar nəzər salınar, məlahətli səslərin qanadlarında hikmətli sətirlərin ətri ətrafa yayılar, oxularda şərqin böyük şa-

irləri Sədinin, Xəyyamın nəzmə hopmuş kəlamları öz əksini tapardı. Poeziya dilimizin saflaşmasında belə mükəllimə yerlərinin əhəmiyyəti misilsiz olmuşdur.

XIX əsrdə fəaliyyət göstərən musiqi məclislərinin onuncu, on birinci... faydalı tərəfini də sadalamaq mümkündür. Fikrimizi ümumiləşdirsək, həmin muğam ocaqları, milli varlığımızın təsdiqlərindən biri sayılan bu azman sənətin sonrakı inkişafı üçün etibarlı körpü rolunu oynamış, onu daha da kamilləşməyə doğru düzgün istiqamətləndirmişdir.

Ayrı-ayrı inzibati mərkəzlərdə imkanlı ziyalılar tərəfindən yaradılmış çoxüzvlü musiqi məclislərindən, cəmiyyətlərdən, dərnlərdən savayı, musiqişünas-xanəndələr də öz evlərində şagird, tələbə hazırlayırdı ki, bunun muğam sənətinin inkişafında rolu az olmamışdır. Hacı Hüsü, Səttar, Seyid Şuşinskinin ustadlarından biri Əbülhəsən xan İqbal, Əbdülbaqi Zülalov, Keştazlı Həşim, Cabbar Qaryağdıoğlu, Mirzə Ağa Kərim Səlik, Keçəçi oğlu Məhəmməd, Şəkili Ələsgər, Məşhədi Məmməd Fərzəliyev neçə-neçə ifaçıya müəllimlik etmiş, oxu qaydalarını öyrətmişdir.

Azərbaycan ziyalılığının tərəqqisində, təhsilinin, elminin təşəkkülündə misilsiz xidmətlər göstərmiş Qori müəllimlər seminariyasının musiqimizin inkişafında, birbaşa olmasa da, dolayısı yolla payı var. Orada muğamat dərsi keçilməyə belə, Mıxail Pekker, Semyon Qoqliçidze kimi qeyri-azərbaycanlı müəllimlərin milli kadrlarımıza skripka, violonçel, bariton və başqa alətlərdə çalmağı öyrətməsi, onları dünya səs sənətindən ətraflı məlumatlandırması Üzeyir Hacıbəyov, Müslüm Maqomayev kimi bəstəkarların yetişməsində sonralar texniki köməklərini bürüzə verdi...

XX əsrin əvvəllərində açılan musiqi məktəblərində dərs deyən müəllimlər tədrislə yanaşı geniş maarifləndirmə işi aparır, xalq mahnılarının və qismən muğamların səsləndiyi konsertlər təşkil edirdilər...

KONSERT VƏ TEATR SALONLARI

Xanəndəlik sənəti inkişaf etdikcə XIX əsrin axırlarında məclis, toy və adi şənlik çərçivəsindən çıxaraq teatr və konsert salonlarına sirayət edir. Xanəndələr dəstəsi teatr tamaşalarının fəsilələrində çıxış etməyə başlayır. Onların teatr tamaşalarında ilk ifası Şuşa və Tiflis şəhərlərində olmuşdur. Xanəndələrin bu çıxışları Azərbaycanda musiqili səhnəciklərin meydana gəlməsinə təkan verdi.

Azərbaycan mədəniyyəti tarixində ilk musiqili səhnəciklər məşhur ədib Əbdürrəhimbəy Haqverdiyevin təşəbbüsü ilə Şuşa şəhərində göstərilmişdir. O, xanəndə və musiqiçiləri səhnəyə çıxaran ilk mədəniyyət xadimidir. 1897-ci ildə Şuşada Ə. Haqverdiyevin rejissorluğu altında Azərbaycanın böyük şairi Füzulinin «Leyli və Məcnun» poeməsindən «Məcnun Leylinin qəbri üstündə» parçası musiqili səhnəcik kimi göstərilir. Məcnun rolunu məşhur xanəndə Cabbar Qaryağdıoğlu oynamışdır.

1902-ci ildə Şuşada Nizami Gəncəvinin «Xosrov və Şirin» poeması əsasında «Fərhad və Şirin» adlı musiqili səhnəcik göstərilmişdir. Fərhad obrazını da Cabbar Qaryağdıoğlu yaratmışdır.

Bütün bu tədbirlər Azərbaycanda «Şərq konsertləri»nin təşkilinə imkanlar açdı. Azərbaycanda ilk «Şərq konsertləri» 1901-ci ildə Şuşada, 1902-ci ildə isə Bakıda Əbdürrəhimbəy Haqverdiyevin rəhbərliyi ilə təşkil edilmişdir. O, Azərbaycan musiqi tarixində ilk dəfə 12 nəfərdən ibarət orkestri və el nəğmələrini ifa edən xor dəstəsini səhnəyə çıxartmışdır. «Şərq konsertləri»ndə muğamat, xalq mahnı və rəqsləri, aşıq havaları ilə yanaşı, musiqili səhnəciklərə də yer verilir.

XX əsrin əvvəllərində Şuşa və Bakıda verilən musiqili səhnəciklərin və «Şərq konsertləri»nin Azərbaycan milli operasının yaranmasında da böyük rolu olmuşdur.

Üzeyir Hacıbəyov məqalələrinin birində yazmışdır: «Leyli və Məcnun» operasının yazılışına mən 1907-ci ildən başladığıma

baxmayaraq, bu operanın yaranması fikri məndə hələ 1897-1898-ci illərdə 13 yaşlı uşaq ikən, doğma Şuşada həvəskarlar tərəfindən tamaşaya qoyulan «Məcnun Leylinin qəbri üstündə» musiqili faciəni görərkən oyanmışdı. Bu tamaşa mənə o qədər dərin təsir etdi ki, mən bir neçə ildən sonra Bakıya gəlib operaya bənzər bir şey yazmaq qərarına gəldim».

Beləliklə, Azərbaycanda xalq musiqisinin, xanəndəlik sənətinin inkişafı «Leyli və Məcnun» operasının yaranması ilə musiqi mədəniyyətimiz tarixində yeni bir mərhələnin başlanmasına təkan verdi.

XX əsrin əvvəllərində xanəndələrin iştirakı ilə verilən musiqili səhnəciklər və «Şərq konsertləri» istər vokal, istərsə də çalğı ifaçılığının inkişafına imkan yaratdı.

Azərbaycanda ilk «Şərq gecələri» Bakıda 1907-ci ildə Artistlər Cəmiyyətinin zalında «Müsəlman xeyriyyə cəmiyyəti» tərəfindən təşkil olunmuşdur. Bu tədbir dörd hissəyə ibarət olmuşdur. Birinci hissədə xalq çalğı alətləri orkestri çıxış edir, xanəndələrin xor ifası dinlənirdi. «Şərq gecələri»nin ikinci hissəsinin iştirakçıları aşıqlar olurdu. Üçüncü hissə «Şərq konserti»nə həsr olunur, dördüncü hissədə isə tamaşalardan parçalar oynanırdı.

Bakıda ikinci «Şərq gecələri» 1915-ci ildə «Nicat» Cəmiyyəti tərəfindən keçirilmişdir. Orada Üzeyir Hacıbəyovun «Ər və arvad» musiqili komediyasından bir pərdə göstərilmişdir.

Həmin dövrdə Bakıda, Şuşada, Gəncədə, Şəkiddə və Tiflisdə «Şərq gecələri» geniş vüsət almışdı.

XX əsrin iyirminci illərində «Şərq gecələri» müəyyən bir sənətkarın yaradıcılığına həsr edilmiş ədəbi- musiqili hissələrdən ibarət olmağa başladı. 1925-ci ildə Bülbülün Şuşada təşkil etdiyi ədəbi-musiqili gecə Məhəmməd Füzulinin yaradıcılığına həsr edilmişdi. Tədbirdə şairin yaradıcılığından qazəllər söylənilmiş, Cəbbar Qaryağdıoğlunun ifasında «Şiştər» muğamı dinlənilmişdir.

Musiqi tariximizdə ilk dəfə səhnəyə çıxan və müstəqil konsert verən xanəndə Səttar olmuşdur. XX əsrin əvvəllərində isə müstəqil muğamat konserti ilə C.Qaryağdıoğlu, sonralar S.Şuşinski, Bülbül və Xan Şuşinski çıxış etmişlər.

MUĞAMATIMIZDA ÜZEYİR BƏY MƏRHƏLƏSİ

XX əsrin onuncu illərinin axırından başlayaraq, əllinci illərə qədər Azərbaycan musiqi mədəniyyəti tarixi Üzeyir Hacıbəyovun çoxşaxəli fəaliyyətinin sütunları üzərində dayanmışdır. Onun yaradıcılığı ilə təşkilati işləri arasında həmahənglik, bütün janrlarla paralel muğamatımızın da qorunmasına, yaşamasına, inkişafına stimül olmuşdur.

Musiqinin bütün növlərində əsərlər yaradan Üzeyir Hacıbəyov, eynən bunun kimi, ziyalı şəxsiyyətin ziyalılıq üçün edə biləcəklərinin hamısını etmiş, mədəniyyətin bütün qanadlarında öz sözünü demişdir.

O, gecə-gündüz çalışaraq, gənc musiqişünaslığımızı, teatrşünaslığımızı formalaşdırır, ümumi sözcükdən elmiliyə doğru təkmilləşdirir, terminləri dilimizin imkanları daxilində milliləşdirir, Azərbaycanın səs sənəti tarixini sistemləşdirirdi. İstər publisistik, istərsə də tədqiqat xarakterli yazılarında yüksək araşdırma qabiliyyəti, analitik düşüncə tərzini özünü tam dolğunluğu ilə göstərirdi.

Xatırladaq ki, bəstəkarın yaşadığı dövr siyasi-mənəvi burulğanlar meydanı idi. Milləti sevən bir çox sənətkar bolşevizmin hiyləsi ilə çəşdirilmişdi. O, sadəcə yazıb-yaratmır, həm də döyüşürdü. Ləyaqətlə, qeyri-etik ifadələrə varmadan, əməli mübarizə aparırdı. İyirminci, otuzuncu illərdə tara, onun rəmzində xalqın əsilzadəliyi əks olunan muğamata haqsız hücumlar ediləndə, pafoslu, ritorik cavablardan qaçaraq, elmi əsaslarla bu yanlışlığa qarşı kəskin etirazını bildirirdi...

Dahiliyin ölçü-biçisində istedadla zəhmətin faiz nisbətində, həmişə ikinci birincini qabaqlayır. Üzeyir bəyin çoxtərəfli yaradıcılığında önəmli yer tutan musiqişünaslıq fəaliyyəti ayrıca bir insan ömrü üçün yükü qəddərdir. Yuvasını, balalarını

bütün balalardan hifz edən qartal kimi son nəfəsədək sayıqlığını itirmədi, alıcı baxışlarını yad nəzərlərdən qorumağı həyatının mənası sandığı sənətin üzərindən əksiltmədi. Hər dediyi kəlməni, hər yazdığı sözü bəsirətinin süzgəcindən keçirdi və fikirləri heç zaman müasirlikdən enmədi...

Bütün sahələrdə qloballaşmanın zəruriləşdiyi, musiqidə «sintez» anlayışının dəbdə olduğu indiki çağımızda da bir Üzeyir Hacıbəyov meyarı var ki, Azərbaycan musiqisini öz doğru yolundan sarpmağa qoymur. Hazırda sivilizasiyalararası yaxınlaşma barədə söylənilən ən orijinal ideyanı, onun səksən beş il əvvəl qələmə aldığı bir məqaləsindəki bu cümlələr üstələyir: «*«Şur» oxuyarkən onu romansa çevirmək, hər hansı Şərq havasını harmonizasiya edərkən onu təbiətinə zidd və yabançı səslərlə korlamaq üçün deyil, bəlkə savad, elm və bilik kəsb etmək üçündür ki, bu bilik sayəsində öz Şərq musiqimizin qəvaidini daha tez, xüsusiyyətlərini daha aydın dərk etmək və tərəqqisinə də daha artıq kömək etmək ola.*»

Üzeyir Hacıbəyov gənc yaşlarından xalq musiqisinə həssas münasibət bəsləyən gözəl tədqiqatçı idi. Mahnılarımızı, rəqs havalarımızı, muğamlarımızı qətrə-qətrə toplayaraq elmi surətdə araşdırır, milli ruhla bağlılığı, ondan yaradıcı şəkildə bəhrələnməyi sənətkarlığın ilk şərti hesab edirdi. O, bəstəkarları, xanəndələri, müğənniləri zəngin xalq musiqisindən sadəlik və aydınlığı mənimsəməyə çağırırdı. Operalarını, xüsusən «Kor-oğlu»nu nəzərdə tutaraq yazırdı: «Mən xalqdan hazır nəğmələr almamışam, yalnız xalq yaradıcılığının əsaslarını öyrənmişəm».

Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin məzarını hər dəfə ziyarət edəndə, xəyalım mənə tarixin dərinliklərinə doğru çəkir. Azərbaycan naminə ömrünü yandırmış şəxsiyyətlərin surəti canları gözümün qarşısında və həmin sıradadır Üzeyir Hacıbəyov birincilərdəndir. O da ümummillə liderimiz kimi böyük azərbaycançı idi. Mənsub olduğu xalqın zövqünü, rəyini bütün fikirlərin ucalığında görürdü: «Xalq yalnız yaradıcı deyil, eyni zamanda ən gözəl tənqidçidir və musiqi əsərlərinin xiridarıdır. O, musiqi əsərlərinə ciddi və çox diqqətlə yanaşır, yaxşını pisdən seçir, saxta gözəllikləri və ideyasız dəbdəbələri rədd edir».

Tarix Üzeyir Hacıbəyova münasibətdə bir daha göstərdi ki, xalq da məhz belə düşünən sənətkarları yaddaşında əbədi saxlayır...

Dahi Üzeyir Hacıbəyovun çoxcəhətli yaradıcılığı musiqi sənətinin təşəkkülündə və inkişafında möhkəm yer tutmuşdur. O, tarixə böyük bəstəkar, görkəmli alim, pedaqoq, yazıçı, publisist, tarixçi və dirijor kimi daxil olmuşdur.

Üzeyir bəy Azərbaycan musiqi dünyasına qədəm basanda, Şuşa və Bakıdakı bir-iki musiqi məclisini nəzərə almasaq, sənəti dərinlərdən öyrənməyə nə bir məktəb var idi, nə bir müəllim. Bu fədakar insan hər şeyi özü qurub-yaratmış, təkbaşına neçə-neçə nəslin görə bilməsi mümkün olan işlərin öhdəsindən gəlmişdir. Akademik Mustafa Topçubaşov xatirələrində onun enerjisinin tükənməzliyindən heyranlıqla yazır: «Mən Üzeyir bəyi Avropa bəstəkarlıq məktəbinin Bax, Verdi, Motsart, Bethoven və başqa nümayəndələri ilə müqayisə etmək istəmirəm. Daha doğrusu, çətinlik çəkirəm. Çünki Üzeyir bəy məktəb nümayəndəsi deyil, özü ayrıca məktəb idi...» Bu kəlmələri tərtibçisi olduğu «Üzeyirbəy» kitabının ön sözündə sitat gətirmiş Üzeyirsünas Səadət Qarabağlı bəstəkarı peyğəmbər qüdrətlə insan adlandırır: «Üzeyir Hacıbəyovun ev muzeyində işlədiyim illərdə bu ocağa gələn xarici qonaqlara Üzeyir bəyin fəaliyyəti barədə danışdıqda heyrətləndirilirdi ki, bir nəfər bu qədər işin öhdəsindən necə gəlmişdir. Ancaq peyğəmbər qüdrətli bir insan bunları bacarırdı... Çünki o, millətinin qayğısını öz çiynlərində daşıyan əsl Azərbaycan türkü idi. Heç bir şəxsi mənafe güdmürdü. Nəyinsə xatirinə heç kəsin qarşısında əylimirdi. Yalnız xalqın gələcəyini, inkişafını düşünürdü. Ehtiyacı olan insanlara yardım əlini uzadırdı».

Bu böyük şəxsiyyətin həyat və yaradıcılıq salnaməsi mənalı ömür daqiqələri, ecazkar ilhamının böyük uğurları, maarif və mədəniyyətimizin tərəqqisi yolunda apardığı mübarizə anları xalqına və doğma yurduna sonsuz məhəbbəti ilə zəngindir. Bütün bunlar Üzeyir Hacıbəyovu XX əsrin sənət korifeylərindən biri və Azərbaycan professional musiqisinin banisi kimi şöhrətləndirmişdir...

Xurşidbanu Natəvanın şəxsi mirzəsi Əbdülhüseyn bəy xidməti işi ilə bağlı müvəqqəti Ağcabədidə yaşamağı olmur. Ərinə baş çəkməyə gedən Şirinbəyim Əliverdibəyovanın 1885-ci il sentyabrın 18-də orada doğulan övladı Üzeyir ata-baba yurdu Şuşada dil çənbə boya-başa çatmışdır.

12 yaş olarkən onu maarifçi Haşım bəy Vəzirovun məktəbinə göndərirlər. İki il burada təhsil alan Üzeyir Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasının hazırlıq sinfinə daxil olur. Burada onun musiqi sahəsində xüsusi istedadı malik olduğu tezliklə üzə çıxır. Çox keçmədən seminariyada mahnılar ifa etməyi və bircə ilin ərzində müxtəlif musiqi alətlərində – skripkada, bir müddət sonra isə baritonda, violonçeldə çalmağı öyrənir.

1904-cü ildə seminariyada təhsilini başa vuraraq Üzeyir Hacıbəyov müəllimlik şəhadətnaməsi alır. O həmin sahə üzrə işləməklə yanaşı «Kaspi», «Həyat», «İrşad» qəzetlərində felyeton, hekayə və publisistik məqalələrlə çıxış edir...

Üzeyir Hacıbəyovun musiqi yaradıcılığında opera janrı xüsusi yer tutur. İlk operamız olan «Leyli və Məcnun»u, həmişə müasirliyini saxlayan «Əslə və Kərəm»i, musiqi və opera sənətimizin mükəmməl abidəsi olan «Koroğlu»nu həmin janrdə yaratmışdır.

Xalq artisti Niyazi demişdir: «Biz fəxr etməliyik ki, Üzeyir Hacıbəyovun «Leyli və Məcnun»undan «Koroğlu»suna kimi, Azərbaycan operasının otuz ildə keçdiyi yüksək inkişaf yolunu Qərbi Avropanın bəzi məmləkətlərində opera sənəti iki yüz ildə keçmişdir...»

1908-ci ildə Üzeyir bəyin «Leyli və Məcnun» operasının Tağıyev teatrında təqdimatı oldu. Əsərin quruluşu Hüseyn Ərəblinskiyə məxsus idi. Məcnun rolunu Hüseynqulu Sarabski, Leylini isə Əbdürrəhim Fərəcov oynayırdı. Üzeyirin eczakkar musiqisi, dahi Füzulinin söz qüdrəti operaya əbədi ömür bəxş etdi.

Elə qadın obrazını kişi artistin oynamasından da aydınca görünür ki, bu, mühitin yetişməsinə qabaqlamış qeyri-adi mədəniyyət hadisəsi idi. Ona görə qaraguruşcu qüvvələr tərəfindən təbii olaraq kəskin müqavimətlə qarşılandı və ilk qoyuluşu

zamanı baş verən hadisələr yalnız ictimai rəğbətin gücü hesabına əminamanlıqla ötüşdü.

O vaxtdan yaxın dövrlərə qədər «Leyli və Məcnun» operasında səhnəmizdə Şövkət Məmmədova, Yavər Kələntəri, Haqiqət Rzayeva, Sara Qadimova, Gülxar Həsənova, Rübəbə Muradova, Zeynəb Xanlarova, Nəzakət Məmmədova, Yaqut Babayeva, Səkinə İsmayilova, Qəndab Quliyeva, Nəzakət Teymurova və başqaları Leyli, Hüseynağa Hacıbababəyov, Şirzad Hüseynov, Baba Mirzəyev, Ələvsət Sadıqov, Qulu Əsgərov, Arif Babayev, Alim Qasımov, Cənəli Əkbərov, Mənsum İbrahimov və başqaları Məcnun taleyi yaşayıblar.

Professor Əziz Şərif məqalələrinin birində qeyd etmişdir: «Biz Üzeyir bəy Hacıbəyovun əsərləri arasında birinci yeri tutan «Leyli və Məcnun» operasını qeyd etməliyik. Çünki Şərqi ən gözəl nəğmələri, ən klassik melodiyaları bu operada toplanmışdır... Füzulinin klassik şerləri ilə Şərqi məlum olmayan klassik nəğmələri birlikdə, böyük təqdirəlayiq bir əsər yaradılmasına səbəb olmuşdur...»

Üzeyir Hacıbəyov ilk operasının misilsiz müvəffəqiyyət qazanmasından ruhlanaraq bir il keçməmiş xalq dastanı «Şeyx Sənan»a müraciət etdi. İlk dəfə 1909-cu ildə Nikitin qardaşları sirkində nümayiş etdirilən operada Şeyx Sənan rolunda Hüseynqulu Sarabski, Xumar rolunda Leyli xanım adı ilə Tamara Boqatko, Xumarın atası rolunda Məmmədhanəfi Terequlov, Giko rolunda isə Mirzə Əliyev çıxış etmişlər.

Üzeyir Hacıbəyov mövzusunu xalq dastanından götürdüğü «Şah Abbas və Xurşidbanu» adlı növbəti operasının premiyerası 1912-ci ildə olmuşdur. Tamaşa Nikitin qardaşları sirkində nümayiş etdirildi. Bu operanı tamaşaya Hüseyn Ərəblinski hazırlamışdı. Baş rolda Hüseynqulu Sarabski çıxış etmişdir. Əhməd Ağdamski (Xurşidbanu), Məmmədhanəfi Terequlov (Məxtəvər), Mirzə Muxtar Məmmədov (Baş vəzir), Mir Mahmud Kazımovski (Divanə) və başqaları operada uğurla çıxış etmişlər. Müslüm Maqomayev əsərin dirijoru olmuşdur.

«Şah Abbas və Xurşidbanu» operası qonşu ölkələrdə də tamaşaya qoyulmuşdur.

Üzeyir Hacıbəyovun «Əsli və Kərəm» operası birinci dəfə 1912-ci ildə Mayılov qardaşlarının teatrında nümayiş etdirildi. Əsər çox hərarətlə qarşılandı. Tamaşada əsas rolları Hüseynqulu Sarabski (Kərəm), Əhməd Ağdamski (Əsli), Məmmədhanəfi Terequlov (erməni keşişi), Mirzə Muxtar Məmmədov (İsfahan şahı) ifa edirdilər.

«Əsli və Kərəm» operasının böyük sənətkarlıq xüsusiyyətləri ona uzun səhnə ömrü verdi. Operada getdikcə böyük bir ifaçılar nəslı yetişirdi. Səhnamizə yeni-yeni Əslilər, Kərəmlər gəldi. Əsli rolunun qadın ifaçıları meydana çıxdı.

Bu obraz Həqiqət Rzayeva, Cahən Talışinskaya, Sara Qədimova, Rübabə Muradova kimi sənətkarları tanıtdı. Hüseynağa Hacıbababəyov, Ələvsət Sadıqov, Qulu Əsgərov və başqaları müxtəlif illərdə Kərəm obrazını yaratmışlar.

1915-ci ildə dahi Üzeyir Hacıbəyov Firdovsinin «Şahnamə» əsəri əsasında «Rüstəm və Söhrab» operasını yazdı. Əsər ilk dəfə Tağıyev teatrında səhnəyə qoyulmuşdur. Hüseynqulu Sarabskinin quruluşu ilə təqdim olunan əsərdə əsas rolları Əhməd Ağdamski, Məmmədhanəfi Terequlov, Mirzə Muxtar Məmmədov, Rüstəm Kazım, Ələkbər Hüseynzadə və başqaları oynamışlar.

Həmin dövrdə Üzeyir Hacıbəyov «Harun və Leyla» operasını yaratdı. Lakin bu əsər müvəffəqiyyət qazanmadı, səhnə ömrü yaşamadı.

Böyük bəstəkar 1932-1937-ci illərdə «Koroğlu» operası üzərində işləyərək, 1937-ci ildə əsəri M.F. Axundov adına Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrında tamaşaya qoydu.

Xalq qəhrəmanlıq dastanı əsasında yazılmış «Koroğlu» operasının əsas ideyasını yerli zülmkarlara və yadelli işğalçılara qarşı xalqın mübarizəsi təşkil edir. Əsərin musiqisində də həmin mübarizlik motivləri öz əksini tapmışdır.

Tamaşanın quruluşçu rejissoru İsmayıl Hidayətzadə, dirijoru isə müəllif özü idi. Əsərin ilk tamaşasında Bülbül-Koroğlu, Gülarə İsgəndərova-Nigar, Məmmədağa Bağurov- Həsən xan, Böyükəgə Müstafayev- İbrahim xan, Əli Zülalov-Paşa, Qulam İsgəndərov- Təlxək rollarını ifa etmişlər.

«Koroğlu» operası 1938-ci ildə Moskvada keçirilən birinci Azərbaycan incəsənəti ongunliyündə nümayiş etdirilmiş, 1941-ci ildə Dövlət mükafatına layiq görülmüşdür.

Sonrakı illərdə «Koroğlu» operasına yeni quruluş verildi. Onun sayəsində Firəngiz Əhmədova, Lütfiyar İmanov, Ağababə Bünyadzadə, Firuzə Muradova kimi görkəmli ifaçılar yetişdi.

Operalar müəllifi kimi tanınan Üzeyir bəy müxtəlif illərdə «Ər və arvad», «O olmasın, bu olsun», «Arşın mal alan» operetllərini yazmışdır. Onlar bu gün də aktuallığını saxlamışdır.

Üzeyir Hacıbəyov uşaqlıqdan xalq musiqisinə bağlı olmuşdur. Yaratdığı hər bir əsər xalq musiqisindən ilhamlanmışdır. Xalq mahnılarını toplamaq, yeni-yeni milli musiqi kollektivləri təşkil etmək, musiqi kadrlarının hazırlanması onun müqəddəs arzusu idi.

O, musiqi tədrisi vəsaitlərinin yazılması və nəşri işində gərgin əməyi olan musiqi nəzəriyyəçisi və tədqiqatçısı kimi də tanınmışdır. Uzun illərin elmi axtarışının uğurlu nəticəsi olan «Azərbaycan xalq musiqisinin nəzəri əsasları» kitabı bəstəkarın doğma xalqına bəxş etdiyi çox qiymətli töhfələrdəndir. Müəllif kitabın məziyyətləri barədə yazmışdır: «Mənim bu əsərim Azərbaycan xalq musiqisinin əsas cəhətlərini öyrənmək üçün nəzəri bir vəsait və Azərbaycan muğamları əsasında musiqi yazan bəstəkarlara bir yaradıcılıq köməyidir...»

Üzeyir Hacıbəyovun musiqi aləmi olduqca zəngin və çox cəhətlidir. Buraya simfoniya və kantatalar, mahnılar və romanslar, fantaziya və marşlar, digər müxtəlif orijinal üslubda bəstələnmiş əsərlər daxildir.

Xalq mahnılarımızı ilk dəfə nota köçürənlərdən biri Üzeyir Hacıbəyovdur. O, ilk xalq çalğı alətləri orkestri təşkil etməklə yanaşı, milli musiqi alətlərinin simfonik melodiylara uyğunlaşdırılması yolunda əvəzsiz xidmət göstərmişdir.

Üzeyir Hacıbəyovun sənətkar ilhamı xalq məhəbbətində dərin köklərlə bağlı idi. Yaratdığı ilk musiqi məktəbi milli kadrların yetişdirilməsində mühüm rol oynadı. Asaf Zeynalli, Əfrasiyab Bədəlbəyli, Niyazi, Səid Rüstəmov, Əsrəf Həsənov kimi tanınmış incəsənət xadimləri ilk təhsilini orada almışlar. Bir neçə il

sonra həmin musiqi məktəbi Azərbaycan Dövlət Konservatoriyası ilə birləşdi. Üzeyir Hacıbəyov əvvəlcə Konservatoriyanın prorektoru, sonra isə rektoru vəzifələrində çalışmışdır.

1941-ci ildə dahi şairimiz Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 800 illiyinin qeyd edilməsində Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının sədri, Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının rektoru, akademik, xalq artisti, əməkdar incəsənət xadimi Üzeyir Hacıbəyov xüsusi fəallıq göstərmişdir. O, yubileyə özünün bəstəsi olan «Sənsiz», «Sevgili canan» romanlarını hədiyyə etdi.

Böyük Vətən müharibəsi illərində bu vətənpərvər bəstəkar silsilə döyüş mahnıları bəstələdi. «Vətən və cəbhə» kantatası, «Qələbə himni» müharibə mövzusunda yazılan musiqi əsərləri sırasında böyük mövqə qazanmışdır.

1945-ci ildə Üzeyir Hacıbəyovun 60 illiyi təntənə ilə qeyd edildi. O, Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni ilə təltif olundu və həmin ərəfədə SSRİ Elmlər Akademiyası Azərbaycan filialının İncəsənət İnstitutunun direktoru seçildi.

Üzeyir Hacıbəyov SSRİ məkanında Azərbaycan Respublikası üçün Səməd Vurğun və Süleyman Rüstəmin sözlərinə «Azərbaycan Dövlət Himni»ni bəstələdi. Hal-hazırda da «Azərbaycan Respublikasının Himni»nin musiqisi dahi Üzeyir Hacıbəyova, sözləri ölməz şairimiz Əhməd Cavadə məxsusdur.

Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin banisi Üzeyir Hacıbəyov 1948-ci il noyabr ayının 23-də vəfat etmişdir.

Yəqin dahilərin hamısında belə olur. Fəzlullah Nəimi kimi, ruhlarına son zərrəsinə qədər insanlara bağışlayıb, axirət dünyasına quruca cisimlərini aparıb gedirlər. Ömrünün lap erkən çağlarından yenilməz ziyalı missiyasını üzərinə götürmüş, çiyini Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı naminə gücətməz ağırlığa vermiş Üzeyir Hacıbəyov milli varlığımızın ayrılmaz bir hissəsinə çevrildi. Misilsiz bəstəkar, böyük musiqişünas, gözəl dirijor, orijinal bədii söz ustası, məsuliyyətli dövlət nümayəndəsi, cəfakəş ictimai xadim, bacarıqlı təşkilatçı, bənzərsiz pedaqoq, qeyrətli vətəndaş, xeyirxah və qayğıkeş insan kimi əsl həyat yaşadığından, dünyasını dəyişəndə bütün Azərbaycan kədərlə qarq oldu. Onun sağlığında «Hər dil acıb danışdıqca

yaratdığını nəğmələr, Günəş kimi bayraq çəkir xəyalıma min səhər» - deyə Səməd Vurğun vəfatı zamanı öz qəmli misraları ilə yeri-göyü ağlatdı:

Bir qocaman qartalın qanadları dayandı,
O, bir daha qıy vurub dağlardan keçməyəcək.
Dünya öz yerindədir, yəni səhər oyandı,
O vətən dağlarının suyundan içməyəcək.

Ah, o bir də göz açıb görməyəcək aləmi,
Dostlar ilə bir daha gəlməyəcək üz-üza.
Susdu onun rübəbi, sındı qurşun qələmi,
Yeni-yeni nəğmələr qoşmayacaq o bizə.

Ölüm sevinməsin qoy! Ömrünü vermir bada,
El qədrini canından daha əziz bilənlər.
Şirin bir xatirə tək qalacaqdır dünyada,
Sevərək yaşayanlar, sevilərək ölənlər...

Məhəmməd Ağa Müstəmidzadə dahi bəstəkarın həyatdan köçməsinə təəssüflənərək, onun yaratdıqlarının əbədi olaraq həyatda qalması ilə təsəlli tapırdı:

Nə qəm, bu az ömründə dünyada çox iş gördün,
Var-yoxunu sərf etdin əhli-vətənə yeksa...

Şair Süleyman Rüstəm Üzeyir Hacıbəyovun adının heç zaman yaddaşlardan silinməyəcəyini, yaratdığı ölməz əsərlərin tərəvətini daim saxlayaraq səhnələrdən, repertuarlardan düşməyəcəyini bildirirdi: «Bizim əsrə böyük ustad bahar gəldi, bahar gətdi».

Üzeyir Hacıbəyovun vəfatı onun tələbələrinin də ürəyini göynətdi. Onlardan biri, böyük bəstəkarın piano bağışladığı, ustad kimi qayğısını – dəstəyini həmişə öz fəaliyyəti üzərində hiss edən Mir Kazım Aslanlı Sarəng bu dahi insanın xatirəsinə xitabən yazırdı:

Yenə hicran bağına dərdü-qəm almış bu sabah,
Gülşəni tərək edərək qönçə saralmış bu sabah.

Gül köçüb, bağça solub, bülbül uçub, bağban ölüb,
Dünya, bilsən, nəzərimdə nə daralmış bu sabah.

Ah, dünən göy görünən alçalı dağlar da yanıb,
Gün vuran zirvələri şaxta-qar almış bu sabah.

Yenə heybətli buludlar doluxub ağlamağa,
Bürümüş hər yanı çən, göy də qaralmış bu sabah.

Üzeyir – xalqımızın dahi, böyük bəstəkarı,
Saralan çöhrəsini qəm-qubar almış bu sabah.

İndi, bilməm, oyadan ahu-fəğan ilə mənə,
Yaralı ceyran imiş, ya ki maralmış bu sabah?!

Olma diltəng belə, Sarəng, yenə yaz güllər açar,
Çox da qəmlər çəmənə, bağı gur almış bu sabah...

Bakı Musiqi Akademiyası, Bakı şəhərində küçələrdən biri Üzeyir Hacıbəyovun adını daşıyır. Paytaxtımızda bəstəkarın ev muzeyi fəaliyyət göstərir. Həmişə fəxr etmişəm ki, dahi Üzeyir Hacıbəyovun yaradıcısı olduğu və möhtəşəm musiqi məbədinə çevirdiyi Bakı Musiqi Akademiyasının məzunuyam. Musiqi sahəsində yiyələndiyim ali təhsilə görə Akademiyanın müəllimlərinə minnətdaramsa, bu gün qazandığım hər bir uğura görə musiqi mədəniyyətimizin banisi dahi Üzeyir Hacıbəyovun əbədiyaşar xatirəsi önündə özümü borclu hiss edirəm. Biz xanəndələrin ifa tərzinin formalaşmasında onun əvəzsiz elmi nəzəriyyələri, yaratdığı musiqi əsərləri əsl məktəb olmuşdur.

Bu dahi bəstəkarın adı vəfatından neçə-neçə on illər keçməsinə baxmayaraq, bu gün də dillərdən düşmür, daim ehtiramla anılır. Şair Mobil Quluzadə Üzeyir Hacıbəyovun ev muzeyindəki büstünün qabağında qoyulan çırağı «Koroğlu» operasının qəhrəmanlarının keyfiyyətləri ilə müqayisə edir:

Tablaya bilmədi bu dərdə, qəmə,
Koroğlu qoşunu çəkdi döyüşə.
Çırağın şöləsi döndü Kərəmə,
Qarası çevrildi Qara keşişə.

Şair Məmməd Aslan böyük bəstəkarə həsr etdiyi «Dünya xəlvət dəre deyil» şeirinin girişində «Arşın mal alan» musiqili komediyasını bir erməni kinematoqrafın Şərq əfsanəsi donu geyindirib ekranlaşdırmasını bildirir və bundan hiddətlənərək yazır:

Onun söykəndiyi Füzuli dağı
Bu yurddan baş alıb dirənib göyə.
Yeriyən Od olsan, ağılsız yağ,
Neyləyə bilsən Üzeyir bəyə?..

Bu dahi bəstəkarın həyat və yaradıcılığı nə qədər dərinədən öyrənilsə də, fəaliyyətini işıqlandıran neçə-neçə elmi-tədqiqat əsəri, monoqrafiya, məqalə, dissertasiya yazılsa da, bərasindəki xoş sözlər heç zaman tükənməyəcək. Çünki söykəyində onu unudulmaqdan əbədi qoruya bilən böyük işləri var...

Dahi bəstəkar böyük Füzulini xalqa daha da yaxınlaşdırən «Leyli və Məcnun» operası hesabına, təkcə Şərqdə bu janrın banisi kimi tarixə düşmədi, eyni zamanda muğamlarımızı «gəlməlik» basqılarından birdəfəlik xilas etdi. Otuzuncu illərdə muğam ifasının müşayiətində heç bir alətin əvəzləyə bilmədiyi tara «İstəməyir proletar səndə çalınsın «Qatar!» - deyə qara yalında, Mikayıl Müşfiqin

Oxu tar, oxu, tar!
Səsindən ən lətif şeirlər düləyim.
Oxu, tar bir qadar!..
Nəğməni su kimi alısan ruhuma çiləyim.
Oxu tar! Səni kim unudar?-

nidasına ziyalırlarımıza kütləvi divan tutulduğu 1937-ci ildə ölməz «Koroğlu» operası ilə qorxmadan, çəkinmədən səs verdi.

Dövlət idarələrində ən yüksək vəzifələrə sahib çıxmış düşmənlərimiz tərəfindən Azərbaycan Xalq Maarif Komissarına 1929-cu ildə dedirdilər «Həyatımız dəyişir, kəndlərimiz yeniləşir, hər tərəfdə yeni ahənglər, yeni səslər eşidilir. Fəqət əski İran aristokratiyası cəmiyyəti tərəfindən qurulmuş və icad olunmuş alətlər bu nəğməni verə bilmir. Tar Avropa musiqi texnikasını mənimsəmək üçün öz quruluşu və sistemi ilə böyük maneələr törədir» - sözlərinin qarşısına qəhrəman xalq olduğumuzu sübuta yetirən bir dastanın motivləri əsasında yaratdığı əsərini çıxartdı. Əyani şəkildə göstərdi ki, «Avropa musiqi texnikasını mənimsəməyə» ehtiyacımız yoxdur və tar başda olmaqla, öz alətlərimiz ən mürəkkəb melodiyaları öhdəsindən şərfəllə gəlir. Eyni zamanda, muğamlarımız, mahnılarımız Avropa çalğı alətlərində də keyfiyyətini, məzmununu itirmir.

Bəşəri duyğularla yaşayan Üzeyir bəy Hacıbəyov, eyni zamanda qoca Şərqi, ulu türkən, xüsusən öz Azərbaycanın musiqisinə həmişə ayrıca önəm verirdi. Yaşının tarixin ilkinliyinə gedib çıxmasını tutarlı faktlarla əsaslandırır. Nəzəriyyəsinə işləyib hazırlayırdı ki, musiqimizə kənardan nəyinsə sızmasını iddia edənləri onun haqdan gəlişini, qanuni doğuluşunu, beşiyinin könlümüz, ruhumuz olduğunu sübuta yetirmək-lə yerində oturtsun.

Üstünlüyümüzü bildirirdi: «Avropa üslubunda olduğu kimi, bizim də oxumamızda xirtəkdən gələn səs vardır. Lakin bizdə müğənnilər səs titrəyişini daha çox uzadırlar. Bizdə də falset işlədə bilərlər, lakin bizdə cəmiyyət qarşısında bu cür oxumaq yaramaz»... Kantatalar, romanslar, Qərb stilində cürbəcür əsərlər yaradırdı ki, milli səs imkanımızın genişliyini əyani surətdə göstərsin. Bütün bunlardan qürur duyurdu və zəngin keçmişimizdən fəxrə danışırdı. «Bayatı-Şiraz»a qulaq asan bir alman bəstəkarı onu müəllif bəstəsi sanaraq «Bunu yazanın bizim Baxdan xəbəri varmı» - deyərək, Üzeyir bəy belə cavab vermişdi: «Bax alman musiqisinin zirvəsini yaratmışdır. Alman musiqisi məhz zirvədə Azərbaycan musiqisi ilə görüşə bilər». Yaratdığı əsərlərlə də bu fikrini sübuta yetirirdi. Səməd Vurğun bəstəkarın «Koroğlu» operası haqqında yazdığı məqalədə onun milli

təəssübkeşliyini xüsusi vurğulayır: «Koroğlu» operası dünya musiqi mədəniyyətinin yüksək nailiyyətlərini özündə təcəssüm etdirən, bütün mədəni ölkələrin mənəvi tələbinə cavab verən Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin yüksək bir zirvəsi oldu».

Üzeyir Hacıbəyov millətimizə mənsub hər bir istedadlı fərdin əcdadlarımızdan gələn fitri qabiliyyəti ilə fəxr edir, bunu uca kürsülərdən başqa xalqların nümayəndələrinin gözünün içində dik baxaraq deməyə çəkinmirdi: «Əsrlər boyu baş verən tarixi hadisələr nəticəsində Azərbaycan xalqı müxtəlif xalqların malik olduğu ən yaxşı xüsusiyyətləri mənimsəmiş və öz musiqi sənətinə müstəqil inkişaf etdirmişdir. Təsədüfi deyildir ki, ən yaxşı ifaçılar, ən yaxşı müğənnilər məhz Azərbaycandan çıxır»...

Üzeyir Hacıbəyov müxtəlif janrlı yaradıcılığı sayəsində musiqimizi qüdrətləndirməklə kifayətlənmir, gələcəkdə daha geniş nailiyyətlərin təməli kimi, bu mədəni dəyərimizin nəzəri əsasını işləyib hazırlayır, onun təşkilatlanması uğrunda nəfəsini dərmədən mübarizə aparırdı. 1921-ci ildə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının yaradılması onun gərgin zəhmətinin, respublika rəhbərliyini belə bir təhsil ocağının açılması zəruriliyini inandırmağının nəticəsi idi.

Efir məkanının hələ mövcud olmadığı bir dövrdə, yalnız qastrollar ümidinə qalmış ümumxalq maarifləndirmə işinin yaxşılaşdırılması, paytaxtdan uzaqda yaşayan insanlar arasından çıxan istedadlı musiqiçilərin püxtələşməsi üçün yerlərdə tədris müəssisələrinin təşkilinə çalışırdı. Üzeyir Hacıbəyov bilirdi ki, hər istedadlı yeniyetmənin birdən-birə gəlib Bakı mühitinə düşməsi, oradakı hansısa məktəbdə dərs alması mümkün deyildir. Ona görə də əyalətlərdə ilkin musiqi ocaqlarının yaranmasına böyük səy göstərirdi. Bəstəkar belə yeni təşkilatlara da həyata, sənətə təzəcə qədəm qoymuş, köməyə ehtiyacı olan bir azərbaycanlı gənca bəslədiyi isti münasibət kimi qayğıkeşliklə yanaşırdı. 1937-ci ildə onun təşəbbüsü ilə Naxçıvanda açılmış musiqi məktəbinə şəxsi vəsaiti hesabına piano alıb hədiyyə etmişdi...

Üzeyir bəyin səyi ilə çox keçmədən respublikanın müxtəlif yerlərində musiqi texnikumları və məktəbləri yaradıldı. Bir

çoxunun avadanlığını, çalğı alətlərini öz vəsaiti hesabına alıb göndərirdi.

Onun inadkar fəaliyyəti nəticəsində iyirminci-otuzuncu illərdə Azərbaycan musiqisi böyük sıçrayışla tərəqqi etməyə başladı. Ard-arda Simfonik Orkestr, ilk notlu Xalq Çalğı Alətləri Orkestri, Bəstəkarlar İttifaqı, Musiqili Komediya Teatrı, Xalq Yaradıcılığı evi, Azərbaycan Dövlət Konservatoriyası yanında elmi-tədqiqat musiqi kabineti təşkil olundu, tədris müəssisələrində xalq çalğı alətləri şöbələri açıldı... Üzeyir bəy sonuncu məsələyə xüsusi diqqət yetirirdi. O, «Milli müğənni kadrlarının yetişdirilməsinə dair» Ümumittifaq müşavirəsinin açılışındakı çıxışında xanəndəliyin gələcək inkişafına qayğıını nəzərdə tutaraq deyirdi: «... musiqi məktəblərində xanəndəlik şöbəsi olmalıdır».

Konservatoriya, Mədəniyyət və İncəsənət İnstitutu öz yerində, Azərbaycan musiqisinin, xüsusən milli muğam sənətinin təşəkkülündə iki orta ixtisas tədris müəssisəsinin böyük rolu olmuşdur. Bunlar Teatr Texnikumu və Asaf Zeynallı adına Musiqi Məktəbidir. Vəhdət şəklində neçə-neçə sənətkara səhnə mədəniyyəti və yüksək peşəkarlıq səviyyəsi aşılanmışlar. Birincini, yəni Teatr Texnikumunu operamızın əbədi Ərəbzəngisi Gülxar Həsənova və «Anam yadıma düşdü» mahnısının müəllifi Ramiz Mustafayevin tərcümeyi-halından yaxşı tanıyıram. Asaf Zeynallı adına musiqi məktəbinə isə mənim sənət yolumda çırağ yandırdığına görə minnətdaram. Orada Nəriman Əliyev kimi xiridardan dərsləmişəm, Əlibaba Məmmədov kimi muğam təəssübkeşinin qayğını görmüşəm. Hər mərtəbəsində, hər dərhlində, hər sinif otağında müəllimlərinin ruhu dolayan bu müqəddəs bilik məbədinin qapısını açib-örtdükcə, onu yarıdan Üzeyir bəy Hacıbəyovun zəhmli, mehriban baxışlarının həmirini duymuşam. Nədənsə mənə həmişə elə gəlir ki, o bu gün də Azərbaycandakı bütün ifaları eşidir, pisinə qəzəblənir, yaxşısına sevinir və dənə-dənə təkrar edir: «Xalq müğənnisi yaxşı müəllimlərlə əhatə olunduğundan, ümumi mədəniyyətini inkişaf etdirən bir şəraitdə yaşadığından musiqi mədəniyyəti uzaq olmayacaqdır».

Təbii ki, o dövrdə Bakının musiqi təhsili ocaqlarında aparıcı pədaqoji qüvvənin xeyli hissəsi qeyri-millətlərin nümayəndələri idi. Leopold Rostropoviç, Georgi Şaroyev, Nikolay Spenanski... Boris Zeydnam dahi bəstəkarımızın dəvətinə görə Leningradda (indiki Sankt-Peterburqda) rahat fəraitdə, gözəl iş yerindən keçərək respublikamıza gəlmişdi. Hamısı Azərbaycan səs sənətinin inkişafına namusla xidmət edirdi. Amma Üzeyir Hacıbəyov onu da yaxşı bilirdi ki, musiqi ruhla, qanlı vəhdətdə öyrədildə daha yaxşı mənimsənilir. Bəlkə elə bu məntiqlə, gənc yaşlarından tanıdığı, adını yaxşılar cərgəsində eşitdiyi köhnə xanəndələri soraqlayıb tapır, diplomatsızlıqdan yaranan maneələri qətiyyətlə dəf edərək, həm böyük səhnələrdə çıxışlarına şərait yaradır, həm də tədris yerlərinə müəllim kimi işə düzəldirdi. Cabbar Qaryaqoğlu, Keçəçi oğlu Məhəmməd, Hüseynqulu Sarabski, Seyid Şuşinski belələrindən idi. Onun dəstəyi hesabına, musiqi alətlərində çalmağı yaxşı mənimsədən, beş il müddətində orada oxuyanlara geniş dünyagörüşü, dərin bilik verən seminarıyada təhsil almış ziyalıların bir çoxu da ayrı-ayrı məktəblərdə pədaqoji fəaliyyət göstərirdi.

Bəstəkarın özü isə yorulmadan eyni zamanda bir neçə musiqi ocağında dərs deyirdi. İlk azərbaycanlı peşəkar qadın müğənni Şövkət Məmmədova yazır ki, Azərbaycan Dövlət Konservatoriyası təşkil edildiyi gündən fikrini gənc kadrların yetişməsinə verən Üzeyir bəy, biz müəllimlərə də atılıq qayğısı göstərirdi. Görkəmli mədəniyyət xadimi Qəzənfər Əlizadənin dahi bəstəkarla bağlı qələmə aldığı xatirələrin bir yerində oxuyuruq: «1945-ci ildə Üzeyir bəy Azərbaycan Elmlər Akademiyasının nəzdindəki Memarlıq və İncəsənət İnstitutunu yaratdı. O vaxtlar bu müəssisə Üzeyir bəyin adına idi. Əllinci illərdə, necə oldusa, institut adsızlaşdı. Ancaq nə olsun, mən və mənim yaşdılarım yaxşı xatırlayırık ki, bu elm ocağına bir vaxt Hacıbəyov institutu deyirdilər... İxtisaslı cavanlar sarıdan bir az kasıb idik. Ancaq Üzeyir bəy olan yerdə darıxmağa dəyərdimi? Bir az keçmiş, institutumuz xeyli adam toplandı. Onlardan çoxunu indi bütün respublikamızda tanıyırlar. Qubad Qasimov, Əminə Eldarova, Məmmədsəleh İsmayılov, sonralar

Bülbül, Qara Qarayev və onlarca başqaları institutda işləməyə çağırıldılar...»

Üzeyir Hacıbəyov ömrünün son çağlarında çoxillik zəhmətinin bəhrə verməyə başlamasından böyük məmnunluq duyaraq yazırdı: «Gənc bəstəkarlarımız orkestr üçün mürəkkəb əsər yazmaq texnikasını əsaslı surətdə mənimsəmişlər. Bununla onlar fəxr edə bilirlər. Simfonik formaları mənimsəməkdə də onlar ciddi nailiyyətləri vardır. Bəstəkarlarımızın əsərlərində mövzuları bir-biri ilə əlaqələndirmək və aralarında mənaca ziddiyyət olan hissələri təbii şəkildə birləşdirmək məharəti hiss olunur...» Onun böyük uzaqgörənliklə qələmə aldığı, səs sənətində «sintez» anlayışının mahiyyətini anladan «...Avropa musiqisini öyrənərkən bir şeyi yaddan çıxarmaq lazım deyil ki, o da Avropa musiqisi ilə Şərqi musiqisini qarışdırmamaqdır» - tövsiyyəsinə əməl edən Azərbaycan bəstəkarları xalq mahnılarına, muğamata həssaslığını heç zaman itirmədilər, ustadlar ustadının yaradıcılıq prinsiplərinə daim sədaqət göstərdilər.

Yeni nəslin nümayəndələri muğamlardan əl üzdürmür, ruhumuzu daxilində yaşadan dəstgahlarımızı ən müasir üslubda yazılmış nümunələrdə belə bacarıqla tətbiq edirdilər. Sonralar – gənc ikən dünyasını dəyişən – Asəf Zeynallı skripka və forte-piano üçün «Muğamsayağı» əsərini yaratdı. Fikrət Əmirov «Şur», «Kürd ovsarı», «Gülüstan-Bayatı-Şiraz» simfonik muğamları ilə musiqi mədəniyyətimizdə yeni bir janrı əsasını qoydu. Niyazi «Rast» simfonik muğamını bəstələdi...

Fəaliyyətinin nəhəngliyinə görə şair Şahmar Əkbərzadənin «Üzeyirbəycan» ifadəsinə haqqı çatan, Azərbaycanda bu gün mövcud olan irili-xırdalı musiqi məktəblərini özündə cəmləşdirmiş Üzeyir Hacıbəyov məktəbi zəncirvari şəkildə milli səs sənətimizə həyat verdi. Onun təşkilatçılığı, qayğısı sayəsində azman bir sənətkar ordusu əmələ gəldi. Bəstəkar kimi Asəf Zeynallı, Hacığa Nemətov, Məmməd İsmailzadə, Səid Rüstəmov, Qara Qarayev, Cövdət Hacıyev, Əfrasiyab Bədəlbəyli, Soltan Hacıbəyov, Fikrət Əmirov, Niyazi, Cahangir Cahangirov, Qəmbər Hüseynli, Ağabacı Rzayeva, Arif Məlikov, Əsrəf Abbasov, Şəfiqə Axundova, Tofiq Quliyev... İfaçı kimi Bülbül,

Şövkət Məmmədova, Həqiqət Rzayeva, Ağababa Bünyadzadə, Ələvsət Sadiqov, Gülxar Həsənova, Sara Qədimova... Ayrı-ayrı musiqi alətləri üzrə yüzlərlə sənətkar meydana çıxdı, neçə-neçə dirijor, musiqişünas, tədqiqatçı yetişdi.

Üzeyir Hacıbəyovla yanaşı, yazıçı-dramaturq, həm də gözəl rejissor və dirijor olan Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin, «Şah İsmayıl» operasının müəllifi Müslüm Maqomayevin, daha sonralar «Yeddi gözəl» baleti ilə bu janrdə yeni musiqili dramaturgiyamızın əsasını qoymuş Qara Qarayevin də Azərbaycanda səs sənətinin inkişafı ilə bağlı təşkilati məsələlərdə misilsiz xidmətləri olmuşdur.

Musiqi mədəniyyəti tariximizdəki ötən əsrin yetmişinci illərdən indimizə qədərki dövrü isə birbaşa Heydər Əliyev mərhələsi adlandırılmalıdır.

ULU ÖNDƏR VƏ ULU MUĞAMLARIMIZ

Qoca tarixin dönəmlərinə nəzər salsaq görürük ki, yalnız həssas insanların duyub-anladığı muğamat cəmiyyətdə psixoloji ab-havanın əsas tənzimləyicisi olan iqtisadi duruma həmişə həssaslıq göstərmişdir. Acın-yalavacın saatlarla dəstgaha qulaq asmağa əhval-ruhiyyəsi imkan verməz, hövsələsi çatmaz. Bəlkə buna görədir ki, ustad xanəndələrin saqraq səsi zaman boyu ilk növbədə bəylərin – bəyzadələrin mülklərindən – malikanələrindən ətrafa yayılmış, quruluş dəyişdikcə, güzəran fərqləri azaldıqca, tədricən bütün təbəqələrin zövqünü əhatə etmişdir. Ola bilsin, bu səbəbdən idi ki, muğam sənəti X və XV əsrlər arasında, Azərbaycanın şəhərlərində kустar təsərrüfatın formalaşdığı bir dövrdə təşəkkül taparaq, öz qoynunda Səfiyyəddin Urməvi, Əbdülqadir Marağayi kimi dünya şöhrətli musiqişünaslar yetişdirdi. Amma XVI əsrin axırlarına doğru, iki yüz – üç yüz illik bir aralıqda, yadellilərin aramsız basqıları ucbatından iqtisadiyyatımızın çökməsi hesabına, dahi Üzeyir bəy Hacıbəyovun obrazlı ifadəsi ilə desək, «bu möhtəşəm musiqi «binasının» divarları əvvəllər çatlamış və sonralar isə bütünü uçub dağılmışdır»... Yəqin belə bir olay da təsadüfi deyil ki, XIX əsrdən başlayaraq, muğamatımız uğurlu taleyini əlində Ağcabədi kimi bir neçə mahalın maldarlıq, əkin-biçin gəlirini cəmləşdirmiş, çoxsaylı sənətkarlıq növlərinin, xırda sahibkarlığın kifayət qədər inkişaf etdiyi Şuşa şəhərində tapdı və çox çəkmədən, neft sənayesi ilə əlaqədar Bakıda mərkəzləşdi...

Musiqi mədəniyyəti, o cümlədən muğam sənəti tariximizin ötən əsrin yetmişinci illərindən bəri olan dövrü Ulu öndərin adı ilə bağlıdır.

O, 1969-cu ildə Azərbaycan Respublikasının rəhbərliyinə birinci gəlişi ilə iqtisadiyyatımıza elmi idarəetmə üsulunu gətirdi. Bu da çox keçmədən maddi, sosial irəliləyişə və məntiqi davam kimi, mədəniyyət sahəsində böyük yüksəlişə səbəb oldu.

Ulu öndər istedadlı gəncləri xalqımızın xoş gələcəyi hesab edirdi

Sözsüz ki, yaradıcılıq üçün geniş imkanlar açan belə bir ümumi fonda musiqimiz də gün-gündən yeni əsərlərlə zənginləşirdi. Yirminci əsrin yetmişinci-səksəninci illəri Azərbaycan bəstəkarlarının fəaliyyətinin qaynar dövrlərindən biri kimi tarixə düşüb. Ümummilli liderin istedadlı bəstəkarlara, ifaçılara fərdi şəkildə diqqəti-qayğısı, onların ən yaxşılarını mükafatlandıraraq həvəsləndirməsi, mütəmadi olaraq təzə yazılmış operaların, simfonik əsərlərin təqdimat tamaşalarında, konsertlərdə şəxsən iştirakı tezliklə öz bəhrəsini verdi.

Təcrübəli bəstəkarlardan Arif Məlikov 1969-cu ildə «Bu torpaqda iki nəfər» və 1982-ci ildə «İki ürək dastanı», Fikrət Əmirov 1973-cü ildə «Nəsimi haqqında dastan» və «Min bir gecə», Rauf Hacıyev 1970-ci ildə «Yallı» və 1979-cu ildə «Hüriyyə» baletlərini yaratdılar. 1971-ci ildə Əfrasiyab Bədəlbəyli «Söyüdlər ağlamaz», elə həmin ildə Şəfiqə Axundova «Gəlin qayası», 1978-ci ildə Cahangir Cahangirov «Xanəndənin taleyi» operasını yazdı. Simfonik əsərlər yaratmaq sahəsində də böyük irəliləyiş baş verdi. Çox sevindirici hal idi ki, Ulu öndərin 1973-cü və 1979-cu illərdə keçirilən qurultaylarda verdiyi tövsiyələrə əməl edən bəstəkarlar Qərbi tipli janrlarda istedadını smayarkən, milli ruhdan uzaqlaşmış, əksinə, xalq yaradıcılığı elementlərindən daha geniş şəkildə yararlanırdılar. 1972-ci ildə Səid Rüstəmov tar və xalq çalğı alətləri orkestri üçün konsertlər bəstələdi...

Ümummilli liderimiz gənc müğənnilərin, xanəndələrin yetişməsindən ötrü öləndən gələni əsirgəməirdi. Mədəniyyət sahəsinin rəhbərliyinə Zakir Bağirov kimi çox uğurlu bir kadr götürmüşdü ki, o, təcrübəli sənətkarların qayğısına qalmaqda yanaşı, musiqimizin gələcəyi, yəni bu günü ilə bağlı məsələlərə ciddi fikir verirdi. İstedadlı uşaqları üzə çıxarmaq üçün mütəmadi şəkildə ümumrespublika baxış müsabiqələri keçirilir, qaliblərin təhsil almasına şərait yaradılırdı.

Əslində tale yolunu müəyyənləşdirən bir hadisə silinməz xatirəyə çevrilib yaddaşımda... Yeddinci sınıfdə oxuyurdum. Ağdaş Pionerlər Evinə təşkil olunan yeniyetmələrin ifaçılıq üzrə müsabiqəsində qalib gəldim və məni Bakıda keçirilən ümumrespublika baxış müsabiqəsinə göndərdilər.

Münsiflər heyəti çox mötəbər sənətkarlardan ibarət idi: Niyazi, Şövkət Ələkbərova, İslam Rəzayev, Sara Qədimova, Arif Babayev... İndiki Heydər Əliyev adına sarayda yekun konserti oldu. Qaliblərdən biri kimi, məni də böyük səhnəyə dəvət etdilər. «Qatar» oxudum. Ulu öndəri ilk dəfə onda gördüm.

Azərbaycanın bütün iqtisadi-mənəvi qanadlarının sabahını zəkasında cəmləşdirdiyi bu nadir şəxsiyyətin bəsrət dolu baxışları hələ püxtələşməmiş, hələ ifaçılıq mədəniyyətini mənimsəməmiş yeniyetmələri mehriban-mehriban süzür, onlara saçıdığı işıq dilində xeyir-dua verirdi... Deyəsən, səsim, ifa qabiliyyətim mayestro Niyazinin diqqətini cəlb etmişdi. «Xanəndə olmaq istəyirsən?» - deyər soruşanda, cavab üçün söz tapa bilmədim. Əlini çiynimə yüngülcə toxundurub, «Sən mütləq musiqi təhsili almalısan» - söylədi. Kəndə qayıtdım. Üç-dörd gündən sonra rayon mədəniyyət şöbəsinin nümayəndələri məktəbimizə – göndərənin ünvan və kimliyi göstərilən yerdə «Bakı şəhəri, Lidiya Rəsulova» yazılmış bir teleqram gətirdilər. Məna təhsilimi Bülbül adına musiqi məktəbində davam etdirmək təklif olunurdu... Hazırda sənətçi kimi fəaliyyət göstərən neçə-neçə xanəndə, yaqın ki, yeniyetməliyində, gəncliyində belə dəvətlər alıb və bu qayğı, bu himayədarlıq Ulu öndərin Azərbaycana hər cəhətdən, o cümlədən musiqi sahəsində də güclü görmək istəyindən irəli gəlirdi...

Yetmişinci illərdə, səksəninci illərin ortalarında musiqimizin sədəsi daha total şəkildə respublikamızın hüdudlarını aşdı. Sovetlər İttifaqının iri şəhərlərindəki səhnələrdə də qayıb qalmaqara, Avropada, Amerikada, Asiya və Afrika ölkələrində səsləndi. A.Məlikov, F.Əlizadə, Q.Qarayev, X.Mirzəzadə, A.Əlizadə kimi bəstəkarların əsərləri ilə yanaşı, SSRİ-nin xalq artistləri Rəşid Behbudov və Zeynəb Xanlarovanın ifalarında xalq mahnlarımız, muğamlarımız xaricdə hərərlə qarşılandı...

Ulu öndər dəyərli insanların qayğısına qalmaqda, fəaliyyət göstərməklərinə rahat şərait yaratmaq və ruhlandırmaqda yanaşı, onları qoruyurdu da. Azərbaycana rəhbərliyi dövründə neçə-neçə şairi, yazıçını, rəssamı, bəstəkarı, alimi həyatına, karyerasına son qoya biləcək təhlükələrdən qurtarmışdı. Ümummilli liderin belə bir ali xüsusiyyəti xanəndələrə

münasibətdən yan keçməmişdi. Ulu öndər, bütün mədəniyyət və incəsənət növləri kimi, muğamatı da dərinədən bilir, bu cazkar ələmdə kimin kim olduğunu yaxşı tanıyırdı...

1993-cü ildə Heydər Əliyevin əvəzsiz ümummilli lider olduğunu qəca tarix bir daha təsdiq etdi. Əgər bu məqamda mövcud iqtidarın təkidli xahişi, xalqın arzusu-istəyi ilə o, ikinci dəfə Azərbaycana rəhbər gəlməyəydi, kim bilir, hansı müsibətlərə düşər olacaqdıq. Torpağımızın beşdə bir hissəsi əldən getmiş, respublikanın iqtisadiyyatı tənəzzülə uğramış, dövlətçiliyimiz sarsılmışdı. Əldən getmişlər, tənəzzülə uğramışlar, sarsılmışlar arasında, sözsüz ki, mədəniyyətimiz və onun çox önəmli qolu sayılan musiqimiz də var idi. Vaxtilə dinləyicilərlə, tamaşaçılarla hər gün dolub-boşalan konsert zalları sükuta dalmış, səhnələr sustalmışdı. Baxımsızlıq ucbatından incəsənət sahəsinə aid binalar yarusız hala düşmüşdü. Tam məsuliyyətlə deyə bilərəm, muğamat, ümumiyyətlə yadırganmışdı.

Ötən əsrin doxsanıncı illərinin başlanğıcında idarəçiliyin necə mürəkkəb bir iş olduğunu anlamadan ölkə rəhbərliyini qarmarlamış insanların günahını azaltmadan, həyatımızın inkişafını donduran əsas səbəblərdən biri kimi zorən sürükləndiyimiz müharibəni də qeyd etməliyik. Bəlkə elə buna görə, Ulu öndər bərpad hala salınmış maddi-mənəvi durumun bərpasına atəş-kəsə nail olmaqdan başladı. Eyni zamanda, ona maneə törətməyə çalışsan düşmənlərimizi çevik siyasi manevrlərlə yerində oturdaraq, xarici şirkətlərlə iqtisadiyyatımızı dikəldən «Əsrin müqaviləsi» adlı neft kontraktı bağladı. Nəticədə, yarılarımız tədricən üzə gələrək, sağalmağa doğru yönəldi. Beynəlxalq nüfuzumuzun yüksəlişi, müdafiəmizin möhkəmlənməsi, sosial vəziyyətimizin yaxşılaşması ilə yanaşı, mədəniyyətimiz-incəsənətimiz də günü-gündən dirçəldi, əvvəlki şöhrətli çağlarına qayıtdı. Mədəniyyət obyektləri təmir edildi, yeniləri tikildi. Şəhərlərimizin hər yerində yenidən opera tamaşalarına, konsertlərə çağıran afişalar göründü.

Nəhayət ki, öz varlığımızı olduğu kimi ifadə etmək, heç bir məcburi ideologiyaya yedəklənmədən sözü-müzü-fikrimizi dünyaya çatdırmaq imkanı qazandıq.

Amma bizi asanlıqla əldən buraxmaq istəməyənlərin məkri hesabına, uzun illərdən sonra üzümüzə gülümsəyən azadlığı könül xoşluğu ilə qarşılaya bilmədik. Nikbin mahnlığımızın xoş sədası əvəzinə, 20 yanvar gülləbaranının qorxunc hayqır-tısını, torpaqlarımıza soxulmuş erməni işğalçılarının silahlarından açılan mənfur atəş səsələrini, bir milyon qaçqının, məcburi köçkünün ah-naləsini eşitdik. Efirimizi «Segah», «Kəsmə şikəstə» üstündə oxunan ağılar bürüdü...

Musiqimiz də döyüşürdü. Xanəndələr əsgərlər qarşısındakı çoxsaylı çıxışında mərdlik aşılayan, adının mənası «doğru», «düz» olan «Rast» muğamı üstündə səsələrini ucaldaraq, doğruluğumuzun, düzgünlüyümüzün, milli xarakterimizin daim ədalətə söykənməsinin bizə bu dəfə də zəfər gətirəcəyini bildirirdi.

Taleyimizi qəfil haqlayan müharibə musiqimizə yeni mövzu gətirdi. Düşmən tapdağında qalmış ərazilərimizi geri qaytaraçağımıza inamla dolu neçə-neçə əsər yarandı. Aqşin Əlizadənin «Ana torpaq» odası, Vasif Adıgözəlovun «Qarabağ şikəstəsi» və «Qəm karvanı» oratoriyaları, Tofiq Bakıxanovun «Qarabağ harayı» simfoniyası, mübariz ruhda bəstələnmiş onlarca məhni vətən yolunda canını qurban vermiş şəhidlərə ehtiram rəmzinə döndü, yağların təcavüzkar, bizim haqlı olduğumuzu beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırmaq sahəsində böyük iş gördü... Sevda İbrahimova 1999-cu ildə tar və simfonik orkestr üçün yazdığı «Sənin üçün darıxmışam, Şuşam» əsərində, incə melodik çalarlarla, Vaqif, Natəvan, Üzeyir bəy yurdunun bəzəsi necə darıxdığını ona həsrət qalmağımızla bir vəhdətdə verə bilmişdir.

Müstəqillik bəstəkarlarımızı digər yeni mövzu da verdi. Daim Tanrıya sidq ürəklə bağlılığımızı gizli eyhamlarla bildirmək əzabından qurtulduq. A.Ağasiyev «Ən ulu eşqim» əsərini, R.Mirişli «Peyğəmbərin tərifli» vokal poemasını yazdı. Musiqimizin dinimizdən ayrılmazlığı baxımından F.Qarayevin «Xütbə, muğam və surəsi» olduğu qədər səciyyəvidir.

Azərbaycan musiqi mədəniyyəti tarixində «Koroğlu» və «Şah İsmayıl» operaları, «Babək» baleti xalqımızın mübarizlik, qəhrəmanlıq keyfiyyətlərini nümayiş etdirmək baxımından

önəmli yer tutur. Müstəqillik belə bir vacib mövzuya da təzə nəfəs gətirdi. Milli xilaskarımız Heydər Əliyevin uca şəxsiyyətinə bəslədikləri hörməti, göstərdikləri ehtiramı bəstəkarlarımız onun melodik portretini yaratmaqla bildirdilər. Arif Məlikovun «Əbədiyyət» simfoniyası, Vasif Adıgözəlovun «Azərbaycan» kantatası, Ramiz Mustafayevin «Atamız Heydər», Ramiz Mirişlinin «Məşəl kimi yanan ürək» və Sardar Fərəcovun «Böyük vətəndaş haqqında» oдалarı, Vasif Allahverdiyevin «Ömür yolu» simfonik poeması qəhrəmanlıq mövzusunda yazılmış ilk musiqi əsərləri kimi ölməz mənəvi dəyərlərimizin sırasına daxil oldu...

Bütün nailiyyətimizin kökündə musiqi məclislərindən başlayaraq tədricən təkmilləşmiş bir məktəb dayanır. Biz bunu söyləyərkən, təkcə konservatoriyayı, incəsənət universitetini, adının əvvəlinə yazılmış «orta ixtisas» sözündən qat-qat yüksək təhsil verən Asəf Zeynallı adına məktəbi, bu gün Azərbaycanın hər guşəsində fəaliyyət göstərən musiqi tədrisi müəssisələrini nəzərdə tuturuq. Təkcə tələbələrlə dolub-boşalan auditoriyaları, növbənöv müasir texniki avadanlıqlarla təchiz edilmiş yaraşlıq binaları vurğulamırıq. Məktəb daha geniş anlayışdır – ənənələrin, dəsti-xətlərin toplusudur. Məktəb – irsə sədaqətdir, onu yaşatmaq, inkişaf etdirmək üçün yaradılan münbit şəraitdir.

Son illər iqtisadiyyatımızın yüksəlişi öz xoş əks-sədasını mənəvi sahələrdə də tapmışdır. Ulu öndərin ideyalarına sadıq qalan, onun arzularının gerçəkləşməsinə ləyaqətlə davam etdirən Azərbaycan rəhbərliyi günbəgün artan maddi imkanlarımızı dövlətin qüdrətlənməsinə, istehsal sahələrinin genişlənməsinə, əhalinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşmasına, böyük abadlıq işlərinin aparılmasına yönəltməklə yanaşı, təhsilimizin, elmimizin, idmanımızın, mədəniyyət və incəsənətimizin inkişafına yetərincə dəstək verir.

Prezidentimiz muğam sənətinə daim qayğı göstərir

Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyeva, xalq artistləri Arif Babayev, Həbil Əliyev və Ağaxan Əbdullayev

Heydər Əliyev Fondu muğamatımızın keşiyindədir

Xalqın hissiyatına janrlar arasında ən yaxını muğamat olduğundan, təbiidir ki, müstəqillik dövründə ilk növbədə məhz o dirçəliş tapdı, yüksəliş əldə etdi. Prezident İlham Əliyevin qayğısı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın öz fəaliyyətində bu sahəyə böyük önəm verməsi az bir vaxtda muğam sənətimizi layiqli mərtəbəsinə qaldırdı.

Respublikamızda yeniyetmələrin, gənclərin iştirak etdiyi müsabiqələr, festivallar muğam ifaçılarının yetişməsi prosesinə müsbət təsirini göstərməkdədir. Bir çox efir məkanında, xüsusən Azərbaycan Dövlət Televiziyasında, İctimai Televiziyada görkəmli xanəndələrin yaradıcılığına həsr edilmiş verilişlərə geniş yer ayrılması maarifləndirmə işini canlandırır, xalqın zövqünü cilalayır, nəhayət, bu incə sənətə gəlmək istəyənlərin məsuliyyətini artırır.

Bakıda Beynəlxalq Muğam Mərkəzinin açılması, mütəmadi olaraq digər ölkələrin muğam ustalarının da iştirak etdiyi simpoziumların, müsabiqələrin keçirilməsi ulu musiqi janrımızı məqsədyönlü fəaliyyət sahəsində YUNESKO-nun «Xüsusi mühafizə edilən irs» siyahısına saldırmış bəsirətli respublika rəhbərliyinin paytaxtımızı dünyada muğamatın beşiyinə çevirmək arzusunun gerçəkləşmiş bünövrəsidir.

Müstəqillik bu gün bəstəkarları dahi Üzeyir bəy Hacıbəyovun «Muğamlarımızı öyrənin və yaradıcılığınızda onları təbiiqindən çəkinməyin» - tövsiyəsinə əməl edərək, milli yöndə yeni əsərlər yazmağa ruhlandırır. İnanırıq ki, dövlətimiz tərəfindən yaradılmış rahat şərait onların fəaliyyətində ənənələrə meyli daha da gücləndirəcək və nəticədə muğamatı canına hopdurmuş müasir janrlı musiqi əsərlərinin sadəsi xanəndələrin oxuduğu dastgahlarla səs-səsə verərək kimliyimizi dünyada sübuta yetirəcək. Çünki torpaq kimi melodiyani, mahnını da «oğurlamağa» öyrəşmiş bəzilərdən fərqli olaraq, biz hər sahədə, o cümlədən musiqidə qədim dasti-xəttə, fəlsəfəyə uyğun qanuni inkişaf mərhələləri keçmiş məktəbə malik millətlik...

Unudulmaz səslər

YADDAŞLARDAN GƏLƏN SƏSLƏR

Azərbaycan xanəndəlik sənətinin mənşəyi və inkişaf yolları az tədqiq edilmişdir. Lakin mövcud mənbələrə istinadən demək olar ki, o, ilk orta əsrlərdə meydana gəlmişdir.

Muğam elitar bir musiqi janrı hesab edilirdi. Xanəndələr əsasən xanların, bəylərin, ümumiyyətlə, çox mötəbər və varlı insanların təşkil etdiyi ziyafətlərdə, toy şənliklərində oxuyurdular. Bununla paralel, sadə toy şənliklərində, bəzən hətta çayxanalarda, karvansaralarda muğam sədaları eşidilirdi.

Lakin hələ XVIII əsrin sonu, XIX əsrin əvvəllərində Qarabağda tanınmış bir çox sənətkarın adına rast gəlik. Şahsənəm oğlu, Tükverdi Həsən, Yusif, Mirzə Hüseyin, Qaraçı Əsəd, Həsənçə, Kosa Məhəmməd bəy, Mirzə İsmayıl və başqa xanəndələr Azərbaycanda xanəndəlik sənətinin əsasını qoymuşlar.

Artıq XIX əsrdə bu ecazkar sənəti daha da zənginləşdirmiş çox böyük xanəndələrimiz olmuşdur. Mənbələrdən aydın olur ki, bu dövrün muğam ifaçıları arasında ən tanınmışı Hacı Hüsüdür.

Hacı Hüsü Niftalı oğlu Şuşada dünyaya göz açmışdır. Onun doğum tarixi haqqında məlumat yoxdur. Hacı Hüsü ilk musiqi təhsilini Xarrat Qulunun məktəbində almışdır. O, öz müəllimindən musiqi sənətini və klassik Şərq muğamlarını mükəmməl öyrənmişdir.

Böyük ədibimiz Yusif Vəzir Cəmənəzaminlinin yazdığına görə, onun atası Mirbaba Mirabdulla oğlu Hacı Hüsünün müəllimlərindən biri olmuşdur.

Hacı Hüsünün ifasını gənc yaşlarında dinləyən məşhur xanəndə Cabbar Qaryağdıoğlu yazmışdır: "Hacı Hüsünün səsi elə qüvvətli, elə cazibəli idi ki, hər bir muğamı başlayıb oxuyanda

tarın bütün pərdələrini gəzib son pərdədən bir qədər də zilə qaldırardı. O, "Orta Mahur" oxuyanda bütün musiqiçiləri heyətdə qoyardı".

Hacı Hüsü təkcə xanəndə deyildi; Azərbaycan klassik muğam və təsniflərinə dərindən bələd olan musiqişünas - pedaqoq kimi də məşhur idi. Mir Möhsün Nəvvabla birlikdə Şuşada "Musiqişünaslar məclisi"nin əsasını qoymuşdu. Müəllimi Xarrat Qulunun ölümündən sonra Qarabağ xanəndələrini öz ətrafına toplayıb "Xanəndələr məclisi" yaratmışdı. Həmin dövrdə bu məclis musiqi məktəbi kimi fəaliyyət göstərmişdir. Məşhədi İsi, Keştaqlı Həşim, Dəli İsmayıl, Malıbəyli Cümşüd, Şahnaz Abbas, Keçəçi oğlu Məhəmməd, Cabbar Qaryağdıoğlu, Malıbəyli Həmid, Məşhədi Məmməd Fərzəliyev və başqaları bu məclisin üzvü idi.

Hacı Hüsü klassik muğamların təkmilləşdirilməsində böyük rol oynamışdır. O, "Rast", "Şur", "Mahur" və başqa muğamlara yeni variantlar, güşələr əlavə etmiş, həmin muğamlar əsasında təsniflər və mahnılar yaratmışdır.

Xanəndə eyni zamanda bir neçə muğamın müəllifi kimi də tarixdə qalıb. O, "Kürdü" muğamına "Şahnaz"ı əlavə edərək, "Kürdü - Şahnaz" şəklində ifa etmişdir. Cabbar Qaryağdıoğlunun yazdığına görə, Hacı Hüsü "Qatar" muğamını Sadıqcanın tarda müşayiəti ilə yaratmışdır.

Azərbaycan vokal sənətinin görkəmli nümayəndələrindən biri olan Hacı Hüsü milli Azərbaycan musiqisinin bütün sahələrinin gözəl bilicisi kimi tanınırdı. O, lirik-tenor, incə və təravətli səssə, tembr gözəlliyinə malik xanəndə idi. Hacı Hüsüdə olan zəngin ifaçılıq fantaziyası və improvizə elementləri onu dövrünün digər xanəndələrindən fərqləndirmişdir.

Hacı Hüsü 1889-cu ildə vəfat etmişdir.

Məşhədi İsi Hacı Hüsünün müasiri idi. İlk musiqi təhsilini Xarrat Qulunun məktəbində alan Məşhədi İsi məşhur xanəndə Hacı Hüsünün "Xanəndələr məclisi"nin fəal üzvi olmuşdur. Məşhədi İsi klassik Şərq, o cümlədən Azərbaycan muğamlarının incəliklərinə bələd olan xanəndə idi. O, "Rast", "Şur", "Humayun", xüsusilə "Mahur" dəstgahını özünəməxsus şəkildə ifa

etmişdir.

Məşhədi İsi həm də gözəl təsnifxan idi. Onun "Rast" və "Mahur" təsnifləri məclislərdə dinləyicilər tərəfindən həmişə hərarətlə qarşılanırdı.

Məşhədi İsi 1905-ci ildə vəfat etmişdir.

Əbdülbaqi Bülbülcan Kərbəlayi

Əli oğlu Zülalov 1841-ci ildə Şuşada anadan olmuşdur. İlk musiqi təhsilini Xarrat Qulunun məktəbində almışdır. Onda həm gözəl səs, həm də yüksək səhnə mədəniyyəti olmuşdur.

Az bir vaxtda Əbdülbaqi böyük şöhrət qazanmış, hamı onu "Bülbülcan"- deyə çağırırmışdır.

Bülbülcan fitri istedadla, məlahətli səsə, təsirli nəfəsə və güclü zənguləyə malik xanəndə olmuşdur. Səsə dinamik boyalar verməkdə, bir neçə forma və mərtəbədə şaqraq zəngulələr vurmaqda Bülbülcan məşhur idi. O, "Çahargah" və "Zabul" dəstgahlarının "Hisar" və "Muxalif" söhbələrini elə coşqun zəngülə ilə oxuyurmuş ki, ona musiqiçilər arasında "Hisar-muxalifxan" deyirmişlər.

Cabbar Qaryağdıoğlu "Keçmiş Azərbaycan musiqisi" adlı xatirələrində yazmışdır: "Xarrat Qulunun şagirdi, bütün Qafqazda məşhur olan xanəndələrdən Əbdülbaqi Zülalov (Bülbülcan) "Zabul" dəstgahını çox təmtəraqla oxuyardı. "Hisar"a keçəndə elə bir sədə ilə oxuyardı ki, heç bir kəs bunu bacarmazdı. Çünki "Hisar" zəngülə istəyənlə nəğmədir, Əbdülbaqi isə gözəl zəngüləli səsə malik olduğundan bu muğamı layiqincə ifa edərdi".

Bülbülcanın istedadlı şagirdləri olmuşdur. Cabbar Qaryağdıoğlu, Musa Şuşinski, Məşhədi Məmməd Fərzəliyev, Şəkili Ələsgər, Vahab bəy, Molla Abbas, Seyid Şuşinski kimi məşhur xanəndələr Bülbülcandan muğam sənətinin incəliyini öyrənmişlər.

Bülbülcan 1927-ci ildə vəfat etmişdir.

Mirzə Məhəmmədhasən İsmayıl oğlu 1851-ci ildə Şamaxıda anadan olmuşdur. O, ilk təhsilini mədrəsədə almışdır. Atası Dabbaq İsmayıl oğlunu molla görmək istəsə də, taleyi istedadından yayına bilməmişdir.

Mirzə Məhəmmədhasənin xanəndə kimi yetişməsində məşhur Şirvan müğənnisi Kərbəlayi Əkbərin böyük rolu olmuşdur.

Kərbəlayi Əkbər məşhur musiqişünas Mahmud ağanın sarayında xanəndəlik etmişdir. O, Mirzə Məhəmmədhasənin gözəl səsinə eşidib, Dabbaq İsmayıldan xahiş edir ki, oğlunun musiqi təhsili almasına icazə versin. Beləliklə, o, gənc Mirzə Məhəmmədhasənin ilk müəllimi olmuş, ona muğam və təsnifləri öyrətmişdir.

Mirzə Məhəmmədhasənin ifasında dinlənilməmiş "Şüştər", "Humayun", "Rast", "Mənsuriyyə" muğamları onun gözəl xanəndə olduğunu təsdiq edir.

Mirzə Məhəmmədhasən bədii yaradıcılığı ilə də məşhur olmuşdur. Cabbar Qaryağdıoğlu oxuduğu muğamlarda onun şeirlərindən istifadə etmişdir.

Mirzə Məhəmmədhasən 1918-ci ildə dünyasını dəyişmişdir.

XIX əsrin məşhur xanəndələrindən biri – **Malibəyli Cümşüd** 1845-ci ildə Şuşada anadan olmuşdur.

Cümşüd uşaqlıqdan musiqiyə böyük həvəs göstərmiş. İllər keçdikcə bu bir sönməz məhəbbətə çevrilmiş, taleyini, ömrünü xanəndəlik sənətinə ismarlamışdır.

Muğam ifa edərkən zil səsi, uzun nəfəsi və sürəklilə zəngüləsi hamını heyran qoyurdu. Onun olduqca aydın, həm də rovan diksiyası olmuşdur. Malibəyli Cümşüdü oxuduğu "Orta Mahur", "Şüştər", "Heyratı", "Ovşarı", "Qarabağ şikəstəsi" muğamları, "Ay dərya kənarında", "İstikanın deşilsin", "Gəlirəm, gedirəm, xəbərin olsun", "Ay bala Fatma", "Qapıda duran mənəm, mən", "Məni dövrü fələk qoymuş" və sair mahnılar Qarabağda məşhur idi.

Malibəyli Cümşüd 1915-ci ildə vəfat etmişdir.

Ələsgər Abdullayev (Şəkili Ələsgər) 1866-cı ildə Şəkiddə anadan olmuşdur.

Gənc Ələsgər xanəndə Keçtəzli Həşimin qayğısı sayəsində

xanəndəlik sənəti tarixində öz dəst-xətti olan musiqiçi kimi yetişmişdir. Ələsgər zil və məlahətli səsi, muğamətə mükəmməl bilməsi ilə müasirlərindən fərqlənmişdir.

Ələsgər bütün muğamları və dəstgahları böyük bir məharətlə ifa etmişdir. O, "Şur"u son dərəcə lirik tonda, özünəməxsus zəngünlərlə dinləyicisinə çatdırmışdır.

Xanəndə Ələsgər Abdullayev "Çahargah", "Rast", "Mahur-Hindi", "Zabul-Segah", "Rahab", "Şüştər", "Hisar" və başqa muğamları şövqlə ifa etmişdir. Onun ifasında "Rast" daha məşhur idi. Ələsgərin dəfn mərasimində Cabbar Qaryağdıoğlu demişdir: "Biz Ələsgəri yox, "Rahab"ı dəfn edirik".

İstedadlı muğam ustası Ələsgər Abdullayev 1929-cu ildə vəfat etmişdir.

Çarıqçı Bahadır 1870-ci ildə Şuşada doğulmuşdur. Yoxsul ailədən olduğuna görə Bahadır həddi-buluğa çatandan sonra çarıqçılıq sənətini öyrənmiş, məhz bu səbəbdən, el arasında "Çarıqçı Bahadır" adı ilə tanınmışdır.

Gənc Bahadır gündüzlər çarıq tikər, axşamlar "Xandəmirov teatrı"na gedərdi. O, burada Məşhədi İsi, Şahnaz Abbas və başqa xanəndələrin ifasını dinləməkdən doymazdı. Eyni zamanda burada həmin ustad ifaçılardan bir çox muğam və təsniflərin oxumaq qaydalarını da öyrənə bilmişdir.

Beləliklə, tez bir zamanda Çarıqçı Bahadırın xanəndə kimi şöhrəti Qarabağa yayılır.

Arxivlərdə saxlanılan mənbələrdə qeyd olunduğuna görə, Çarıqçı Bahadırın səsi qaltnanlı olmaqla bir qədər də yoğun idi. Lakin yüksəkklərdə çox rahat oxuyurmuş. O, çox sadə qəzəllərdən istifadə edərdi. Ən çox ifa etdiyi muğam "Segah" olmuşdur.

Xanəndə Çarıqçı Bahadır 1930-cu ildə vəfat etmişdir.

Şükür 1872-ci ildə Şuşada anadan olmuşdur. O, gənc yaşlarında Xan sarayında yaşadığına görə onu "Xanlıq Şükür" deyər çağırırmışlar.

Şükürün bir xanəndə kimi yetişməsində şairə Natəvanın böyük rolu olmuşdur. Şairənin yaratdığı və rəhbərlik etdiyi "Məclisi-üns" ədəbi məclisinə poetik söz sahibləri ilə bircə musiqiçilər də dəvət alardı. Hacı Hüsü, Məşhədi İsi, Həsənçə bu

məclislərdə iştirak etmişlər. Ədəbi və musiqili mühit Şükürün musiqi təhsilində böyük rol oynamışdır.

Xanlıq Şükürün ilk müəllimi Hacı Hüsü olmuşdur. Böyük sənətkar Şükürə Azərbaycan muğamlarını, mahnı və təsniflərini öyrətmişdir.

Xanəndə Xanlıq Şükür minor ruhlu muğamları – "Zəmin-xarə"ni, "Segah"ı, "Hicaz"ı, "Şüştər"i xüsusi zövqlə oxumuşdur. O, ifasında, əsasən Natəvanın qəzəllərindən istifadə etmişdir.

Xanlıq Şükür 1927-ci ildə vəfat etmişdir.

Əkbər Əhəd oğlu 1873-cü ildə Şuşada anadan olmuşdur. Əkbərə el arasında "Xamuş oğlu" deyirmişlər. Rəvayətə görə kənddə bir mübahisə düşəndə, Əkbərin atası camaatı sakit etmək üçün ucadan "Xamuş"deyə qışqırırmış.

Əkbər gənc yaşlarından Qarabağ məclislərində xanəndə kimi çıxış etmişdir.

O, məlahətli zil səmə, geniş nəfəsə malik xanəndə olmuşdur. O, "Şüştər", "Səmayi-Şəms", "Üzzal", "Hicaz" kimi zil səmə, cəh-cəhli zəngünlə tələb edən muğamları məharətlə ifa etmişdir.

Əkbər Əhəd oğlu "Mənsuriyyə", "Bayatı-Əcəm", "Kürdü-Şahnaz", "Qatar", "Müxalif" muğamlarını, "Axşam oldu", "Uç sona" kimi təsnifləri müvəffəqiyyətlə ifa etmişdir. Cabbar Qaryağdıoğlu ilə birlikdə oxuduğu "Kərəmi", "Kürdü" duetləri də onların musiqi tariximizə bəxş etdiyi layiqli töhfədir.

İstedadlı xanəndə Əkbər Əhəd oğlu 1928-ci ildə vəfat etmişdir.

Azərbaycan muğam sənəti XIX əsrdə böyük inkişaf yolu keçsə də, XX əsrdə bu klassik sənət əsl tərəqqi dövrünü yaşamışdır.

SEGHAH İSLAM

İslam Əbdül oğlu Abdullayev 1876-cı ildə Şuşa şəhərində anadan olmuşdur. O, ilk təhsilini Şuşa şəhər məktəbində almışdır. Məktəb illərində İslamda musiqiyə coşğun həvəs yaranmışdır. Atası Əbdül kişi bunu hiss etsə də, oğluna musiqi təhsili vermək imkanı yox idi.

Bir təsadüf İslamı musiqi aləminə gətirib çıxardır. Gənc İslamın səsinə xəbər tutan

şair Nəvvab onu «Xanəndələr məclisi»nə dəvət edir. Nəvvabın məclisində ilk dəfə, o, dövrün məşhur xanəndələrindən Məşhədi İsinə, Hacı Hüsünü, Mirzə Muxtarı, Keştazlı Həşimi dinləmiş, onlardan dərs almışdır.

Gənc İslam Hacı Hüsüdən «Segah», Məşhədi İsidən «Mahur», Keştazlı Həşimdən «Bayatı-Qacar», Mirzə Muxtardan «Rast» və sair muğamları öyrənmişdir.

Onun ilk müstəqil çıxışı tarzən Sadiqcanın oğlu Əsədullanın toyunda olmuşdur. Şair Nəvvab məclisdən icazə istəyərək xanəndənin «Segah» oxumasına razılıq alır. İslamın yarıqlı səslə, lirik tonda ifa etdiyi «Segah» məclis əhlini, hətta, oradakı musiqiçiləri heyran qoyur. Çox keçmir ki, İslam Abdullayev Azərbaycanın bölgələrinə, İrana toy şənliklərinə dəvət alır.

XX əsr Azərbaycan musiqi mədəniyyəti tarixində «Segah» muğamını İslam Abdullayev kimi incə zövqlə oxuyan xanəndə olmamışdır. Seyid Şuşinski qeyd etmişdir ki, İslam olan

məclisdə Cabbar, Ələsgər, Keçəçi oğlu Məhəmməd və mən «Segah» oxumazdıq. Səsindeki qeyri-adi həzinlik, titrəyiş hesabına İslam Abdullayev sanki «Segah»ı özününküləşdirmişdi. Cabbar Qaryağdıoğlu dinləyicilərin ürəyindən bu muğam keçəndə, elə onların arasından gözləri ilə İslamı arayıb məclisin başına çağırar, qavalını ona verib oxumasını xahiş edərdi. Bu məsələni ifaçılar öz aralarında bir az da şişirtmişdilər. Məsələn, Qurban Pirimov zarafatına söyləyərki, eşidəndə İslam gəlir, yazıq Cabbar özünü itirir.

Bir toyda Seyid Şuşinski bütün segahları oxusa da dinləyicilər başqa bir segahı, daha doğrusu, İslam Abdullayevin ifa tərzini ustad xanəndədən tələb etmişdilər. Əsil xalq sevgisi idi bu.

İslam Abdullayev gözəl xanəndə olmaqla yanaşı, həm də çox təvazökar bir insan idi. Cabbarın, Seyid-nin təcrübəsinə, sənətinə böyük ehtiram göstərirdi. «Cabbarın «Segah»ından sonra mənim oxumağımdan bir şey çıxmaz»-deyirdi...

İslamın «Segah»ı, xüsusilə «Yetim Segah»ı nəinki Azərbaycanca, hətta Şərqdə məşhur idi. Məhz buna görə də, xalq onu «Segah İslam» adlandırmışdır. İslam Abdullayevin ifaçılıq sənətinə yüksək qiymət verən Bülbül yazmışdır: «İslam fars qəzəlləri oxumazdı. O, Azərbaycan şairlərinin qəzəllərini, Füzulini, Zakiri oxuyardı. İslam «Segah»ı o qədər gözəl oxuyurdu ki, ona qulaq asdıqca adamın ürəyi titrəyirdi...»

İslam Abdullayevin «Segah»ı gənc xanəndələr üçün məktəb olmuşdur. Təsadüfi deyildir ki, o zaman gənc xanəndələrdən Mahmud İmanqulu oğlu, Əsgər Qurbanov, Əbdürrəhman Fərxərov, Musa Şuşinski, Cəmil Məmmədov və başqaları «Segah» oxuyarkən, məhz İslam Abdullayevi təqlid etmişlər.

Azərbaycanda «Segah» muğamını daha çox sevirlər. Bir çox təsnif, mahnı və oyun havalarını «Segah» muğamı üstündə qurulmuşdur. O, xalq arasında geniş yayılmış, bu gün də xanəndələr tərəfindən sevilə-sevilə oxunur.

İfaçı istedadlıdırsa, muğamın melodik xüsusiyyətlərini düzgün duyursa, qəzəlin məzmununa dərin nüfuz edirsə, onun ifası da təbii və səmimi olur, qəlblərə hakim kəşilir. İslam Abdullayev bütün muğamları, xüsusilə minor ruhlu muğamları həddindən ar-

tıq gözəl ifa etmişdir.

«Segah» başqa muğamlara nisbətən dinləyicidə məhəbbət duyğuları aşılayır. Bu muğam (xüsusilə, «Yetim Segah») son dərəcə yarıqlı, nisgilli və həzin səslə ifa olunmalıdır. Ona hər qəzəl yapışdır. «Segah»ın ifasında lirik, kədərli ifadələrlə dolu qəzəllərdən istifadə edilməlidir.

Muğam tariximizdə üç «Segah» növü məşhurdur: «Zabul Segah» və ya «Orta Segah», «Mirzə Hüseyn Segahı», «Yetim Segah» (bəzən «Xaric Segah» da deyirlər). İslam Abdullayev segahların üçünü də özünəməxsus ustalılıqla ifa etmişdir. Bir neçə formada, təkrarsız oxumuşdur. Onun ifa etdiyi segahları dinləyəndə, istər quruluş, istərsə xaraktercə bir-birinə bənzəməyinin şahidi oluruq. İslam Abdullayev bu muğamı oxuyanda onun ifası üçün tələb olunan bütün xüsusiyyətləri özündə cəmləşdirməyi bacarırdı.

Xanəndənin ifasını sevən xalq şairimiz Səməd Vurğun demişdir: «Mən İslama kamil oxuyan kimi baxıram. O, «Yetim Segahı» elə oxuyur ki, bütün məclisi əlinə alır. İslamın yaxşı cəhəti odur ki, onun «Segah»larında Azərbaycan ruhu daha çoxdur».

İslam Abdullayevin ifa etdiyi «Bayatı-Kürd», «Kürdü-Şahnaz», «Bayatı-Qacar», «Şüştər», «Mahur-Hindi», «Şikəstəyi-Fars», «Çalapaq», «Süsən sünbül», «Axsam oldu», «Yeri, dam üstə yer», «Hər nə oldu, mənə oldu» və başqa muğam, təsnif və el mahnıları da xanəndə tərəfindən son dərəcə orijinal, lirik tonla xalqımıza çatdırılmışdır.

İstedadlı xanəndə İslam Abdullayev Şuşa və Ağdam musiqi məktəblərində muğamdan dərs deyərək, Mahmud İmanqulu oğlu, Xan Şuşinski, Qənbər Zülalov, Sahib Şükürov, İldırım Həsənov, Yaqub Məmmədov və başqa xanəndələrin yetişməsində mühüm rol oynamışdır.

Azərbaycanın Əməkdar artisti İslam Abdullayev 1964-cü il də vəfat etmişdir.

Onun yaratdığı «Segah» məktəbi bu gün də yaşayır. Dəstixətli gənc xanəndələrin püxtələşməsində bir örnəkdir.

PƏSXAN CƏLİL

Cəlil Məshədi Süleyman oğlu 1895-ci ildə Şuşa şəhərində anadan olmuşdur.

Kiçik yaşlarında mədrəsədə yazıb-oxumağı öyrəndikdən sonra oranı tərk etmişdir.

Atası 15-16 yaşlarında onu tez-tez özü ilə teatr tamaşalarına və toylara aparardı. Seyid Şuşinski, Cabbar Qaryağdıoğlunu, Keçəçi oğlu Məhəmmədi dinlədikcə, Cəlilin xanəndəliyə meyli günü-gündən artır, illər keçdikcə, o, bu sənətə daha möhkəm bağlanırdı.

Xanəndələr adətən zilxan və pəsxan olurlar. Bəzi xanəndələr əvvəl zil səsə malik olsa da, müəyyən səbəblərə – xəstəliyə və ya sadəcə səsini qorunmasına səhlənkər yanaşmasına görə pəsdə oxuyurlar. Səs deyilən Tanrı vergisinə xüsusi qayğı göstərmək baxımından ustad Xan Şuşinski nümunə olmuş, avazının qüdrətini, saflığını 70-80 yaşına qədər saxlaya bilmişdir. Cabbar Qaryağdıoğlu 70 yaşında zil pərdələrdə «Heyratı»nı sərbəst, özü də «do» kökündə ifa etmişdir.

Cəlil isə anadangəlmə pəsxan xanəndə olub. Muğamların yüksək səs tələb edən şöbə və hissələrini pəsdən elə rəvan, elə sirin oxuyurmuş ki, insanı rıqqətə gətirirmiş.

Bu bənzərsiz xanəndə 30 yaşında sənətə gəlmiş, 20 il xanəndəlik etmişdir. Lakin belə bir qısa zaman kəsiyində xanəndəlik tarixində öz sözünü deməyi bacarmışdır. Geniş konsert salonlarında az görünməyə də, sadəcə toy məclisləri, ailə şənlikləri şöhrətini bütün Zaqafqaziyaya yaymışdı. «Rast» və «Segah» muğamlarının ifasına görə olduqca məşhur idi. Guşəxanlıqda, səsi

oynatmaqda, xırda xallar vurmaqda usta olmuşdur. Səlis və aydın diksiyası dinləyicini valeh edirdi.

O, eyni zamanda xalq mahnılarının və təsniflərin də mahir ifaçısı kimi tanınmışdı. «Yetim səgah»da vurduğu nəfəslərin axırında «Sənə nənəm qurban» ifadəsini işlətməsi ecazkar oxusunu daha da rəvnəqləndirirdi.

Pəsxan Cəlili fərqləndirən əsas cəhətlərdən biri də gənclərin tərbiyəsinə dəstək olan, insan ləyaqətini tərənnüm edən qəzəl və qoşmalar oxuması idi. Məclis iştirakçılarının tərkibinə, əhval-ruhiyyəsinə uyğun şeirlər seçərdi. Klassik Şərq ədəbiyyatına yaxşı bələd olduğundan, digər xanəndələrin oxuduğuna təkrar müraciət etməzdi.

Cəlil pəsxan olduğu üçün ifasında minor muğamlara daha çox yer verirdi. O, nəinki «Segah», «Şikəsteyi-Fars», «Hicaz», həm də zil səs tələb edən «Bayatı-Qacar»ı hazin-həzin, son dərəcə kədərli tərzdə ifa edərdi. Xatirələrdə qeyd olunur ki, onun «Bayatı-Qacar»ını dinləyəndə, insanlar istər-istəməz qəhərlənirdi. Cəlil bu muğamı oxuyanda çox vaxt Natəvanın «Yoxdur» rədifli qəzəlidən istifadə edərmiş: «Cigərxun olmuşam, billah, bu dərdimi bilən yoxdur...» deyərəkən, nidasından – fəryadından məclisdə oyləşənlər göz yaşını saxlaya bilməmiş...

Rəvayət edirlər ki, Pəsxan Cəlil 1949-cu ildə həyatla vidadlaşan anda da şairənin bu sözlərini söyləyərək gözlərini əbədi yummuşdur:

Varımdı sinəmdə dərdü qəmi-nihan, ölürəm,
Fəda olum sənə, gəl eylə imtahan, ölürəm...

Səs imkanının tənzimlənməsində ondan sonra gələn Əbülfət Əliyev, Hacıbaba Hüseynov kimi pəsxan xanəndələr də müvəfəqiyyətin açarını səsini zorlamaqda yox, özünə uyğun muğamlar oxumaqda, aydın diksiyada, ifa üçün dəyərli qəzəllər seçməkdə axtardılar və musiqi mədəniyyəti tariximizdə layiqli yer tutdular...

MƏŞHƏDİ MƏMMƏD FƏRZƏLİYEV

Məşhədi Məmməd Fərzəliyev (Löhbala Məmməd) məlahətli və geniş diapazonlu səsə, saqraq zənguləyə, güclü nəfəsə malik xanəndə idi. O, əslən şuşalı olsa da, orada az yaşamışdır. Gəncədə, Tiflisdə, Vladiqafqazda, İstanbulda fəaliyyət göstərmiş, Zaqafqaziya, Orta Asiyada, Türkiyədə görkəmli sənətkar kimi tanınmışdır. Xanəndənin məlahətli səsinə Cabbar Qaryaqdıoğlu yüksək qiymət vermişdir. Məclislərin birində bu dahi sənətkardan ona rəqib xanəndə olub-olmadığını soruşanda, iki nəfərin adını çəkmişdi ki, biri məhz Məşhədi Məmməd Fərzəliyev idi.

Məşhədi Məmməddə böyük xanəndələrə xas olan bir xüsusiyyət var idi. O, həm bəm (pəsxan), həm orta (miyanəxan) və həm də zil (zilxan) səsdə eyni məlahətlə oxuya bilirdi. İfa etdiyi «Bayatı-Kürd», «Rast», «Şur», «Cahargah», «Zabul-Segah», «Kürdü-Şahnaz», «Heyratı», «Mənsuriyyə», «Səmayi-Şəms», «Qarabağ şikəstəsi», «Kərəmi», «Ovsarı» və digər muğamlar hər dəfə rəğbətlə qarşılanırdı. Amma Azərbaycan muğam sənəti tarixində ən çox «Şüştər»in mahir ifaçısı kimi qalmışdır.

Seyid Şuşinski xatirələrində yazır: «Bir gün mənə Tiflisdən Gəncəyə toy məclisinə dəvət etdilər. Həmin məclisdə məndən başqa Musa Şuşinski və Məşhədi Məmməd Fərzəliyevin də dəstələri var idi. Günorta yeməyindən sonra məclis qızıqdı. Əvvəlcə Musa «Segah» oxudu. Sonra isə Məşhədi Məmməd «Şüştər» başladı, nə başladı. Mən onun şirin güşələrinə, duzlu

xallarına valeh olmuşdum, Baxmayaraq ki, axşam məclisində mən oxumalı idim, lakin «Şüştər» məni elə hala salmışdı ki, Məşhədi Məmmədin insanı bihuş edən guşələrindən sonra oxumağı, xüsusilə məclisi yola verməyi ağılsızlıq saydım. Buna görə də ələcsiz qalıb kamançaçalanı bilet almağa demiriyol vəğzalına göndərdim ki, axşam qayıdaq Tiflisə. Kamançaçalana mənə təəccüblə baxıb dilləndi:

- Ağa, bəlkə xəstələnmişən, icazə ver həkim çağıracaq.

Mən isə əsəbiləşdim:

- Ay bədbəxt, nə həkim? Nə dərman? «Şüştər» məni elə hala salıb ki, cəmi Qafqazın həkimlərini və dava-dərmanını buraya yıqsanız əlac olan deyil. Tez vəğzala!..

Axşam heç kəsin xəbəri olmadan Tiflisə yola düşdük...»

Məşhədi Məmməd Fərzəliyev Azərbaycan və klassik Şərq muğamlarını özünəməxsus şəkildə, orijinal səpkidə ifa etmişdir. O, oxuduğu muğam dəstgahlarının bir şöbəindən digərinə keçərkən təsniflərdən ustalıqla istifadə etmişdir. Ərəb muğamı olan «Hicaz»ı məlahətlə oxumuşdur. Hazırda bu muğam «Şur» dəstgahının bir şöbəsi kimi oxunur. Məşhədi Məmməd bu muğamı ifa edərkən elə sürəklilə zəngülələr, elə guşələr vurmuşdur ki, sanki şeyda bülbül qönçə gülün həsrətilə nalə çəkir.

Məşhədi Məmməd Natəvanın qəzəllərinin bilicisi olmuşdur. O, «Rast» muğamını oxuyarkən sairənin «Ölürəm» rədifli qəzəlinə, «Zəminxarə» oxuyarkən isə:

Fələk, mən tək bu dünyada qəmi-möhnət çəkən yoxdur,
Bu qədri səfheyi-rüxsarə göz yaşı təkən yoxdur –

beyti ilə başlanan qəzəlinə müraciət etmişdir. Xanəndə öz həzin səsi və ifa üçün seçdiyi bu cür yanıqlı misralarla bir anın içində dinləyicilərin könlünü ələ alırdı.

Məşhədi Məmməd Fərzəliyev 1913-cü ildə Zubalov adına Xalq evi tərəfindən Tiflisə dəvət olunur. Malibəyli Həmid, Məşhədi Cəmil Əmirov, Seyid Şuşinski, Məcid Behbudov kimi sənətkarlar teatr tamaşalarında və «Şərq konsertləri»ndə çıxış

edirdilər. Tiflisdə verilən bir teatr tamaşasının programında yazılmışdı: «1913-cü ildə Sidqi Ruhullanın rejissorluğu ilə Üzeyir Hacıbəyovun «Leyli və Məcnun» operasının son pərdəsi tamaşaya qoyulacaqdır. Əsərdə Zeyd rolunu Məşhədi Məmməd Fərzəliyev oynayacaqdır. Gecənin konsert şöbəsində Məşhədi Məmməd «Bayatı-Şiraz», «Mahur» və «Hisar» muğamlarını oxuyacaqdır...»

1923-cü ildə Məşhədi Cəmil Əmirov tərəfindən Gəncə şəhərinə dəvət edilən Məşhədi Məmməd Fərzəliyev şəhər musiqi məktəbində muğamatdan dərs deməyə başladı. O, eyni zamanda tarzən Məşhədi Cəmil və kamançaçı Böyükkəşi Əliyev ilə birlikdə Gəncə, Qazax, Tovuz rayonlarında xalq şənliklərində çıxış edirdi.

Məşhədi Məmməd Fərzəliyev Azərbaycan mahnılarının da mahir ifaçısı idi. O, «Qarabağda bir dənəsən», «Nəbi», «Vətən şərqisi», «Alma» və digər mahnı və təsnifləri böyük məhəbbətlə oxuyurdu. «Axşam oldu» mahnısını «Şikəsteyi-Fars» üzərində ifa etdiyi üçün, xanəndə arabir muğama da yer verirdi. Bu isə mahnının daha gözəl səslənməsinə səbəb olurdu. Seyid Şuşinskiyin dediyinə görə, Məşhədi Məmmədin «Axşam oldu» təsnifini dinləmək musiqini sevənlər üçün böyük səadət idi...»

Məşhədi Məmməd Fərzəliyev ömrünün 60 ilini Azərbaycan və klassik Şərq musiqisinin inkişafına həsr etmişdir. Onun adı Azərbaycan mədəniyyəti tarixinə görkəmli xanəndə kimi daxil olmuşdur. Musa Şuşinski xanəndənin sənətkarlığı haqqında demişdir: «Məşhədi Məmməd Fərzəliyevin çox zil və gözəl səsi var idi. «Bayatı-Qacar», «Kürdü-Şahnaz» və «Şüştər» muğamlarını misilsiz məharətlə oxuyardı. O, elə sürəklilə və coşğun zəngülələr vururdu ki, elə bil taxtapuşun üstünə dolu yağırıdı...»

Məşhədi Məmməd Fərzəliyev 1929-cu ildə Türkiyəyə getmiş və 1962-ci ildə orada 90 yaşında vəfat etmişdir

MƏŞHƏDİ CƏMİL ƏMİROV

Azərbaycan musiqi mədəniyyəti tarixində xanəndə, tarzən, müğənni, bəstəkar və dirijor kimi öz layiqli yerini tutan Məşhədi Cəmil Əmirov (görməli bəstəkar Fikrət Əmirovun atası) 1875-ci ildə Şuşa şəhərində anadan olmuşdur.

İlk təhsilini mədrəsədə alan Cəmil atasını çox erkən itirir. Ailənin maddi vəziyyətinin ağırlığına görə təhsilini yarımqıç qoyaraq bazarda xırda-para alverlə məşğul olur. Cənc yaşlarında Cəmili dərzi yanında şagird qoyurlar. O, tez bir

zamanda bu sənəti kamil öyrənir. Və getdikcə müştərisi çoxalır. Belə olduqda dolanışqları da yaxşılaşır. Amma bununla yanaşı, qəlbinə uşaqlıqdan hakim kəsilmiş musiqiyə həvəs onu tərk etmirdi. Qonşu toylarında musiqini dinləməkdən yorulmaz, tara qulaq asdıqca, özünü bu ecazkar alətin məşhur ifaçısı kimi xəyalında canlandırırdı.

Nəhayət, bir müddətdən sonra bu arzusu həyata keçir. Cəmil tarın sirlərinə yiyələnək üçün adına mənbələrdə rast gəlinməyən bir ustad tarzəndən mükəmməl bilik alır. Çox çəkmir, tar çalmağı dərziyini üstləyir.

Dövrünün bir çox sənətkarları kimi, o böyük musiqişünas Nəvvabdan klassik Şərq muğamlarının incəliklərini öyrənmiş, çox keçmədən Qarabağ, Şəki və Şirvanda həm tarzən, həm də xanəndə kimi tanınmışdır.

1907-ci ildə Məşhədi Cəmil Gəncə şəhərinə köçür. O, yerli

musiqiçilərlə yaxından tanış olur, şəhərin musiqi həyatında görkəmli rol oynayır. Gəncə məclislərində Məşhədi Məmməd Fərzəliyevi, Malıbəyli Həmidini, Qaragöz Zülfüqarı, Musa Şuşinskiyi, sonralar Bülbülü və Seyid Şuşinskiyi öz tarı ilə müsayət edirdi.

Məşhədi Cəmil Gəncədə yaşadığı müddət ərzində qarmon, kamança, skripka və pianoda çalmağı da mənimsəmişdi.

O, musiqi təhsili almaq üçün 1911-ci ildə Türkiyənin İstanbul şəhərinə gedir. Burada yaşadığı iki il müddətində həm də Avropa musiqisi ilə yaxından tanış olur.

Məşhədi Cəmilin ifaçılığı Türkiyədə böyük rəğbətə qarsılandı. O, bu ölkədə Azərbaycan muğam və təsniflərini məlahət və məharətlə oxumuş, tərda solo konsertlər vermişdir. Türklər tarı sinə üstə tutub çalmağı ilk dəfə Məşhədi Cəmilin ifasında görmüşlər.

Azərbaycan musiqisi və onun məşhur nümayəndələri haqqında Məşhədi Cəmilin çoxsaylı çıxışları türk ictimaiyyətini və musiqişünaslarını heyran qoyurdu. Görməli musiqişünas Rauf Yektabəy həmin dövrdə «Şəhbal» jurnalında yazırdı: «Qafqazın ən məşhur musiqi sənətkarlarından olan Cəmil bəy not öyrənmək və osmanlı musiqisini tədqiq etmək məqsədilə Gəncə şəhərindən bizə qonaq gəlmişdir. Biz onun vasitəsilə Qafqaz diyarının musiqisi haqqında olduqca qiymətli məlumatlar əldə etdik».

Azərbaycanın musiqi tarixində muğamları ilk dəfə nota salanlardan biri məhz Məşhədi Cəmil Əmirov olmuşdur. O, 1912-ci ildə İstanbulda «Heyratı» muğamını notlaşdırmış və «Şəhbal» jurnalında çap etdirmişdir.

O, gördüyü işlərlə bərabər, Türkiyədə təhsil aldığı dövrdə ud və kanonda çalmağı da öyrənmişdir.

1913-cü ildə vətənə qayıdan Məşhədi Cəmil Gəncənin musiqi həyatında geniş fəaliyyət göstərir. O, bir neçə şərq konserti təşkil edir. Məharətlə türk mahnıları oxuması, ud və kanonda muğamlar ifa etməsi dinləyicilər arasında böyük rəğbət qazanmasına səbəb olur.

Məşhədi Cəmilin teatr sənətimizin inkişafında da xeyli xidməti vardır. O, Şuşada və Gəncədə tamaşaya qoyulan Üzeyir

Hacıbəyovun opera və operettalarında Məcnun, Zeyd, Kərəm, Rza bəy və başqa rolları müvəffəqiyyətlə oynamış, teatr orkestrində dirijorluq etmişdir.

Məşhədi Cəmil Əmirov Azərbaycan musiqi aləmində bəstəkar kimi də tanınmışdır. 1915-ci ildə «Seyfəl-Mülk» operasını yazmış və onu səhnəyə qoymaq üçün bir çox xanəndə və musiqiçiləri Gəncəyə dəvət etmişdir. Bu əsər Gəncədə iki dəfə oynanıldıqdan sonra 1916-cı ildə Tiflis şəhərində səhnəyə qoyulmuşdur. Müəllif tamaşada dirijorluq etmişdir.

Məşhədi Cəmil Gəncədə musiqili gecələr, teatr tamaşaları təşkil etmiş, konsertlər vermişdir. O, tez-tez musiqi alətləri ifaçılarının müsabiqəsini təşkil edərək, qalibləri mükafatlandırdı. Şöhrəti böyük Nizaminin adı ilə bağlı olaraq dünyaya yayılan, şeir-sənət məbədi sayılan bir şəhərdə musiqi məktəbi açmaq, gənc istedadları aşkar etmək, onlara mükəmməl musiqi təhsili vermək məqsədilə dəfələrlə Yelizavetpol qubernatoruna müraciət etsə də, bu nəcib arzusunun həyata keçirməyə imkan vermirdilər. Lakin ruhdan düşməyərək, şəxsi vəsaiti hesabına «Muğamat kursu» açdı.

Seyid Şuşinski, Bülbül, Zülfü Adıgözəlov, Əli Cavad oğlu, Əbdürrəhman Fərəcov, Musa Şuşinski kimi adları Azərbaycan musiqi mədəniyyəti tarixini bəzəyən sənətkarlar məhz bu kursda püxtələşdilər.

Seyid Şuşinski xatirələrində yazır: «Məni xanəndəlik sənətinə sövq edən, musiqiyə həvəsləndirən Məşhədi Cəmil olmuşdur. O, Şərq musiqisinə dərinləndən bələd olan mahir musiqişünas, həm də çox şirin oxuyan idi. «Rast» muğamını mayədə, «Segah»ı, «Şikəsteyi-Fars»ı və «Şur»u pəsdən yaxşı oxuyurdu. Məşhədi Cəmil Hacı Hüsünün, Məşhədi İsinin, Bülbülcanın xalları və guşələrinə mənə öyrədərdi...»

Məşhədi Cəmil Əmirovun musiqi məktəbi açmaq arzusu nəhayət 1923-cü ildə reallaşdı. Onun ilk direktoru olan Məşhədi Cəmil Əmirov 1928-ci ilə, yəni, ömrünün sonuna qədər eyni zamanda orada tədris dərslərini, xalq çalğı alətləri orkestrinə rəhbərlik etmişdir. Məktəb 1928-29-cu tədris ilində musiqi texnikumuna çevrilmişdir. Fikrət Əmirov, Qəmbər Hüseynli,

Telman Hacıyev, Zərif Qayıbov onun məzunu olmuşlar...

Məşhədi Cəmil Əmirov «Seyfəl-Mülk» operasından sonra 1923-cü ildə «Namuslu qız» operettasını yazır və bu əsər ilk dəfə Gəncədə müvəffəqiyyətlə tamaşaya qoyulur. Operettanın sədasi tezliklə hər yerdə yayılır. Şuşada, Ağdaşda, Şəkidə, Bərdədə, Zaqatalada, Ağdamda, Tiflisdə göstərilərək müəllifə böyük uğur gətirir.

O, ifa etdiyi «Segah»la sübuta yetirdi ki, muğamatın mürəkkəb çalarlarını tədricən çox müvəffəqiyyətlə vermək olar.

Məşhədi Cəmil Əmirov 1928-ci ildə Gəncədə dünyasını dəyişib.

Görkəmli musiqi xadiminin zəngin irsi bu gün də Azərbaycan mədəniyyətinin tərəqqisinə xidmət edir.

CABBAR QARYAĞDIOĞLU – XANƏNDƏ, BƏSTƏKAR, ŞAİR

Azərbaycan musiqisinin bir mərhələsini də Cabbar Qaryaqdioğlunun yaradıcılığı təşkil edir. Cabbar Qaryaqdioğlu milli mədəniyyət tariximizdə böyük xanəndə, bəstəkar, şair kimi tanınır.

O, 1861-ci ildə Şuşa şəhərinin «Seyidli» məhəlləsində anadan olmuşdur. Şuşada bu ailə «Qaryaqdılar» adı ilə tanınmışdır.

Cabbarın musiqi təhsili almasında böyük qardaşı Məşhədi Məhəmmədin həlledici rolu olmuşdur. O, Cabbarda musiqiyə,

sənətə uşaqlıqdan həvəs oyatmış, onda klassik və şifahi xalq yaradıcılığına, xalq musiqisinə müsbət münasibət tərbiyə etmişdir. Xanəndə kimi məşhur olan Məşhədi Məhəmməd Şuşada dəvət edilirdi toy məclislərinə həmişə kiçik qardaşı Cabbarı da aparırdı. Cabbarın sənətkar kimi yetişməsində musiqi məclislərinin müsbət təsiri olmuşdur. Həmçinin Şuşanın zəngin mədəni mühiti onun musiqi aləminin zənginləşməsində əhəmiyyətli rol oynamışdır.

Cabbar ilk təhsilini 10 yaşında Şuşada «Saqəri» təxəllüsü ilə tanınmış şair Zeynalabdin oğlu Mirzəlinin məktəbində almışdır. Mirzəli fars və türk dillərini mükəmməl bilən musiqişünas idi. O, Cabbarın nadir səsə malik olduğunu bilərək, ona musiqi elmini öyrədir. Cabbar bu məktəbdə 15 yaşına qədər oxuyur.

...Bir gün Şuşanın «Qurdlar» məhəlləsindəki toy məclisində

o dövrün məşhur xanəndələri Hacı Hüsü, Məşhədi İsi iştirak etdirmiş. On altı yaşlı Cabbar da müəllimi ilə həmin toya gəlir. Hacı Hüsü «Şüştər», Məşhədi İsi «Mahur» oxuduqdan sonra Mirzəli yeniyetmə Cabbarın oxumasına icazə istəyir. Cabbar «Kürdü-Şahnaz»ı oxuyur. Onun zil və məlahətli səsi hamını məftun edir. Hacı Hüsü Cabbarın alından öpüb, «Gələcəkdə bizim yerimizi bu cavan xanəndə tutacaq»-deyir.

Xanəndə ifa zamanı

Cabbar Qaryaqdioğlu Şuşada məktəbi bitirdikdən sonra məşhur xanəndə Yusif Şahsənəm oğlunun tələbəsi olur. Gənc xanəndə müəllimindən «Heyrat», «Rahab», «Bayatı Qacar» muğam dastgahlarını, qədim təsnif və el mahnılarını mükəmməl öyrənir.

Cabbar Qaryaqdioğlu məşhur tarzən Sadıqcan ilə ilk dəfə Şuşada «Xandəmirovun teatr salonu»nda təşkil olunmuş «Xeyriyyə gecəsi»ndə çıxış etmişdir. Həmin tədbirdə Hacı Hüsü və

Keştazlı Həşim də var imiş. Hacı Hüsü «Çahargah», Keştazlı Həşim «Bayatı-Qacar», Cabbar isə «Heyratı» oxuyur. İstedadlı xanəndələr, xüsusən gənc Cabbar sürəklə alqışlanır.

Çox keçmir ki, Cabbarın şöhrəti hər yana yayılır. Gürcüstanda, Orta Asiyada və İranda Cabbar Qaryağdıoğlu məşhur xanəndə kimi tanınır.

XX əsrin əvvəllərində Bakı böyüyür və tərəqqi edirdi. Ora güclü sənətkarlar axını başlanmışdı. Cabbar Qaryağdıoğlu da tezliklə bu şəhərə gəlir.

1902-ci ildə Bakıda Hacı Zeynalabdin Tağıyevin teatrında təşkil edilmiş birinci «Şərq konserti»ndə Cabbar Qaryağdıoğlu «Mahur» oxuyur.

Tamaşaçıların tələbi ilə Bakıda yenə də Hacı Zeynalabdin Tağıyev teatrının binasında Əbdürrəhimbəy Haqverdiyevin rəhbərliyi altında ikinci «Şərq konserti» keçirilir. Cabbar Qaryağdıoğlunun oxuduğu «Heyratı» dinləyiciləri valeh edir.

Cabbar Qaryağdıoğlu ustad sənətkar idi. O, ömrü boyu milli mədəniyyətimizin inkişafına çalışmışdır.

O, klassik Şərq və Azərbaycan muğamlarının hamısını və bu muğamların təsniflərini böyük məharətlə oxumuşdur. Musiqi tariximizdə «Kürdü-Şahnaz», «Mənsuriyyə», «Mahur» və «Heyratı»nın Cabbar Qaryağdıoğlunun ifasında xüsusi yeri var. Onun səsinə də incə ruh, əzəmət, nikbinlik insanın qəlbinə də inam hissi aşılayırdı. Seyid Şüştinski qeyd etmişdir ki, Cabbar oxuyanda elə bil qüvvətli bir dağ çayı daşaraq ələmi səlsuya bürüyüb qabağına qatır...

Cabbar Qaryağdıoğlu klassik muğamlardan «Bayatı-Şiraz», «Orta Mahur», «Çahargah», «Rast», «Mirzə Hüseyn Segahı»nı, ritmik muğamlardan «Səmayi-Şəms», «Mani», «Qarabağ şikəstəsi», «Arazbarı», «Ovsarı» və başqalarını böyük zövqlə oxumuşdur. Eləcə də o, Azərbaycan mahnılarından «Gözüm yaşına tab etməz», «Daminizdən damcı düşər», «Qalalıyam, qalalı» və «Qarğamışam»ı son dərəcə lirik tonda ifa etmişdir.

Cabbar Qaryağdıoğlu Hacı Hüsü, Bülbülcan, Məşhədi İsi kimi zəngin yaradıcılıq yolu keçmiş sənətkar idi. O, ilk əvvəl

böyük muğam ustası idi. Muğamatın incəliyini, onun texnikasını dərindən bilən Cabbar Qaryağdıoğlu hər bir muğamın spesifik xüsusiyyətini və müxtəlif hissələrini məharətlə oxuyur və bu hissələrdən bir-birinə keçmək üçün təsniflərdən böyük ustalıqla istifadə edirdi. O, «Bayatı-Qacar» muğamını çox orijinal bir şəkildə, məhz milli muğamların xüsusiyyətinə əsaslanaraq oxumuşdur. Qaryağdıoğlu «Kürdü-Şahnaz»ı və «Dəşti»ni son dərəcə lirik tonda, özünəməxsus əlavə zəngünlərlə dinləyicisinə çatdırırdı. Böyük xanəndə «Çahargah» muğamını ifa edərkən qeyri-adi ustalıqla bir neçə formada şaqraq zəngülərlə vuraraq, dəstgahın ən çətin gediş-gəliş yollarını məharətlə gəzişirdi.

Cabbar Qaryağdıoğlunun ifasında «Mənsuriyyə» də xüsusi yer tutur. Bu muğamı oxumağa hər kəsin hünəri çatmaz. O, xanəndədən böyük ustalıq tələb edir. «Mənsuriyyə»də «Üzzal» hissəsi var ki, mütləq zil səslə oxunmalıdır. Cabbar Qaryağdıoğlu «Mənsuriyyə»ni oxuyarkən elə gözəl yollar, elə üsullar tapıb seçmiş ki, tar çalanlar çəşib qalır. Məhz buna görə məşhur tarzənlər belə Cabbar Qaryağdıoğlu ilə ayaqlaşmaqda çətinlik çəkirdi. Cabbar Qaryağdıoğlu «Mənsuriyyə»ni və zil səslə oxunan bəzi muğamları kamançanın müşayiəti ilə ifa etmişdir.

Böyük xanəndə həmişə dərin məzmunlu lirik qəzəllər oxumuşdur. O, təkcə Azərbaycan dilində deyil, həm də Hafizin, Sədinin, Füzulinin fars dilində qəzəllərini şirin bir ahənglə ifa etmişdir.

Cabbar Qaryağdıoğlu Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının ilk təşkilatçılarından biri olmuşdur. O, klassik musiqidən dərs deyərək, var qüvvəsini musiqi kadrlarının, xüsusilə, gənc xanəndələrin yetişməsinə sərf etmişdir.

Cabbar Qaryağdıoğlu Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasında uzun müddət solist kimi çalışmış, eyni zamanda Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının Elmi-Tədqiqat Kabinetində məsləhətçi olmuşdur. Onun yarım əsr çərçivəsində topladığı 270-dən artıq xalq mahnısı milli musiqimizin zənginləşməsində müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. 30-dan artıq mahnısı Üzeyir Hacıbəyov və Müslüm Maqomayev tərəfindən nota salınmışdır. Şair Firdovsinin 1000 illik yubileyi münasibətilə Cabbar Qaryağdıoğlunun tərtib etdiyi klassik musiqi parçası nota salınmışdır.

Bülül Cabbar Qaryağdıoğlunun oxuduğu muğam və təsnifləri tarzən Qurban Pirimovun müşayiəti ilə fonovalikə yazarkən (Bakı, 1934-cü il)

Cabbar Qaryağdıoğlu eyni zamanda şair kimi də tanınmışdır. Onun qəzəlləri bu gün də xanəndələrin ifasında eşidilir.

Bəstəkarlıq qabiliyyətinə gəlincə, Cabbar Qaryağdıoğlu təsnif havalalarında olan bir çox şeirləri yenidən işləmiş, mahnılara mətnlər yazmışdır. «İstəkanın deşilsin», «Məni dövrü-fələk qoymuş», «Tiflisin yolları», «Naxçıvanın gədiyindən aşaydım», «Qarabağda bir dənəsən» və başqa təsnif və mahnılar buna misaldır. Onun xüsusi bir məharətlə bəstələdiyi «İrəvanda xal qalmadı» mahnısı bu gün də sevilə-sevilə ifa olunur və dinlənilir.

Cabbar Qaryağdıoğlu xanəndəlik sənətində yeni mərhələ açmışdır. Xalqımızın zəngin musiqi irsindən bacarıqla istifadə edən Cabbar Qaryağdıoğlu Nizaminin, Füzulinin, Zakirin, Vaqifin, Vahidin, Natəvanın qəzəllərindən istifadə edərək, fars təsniflərinin əvəzinə Azərbaycan dilində təsniflər ifa etmişdir. Bunun başlıca səbəbi xanəndənin ədəbiyyatımıza dərinədən bələd olması idi.

Sənət dostları: soldan Qurban Pirimov, Əliqə Vahid, Cabbar Qaryağdıoğlu (Bakı, 1 mart 1938-ci il)

Cabbar Qaryağdıoğlu tenor tipli, geniş diapazona və yüksək tesselaturalı güclü səsə malik xanəndə olmuşdur. O, səsə dinamik boyalar verməklə, bir neçə forma və mərtəbədə coşğun zəngülərlər vururdu. Cabbar Qaryağdıoğlunun «Heyratı»da, «Mahur»un «Vilayəti» şöbəsində, «Mənsuriyyə»də, «Hisar» və «Müxalif»dəki şaqraq zəngülələri dinləyiciləri heyratə salardı. O, səsinin iki yarım oktava diapazonu olan usta xanəndə olmuşdur. Oxuduğu hər muğam dəstgahı 2-3 saat çəkərdi.

Cabbar Qaryağdıoğlunun musiqimizə gətirdiyi yeniliklər Azərbaycan vokal üslubunun yaranması və daha da inkişafına böyük təkan vermişdir. Çox zil səs və zəngülərlər tələb edən «Heyratı», «Mənsuriyyə» kimi ritmik muğamları 70 yaşında ifa etmək məhz Cabbar Qaryağdıoğluna nəşib olmuşdur.

Cabbar Qaryağdıoğlu yaradıcı xanəndə kimi klassik muğamlarımızı təkmilləşdirmiş, «Rast» «Çahargah», «Segah» və «Mahur» muğamlarına yeni-yeni variantlar, guşələr və xallar əlavə etmişdir. Cabbar Qaryağdıoğlunun «Heyratı»sında qələbə anını yaşayan xalqın sevincini, «Xaric-segah»ında öz sevgilisində qovuşmağa can atan həsrətli aşiqin ürək döyüntülərini

duyur, «Bayatı-Əcəm»də isə nakam məhəbbətin ah-naləsinin sahidi olursan.

Onun ifasında dinlənilmiş «Mahur» muğamı böyük Cabbar məktəbinin zirvəsidir. Xan Şuşinski demişdir: «Mahur» Cabbar ilə getdi»...

Cabbar Qaryağdıoğlu xanəndəlik sənətində mənsub olduğu nəslin ardınca gələnlərə çox həssaslıqla, mehribanlıqla, qayğı-keşliklə yanaşırdı. Aşağıda təsvir edəcəyim əhvalatı biz tələbələrə ustadımız Nəriman Əliyev danışmışdır. O da ustadı Seyid Şuşinskiyə eşidib: «Bakıda böyük bir toy məclisi qurulubmuş. Toyu üç xanəndə idarə edirmiş: Cabbar Qaryağdıoğlu, Şəkili Ələsgər və Seyid Şuşinski. Birinci axşam Cabbar Qaryağdıoğlu «Orta-Mahur»u oxuyur. İkinci axşam Şəkili Ələsgər «Segah»ı ifa edir. Növbə gəlir çatır gənc Seyid Şuşinskiyə. Bir «Çahar-gah» dəstgahı başlayır ki, məclis əhlini sehrinə salır. Qurtara-qurtarmaya, ona deyirlər, bəs bəy tərifini sən etməlisən. Həmin dövrdə bəy tərfi də «Segah» üstündə aparırdı. Seyid Şuşinski «Mənsuriyyə»dən necə ustalıqla «Orta Segah»a düşürsə, məclisdə alqış sədaları ərsə yüksəlir. Cabbar Qaryağdıoğlu mat-məəttəl qalır. Ayağa durub Seyidə yaxınlaşır. Halal olsun ustadına-deyərek, qavalını ona bağışlayır...»

Cabbar Qaryağdıoğlunun yaratdığı xanəndəlik məktəbindən Davud Səfiyarov, Seyid Şuşinski, Bülbül, Xan Şuşinski, Zülfü Adıgözəlov, Yavər Kələntərli, Sürəyya Qacar, Həşim Kələntərli, İslam Abdullayev, Məcid Behbudov və başqaları öyrəndiklərini məharətlə dinləyicilərinə çatdırmışlar.

Azərbaycanın xalq artisti, «Şərəf nişanı» ordenli Cabbar Qaryağdıoğlu 1944-cü ildə vəfat etmişdir. Böyük xanəndənin xatirəsi bu gün də unudulmur, yaşayır.

O, musiqi tariximizdə ən görkəmli rol oynayan sənətkarlardan olmuşdur və belə bir nəhəng şəxsiyyətin yaradıcılıq fəaliyyətini dərinədən öyrənmək, tədqiq etmək borcumuzdur.

SEYİD ŞUŞİNSKİ ŞƏRQ MUSIQİSİNİN İNCİSİDİR

Muğamı yaradıcı şəkildə oxumaq sənətkara şöhrət, əbədi yaşarlıq gətirən şərtlərdən biridir. Muğamların melodik zənginliyi, ecazkarlığı və istifadə edilən şeir nümunələrinin intonasıya tərtibi xanəndənin fərdi ustalığından və fantaziyasından asılıdır. Fitri istedadı, səsi, söz duyumu bu ucalığa boy verən sənətkarlardan biri də Seyid Şuşinski olmuşdur.

Mir Möhsün Ağa Seyid İbrahim oğlu Şuşinski 1889-cu ildə Şuşa qəzasının Horadiz kəndində anadan olmuşdur. Mir Möhsün uşaq yaşlarından atasını itirmiş, tərbiyəsi ilə xalası Məshədi Hürzad məşğul olmuşdur. Dövrünün savadlı və açıq fikirli qadını olan Məshədi Hürzad Qarabağın qadın toylarında xanəndəlik etmişdir.

Seyid Şuşinski ilk təhsilini Horadizdə, mədrəsədə almışdır. Burada ibtidai bilik qazanan yeniyetmə Seyid dərziçilik sənəti ilə məşğul olurdu. Lakin ara bir dini mərasimlərdə və el şənliklərində çıxış edirdi.

Seyid muğamın sirlərini öyrətmək üçün əmisi Məshədi Seyidəli çox zəhmət çəkib. Musiqi üzrə savadının artmasına çalışır, bildiklərini ona öyrədir, Sədinin, Hafizin, Füzulinin və Zakirin şeirlərini əzbərləyib muğam üstündə oxuyurdu.

Həmçinin gənc Seyidin bir xanəndə kimi yetişməsində Cabbar Qaryağdıoğlunun həlledici təsiri olmuşdur.

Seyid Şuşinskiyə ilk çıxışı 1908-ci ildə şuşalılar qarşısında «Yay klubu»nda olmuşdur. Məşhur xanəndə İslam Abdullayev həmin konserti belə xatırlayır: «Biletlər bir həftə qabaq satılıb qurtarmışdı. Axşam saat 9-da konsert başladı. Cabbar, Qasım, Məshədi Məmməd, Həmid və Keçəçi oğlu Məhəmməd oxuduqdan sonra Azad bəy Əmirov gənc Seyidin «Manı» oxuyacağını elan etdi. Sonra Seyid «Bayatı Şiraz» oxutdular. Seyid

«Bayatı Şiraz»ın «Xavəran» şöbəindən «Qatar»a keçəndə nəinki dinləyiciləri, hətta məşhur xanəndələri belə heyran etdi. Çünki «Xavəran»dan «Qatar»a keçmək xanəndədən zil səsdən başqa həm ustalıq, həm də cəsarət tələb edir. Gənc Seyidin ustalıqla bir muğamdan başqa bir muğama keçməsi, doğrusu, mənə möcüzə kimi göründü. Seyid tarın son pərdələrindən aşağı enərək, təkrar zəngülələr vuranda, Cabbar əlindəki qavala kənara qoyub, böyük bir heyrət içərisində Seyidə tamaşa edirdi».

*Seyid Şuşinski və tarzan Mirzə Mirzəyev
(Quba, 1927-ci il)*

Seyid dəstgahı qurtarıb ayağa qalxdıqda, salondakı tamaşaçılar uzun zaman gənc xanəndəni alqışladılar. Camaat sakitləşmirdi. Nəhayət, Xan sarayında xidmət etmiş, şəhərdə hörmətli şəxslərdən biri olan Xanlıq Muxtar iki dəfə göyə güllə

atdıqdan sonra tamaşaçılar sakit oldular.

Seyidi üçüncü dəfə oxutdular. Sonra Cabbar səhnəyə qalxıb Seyidi bağına basaraq, gözləri yaşarmış halda dedi: «Camaat, indi mən ölsəm də, daha qəmim yoxdur, çünki mənədən sonra Seyid vardır».

Seyid muğam aləminin sirlərinə böyük Cabbarın tədrisi ilə yiyələnmişdir. O, həmişə Cabbar Qaryağdıoğlunun tələbəsi olması ilə fəxr etmişdir.

*Soldan Seyid Şuşinski, xanəndə Zərgər Məhəmməd və tarzan
İrzabala (Tiflis, 1937-ci il)*

Günbəgün Seyidin şöhrəti artırdı. Onun cazibəli səsinə dinləməyə hamı can atırdı. Lakin əmisi Məşhədi Seyidəli toylarda oxumasına icazə vermirdi ki, o hələ uşaqdır, Seyid xanəndəlik etməkdən əvvəl, musiqi aləmini mükəmməl öyrənmişdir. Ona

görə də klassik Şərq muğamlarını və Xalq musiqisini dərinləndirən öyrənmək üçün Seyidəli gənc Seyidi Nəvvabın yanına aparır. Seyid Şuşinski Nəvvabın hücrəsində iki ildən artıq musiqi təhsili alır. 1910-cu ildə Nəvvab gənc xanəndəyə şənliliklərdə, musiqi məclislərində oxumasını məsləhət görür.

Onun oxumağı nəinki sadə dinləyiciləri, hətta o dövrün sənət yollarında saç-saqal ağartmış xanəndələri valeh edirdi.

Seyid Şuşinski 1911-ci ildə Tiflisdə getmiş və orada ilk çıxışını «Obşestvennoye sobraniye» klubunda etmişdir. 1912-ci ildə Tiflisdə «Molla Nəsrəddin» jurnalının redaktoru Cəlil Məmmədquluzadənin, Əlimirzə Nərimanovun, Yusifbəy Tahirovun təşəbbüsü və Seyid Şuşinskinin şəxsən yaxından köməyi, maddi dəstəyi ilə Tiflisin azərbaycanlılar yaşayan hissəsində (Şeytanbazar) «Auditoriya» adlı yeni klub açılır. Klubun açılışı günü Seyid Şuşinski tarzən Məşhədi Zeynalın müşayiəti ilə «Mahur» oxumuşdur. Konsertdən əldə edilən pulun hamısını Seyid klubuna vermişdir.

Seyid Şuşinski şəxsi mənafeyini güdən sənətkar olmamışdır. O həmişə Azərbaycan teatrına və artistlərinə maddi yardım etmişdir. Seyidin Azərbaycan mədəniyyəti tarixində xidmətləri unudulmazdır.

Seyid Şuşinskiyə adı musiqiyi demək düzgün olmazdı. O, millətinin tərəqqisi, gələcəyi haqqında düşünən, onun incəsənətini şöhrətləndirən mədəniyyət xadimi idi.

Seyid Şuşinskinin oxuduğu «Çahargah», «Nəva», «Bayatı-İsfahan», «Humayun», «Rast», «Mahur», «Zabul», «Kürdü-Şahnaz», «Mirzə Hüseyn seğah», «Mani», «Arazbarı», «Mənsuriyyə» muğamları böyük rəğbətə qarşılanmışdır. Onun oxuduğu muğamlar içərisində «Çahargah» xüsusi yer tutur.

Seyid Şuşinski novator xanəndə idi. O, «Çahargah»ın müqəddiməsini başlayarkən, «may»dən, yəni «Cöhrəvi» hissəsindən yox, məhz muğamın səkkizinci hissəsi olan «Mənsuriyyə» üstündə zildən 10-15 dəqiqə «Bədaşt» etdikdən sonra «may»yə qayıtmışdır.

Seyid Şuşinski olduqca zil, məlahətli səəs və uzun nəfəsə malik fitri istedadlı xanəndə idi. Nikbin ruhlu, təmtəraqlı

muğamların mahir ifaçısı Seyid Şuşinski nəinki Qafqazda, hətta İranda da, Türkiyədə də məşhur idi.

Xalq arasında xanəndə kimi geniş şöhrət qazanması ilə yanaşı, Seyid Şuşinski həm də həssas və qayğıkeş pədaqoq idi. Muğam sənətinin incəliyini dərinləndirən bilən bu musiqi xiridarının başqa müəllimlərə bənzəməyən dərs metodu var idi. Azərbaycan ifaçılıq sənətinin vurgunu və təəssübkeşi olduğundan oxuda yad meylləri qətiyyənlə xoşlamazdı.

O, 1926-cı ildə dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyovun təşəbbüsü ilə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasına dəvət olunur. Cabbar Qaryağdıoğlu və Keçəci oğlu Məhəmməd ilə birlikdə yeni açılmış xanəndəlik sinfində müəllim işləyir.

Seyid Şuşinski Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında müəllimlik etdiyi illərdə (1926-1933) gənc sənətkarların musiqi təhsili ilə yaxından məşğul olmaqla bərabər, həm də Bakının musiqi həyatında səmərəli fəaliyyət göstərmişdir.

Ötən əsrin otuzuncu-qırxıncı illəri Azərbaycanın ziyalılıq tarixindən qara xətt kimi keçir. Bu dövrdə Stalin rejiminin respublikamızdakı vəzifəli əlaltıları say-seçmə oğul-qızlarımızı cismani surətdə kütləvi olaraq sıradan çıxarıblar. Bir qismini öldürüblər, bir qismini sürgünə göndərirlər, bir qismini isə gecə-gündüz qorxu altında yaşamağa düçar ediblər. Mədəniyyətin bütün sahələri hər an təşviş və təftiş içərisində olub. Bu kütləvi bəla, sözsüz ki, musiqi aləmindən də yan keçməyib. Qayım-qədim tar ələtimizə qarşı hücumlar əslində muğamatımıza, xanəndəlik sənətimizə meydan oxumaq idi. İstər avazla olsun, istərsə avazsız, hər ağızdan çıxan sözsə siyasi don geydirə bilirdilər. Xanəndə bir kəlməni dilə gətirəndə, adı söhbət zamanı deyəndə və ya repertuarına sahib oxuyanda görək yüz ölçüb, bir biçəydi.

Nəriman Əliyev öz xatirələrində qeyd edir ki, bir gün Seyid Şuşinskiyə xəbər verirlər Gəncədə filan musiqiçini güllələməyə gəliblər. Vaxt itirmədən özünü yetirir Əliheydər Qarayevin kabinetinə. Xeyli xahiş-minnət hesabına ölüm hökmünün qarşısını alır...

Сейидшугар суг Шугинин

W. kitab (sax)

ХАЛДУ...

el yazması

Qulubaxına sənə bənzər gül olmas
Mənə tək eşqində necə bəyöl olmas,
Qaradır qələxin gəndir arası,
Səni mən görmüşəm nədir sərası,
Jəri ha jəri ha bəli kəmərlim
Dərindən olmasam mən sənə deli.

" : " : " : "

Mixək əkdim ləzizlə, mixək bozmuş əzizlə
Bir çət qurban deməyəm, əlin əlində dəyəm
Nəjmətəli, nəjmətəli, necə bu dərdi kimə səjmətəli.

" : " : " : "

Вина
Ай аягың бир чүт орнани
Даномна гурбан мән элүм
Сүәкүн бәхмәл чән алашың
Даномна гурбан мән элүм .

Гәтти гәмәт бу шибәдә
Нәшәллаб чәкән устәдә
Нәсә кәлпәк дәләк зәдә
Дәбәдә гурбан мән элүм .

3. аягың
ВХОДЯЩИМ
А.И.ИИ
А.И.ИИ

Seyid Şuşinskinin repertuarından

Kitabı çapa hazırlarkən ustadın Nəriman Əliyevin ömür-gün yoldaşı Xalidə xanım ilə görüşdük. Xəbərimiz var idi ki, Seyid Şuşinski ömrünün müəyyən hissəsini sevimli tələbəsigildə yaşayıb. Ustad xanəndə haqqında xatirələrini danışan Xalidə xanım bizə bir qovluq göstərdi. İçərisində vaxtilə Seyid Şuşinskinin repertuarında istifadə ediləyi qəzəllər və mahnı mətnləri toplanmışdı. Ərəb, latın və kiril qrafikalarında yazılmasından aydın görünürdü ki, uzun bir dövrü əhatə edir. Hər poetik parçanın axırında möhür vurulmuş, Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının repertkom inspektoru imza atmışdı. Məsələn, Nəbatinin bir qəzəlinin altında «22 may 1940-cı ildə yoxlanıldı. Radioda canlı oxumasına sentyabrın 1-nə qədər vaxt verilir» - sözləri yazılmışdı. Əlbəttə, rus dilində. İcazə verildə «Razreşeno!», qadağan olunanda «Zapret!» kəlmələri qeyd olunmuşdu. Qovluqdakı vərəqlərə nəzər yetirdikcə, adamı vahimə basır. İstər-istəməz hiddətlənirsən. Füzulinin, Seyid Əzimin, Vahidin qəzəllərinə düzəliş edilərmiş, əsrlərin sınağından zədələnmədən keçmiş bayatılarımızın sözlərini, el mahnılarımızın mətnlərini dəyişirləmiş. Xalqın gücünün ədəbiyyatında, musiqisində olduğunu bilərək, məhz onları hədəfə alırlarmış...

Lakin bütün mədəni dəyərlərimiz kimi, musiqinin əsasını təşkil edən muğamatımız tarixin amansızlıqlarına mərd-mərdənə sinə gərəkək, ən çətin məqamlarda öz yaşantısından qalmırdı. Onun təbliğində digər dahi sənətkarlar tək Seyid Şuşinskinin də xidməti böyükdür. Onun 1933-cü ildə «Şərq musiqisi ansambli»nin müşayiəti ilə SSRİ-nin müxtəlif şəhərlərində verilən konsertlərdə çıxışları alqışlarla qarşılanmışdır.

Seyid Şuşinski klassik Şərq və Azərbaycan muğamlarının incəliklərinə dərinədən bələd olan xanəndə idi. Onun gözəl və şaqqaraq zəngulələri və uzun nəfəsləri, burunda və dişdə oxuması dinləyiciləri valeh edirdi.

Fasiləsiz olaraq saat yarım, iki saat oxuyan xanəndələr ancaq Azərbaycanda olmuşdur. Cabbar Qaryağdıoğlu, Şəkili Ələsgər, Əbdülbaqi, Seyid Şuşinski «dəstgah» adı altında proqram yaratmışlar.

Üzeyir Hacıbəyov Seyid Şuşinskiyə nadir və istedadlı xanəndə adlandırmışdır. O, Fikrət Əmirovun «Şur», «Kürd Ovşarı»,

Niyazinin «Rast» simfonik muğamlarının yaranmasında ya-xından köməklik göstərmişdir.

Şuşinskinin irsi böyük bir məktəbdir. Xanəndələr Seyid məktəbindən öyrənmiş və yenə öyrənməlidir. 1963-cü ildə onun 74 yaşında «Heyratı», «Mani», «Arazbarı» muğamlarını zil səslə oxuması hər xanəndəyə nəsib olmayan ustalıqdır. Professor Bülbül demişdir: «Qoca xanəndələr bulağın gözüdür, bunlarda xəzinə vardır».

Bastəkar Fikrət Əmirov, xanəndə Seyid Şuşinski, tarzan Qurban Pürimov (Bakı, 1958-ci il)

Bu yorulmaz xanəndənin həyatı Azərbaycan musiqi mədə-niyyəti tarixinin parlaq səhifələrindən biridir. Klassik Şərq mu-siqi aləmində elə bir muğam olmayıb ki, Seyid Şuşinski onu ifa etməkdə aciz qalsın. Seyid Şuşinski yenilik axtaran sənətkar idi. O, bir çox muğamlara yeni guşələr, xallar, nəfəslər, hətta hissələr əlavə etmişdir. «Rast» və «Kürdü-Şahnaz» muğam-larının «Dilkəş» hissəsini dinləyicilərə ilk dəfə çatdıran Seyid olmuşdur. Böyük sənətkar həm də bir çox muğamı birləşdirib oxumuşdur. «Rast-Humayun», «Şur-Şahnaz» və s. dəstgahlar Seyid Şuşinskinin yaradıcılıq məhsuludur.

Seyid Şuşinski Cabbar Qaryağdıoğlunun muğamdan-muğam-keçmə (modulyasiya) üsulunu öz yaradıcılığında uğurla tətbiq etmişdir.

Seyid Şuşinskinin Zülfü Adıgözəlov, Xan Şuşinski, Mütəllim Mütəllimov, Cahan Talışinskaya, Sürəyya Qacar, Yavər Kələntərli, Həqiqət Rzayeva, Nəriman Əliyev, Əlibaba Məmmədov, İslam Rzayev, Yaqub Məmmədov, Rübabə Muradova və baş-qalarının xanəndə kimi yetişməsində onun böyük əməyi olmuşdur.

Gözəl sənətkarımız, unudulmaz müəllim İslam Rzayev in-kişafına xüsusi diqqət göstərmiş, püxtələşməsində böyük rolu olmuş Seyid Şuşinski tez-tez xatırlayırdı. Dediklərinin bir hissəsi Möhbəddin Səmədin, müəllimimə həsr olunduğuna görə hər dəfə açıb oxuyanda müəllifinə minnətdarlıq hissi duyduğumu «Səsin sehiri varmış» kitabında öz əksini tapıb: «Düzdür, İslamda həm həvəs, həm də hövsələ vardı. Amma vaxt sarıdan çox korluq çəkirdi. Çünki başı bu və ya başqa lüzumsuz fənlərin öyrənilməsinə bərk qarışmışdı. Böyük həyat təcrübəsi, sənət səriştəsi olan Seyid Şuşinski elə bil bunu hiss etmişdi. Öz tələbələri ilə açıq danışmağı xoşlayan ustad sənətkar növbəti məşğələlərin birində üzünü tələbələrinə tutub, özünəməxsus əda ilə bildirdi:

- Bizim dövrümüz başqa dövr idi. O vaxtlar xanəndə olmaq üçün xüsusi məktəb-zad olmazdı. Qabiliyyəti, istedadı olanları qoyardılar məşhur oxuyanların yanına. Fərəsəti olanlar bir-iki ilə bu məşhur oxuyarlardan görüb-götürərdilər, öyrənərdilər, xanəndə kimi yetişib formalaşardılar. İndi başqa dövr, başqa zamanıdır. Bu gün yaxşı səsin olması başlıca şərt hesab edilsə də, səsin hansı yollarla işlədilməsi əsas götürülür. Onun yolları öyrədilir. Mənim sizə bir ağsaqqal, təcrübəli xanəndə kimi tövsiyəm budur: lüzumsuz şeylərə əbəs vaxt itirməyi bir yana qoyub, səsinizi necə işlətməyin yollarını öyrənin. Bununla yanaşı, bizim keçmiş məşhur oxuyanlarımız, çalanlarımız, musiqi bilicilərimiz Mir Möhsüm Nəvvabın, Cabbar Qaryağdıoğlunun, Qurban Pirimovun, Şirin Axundovun, İslam Abdullayevin, Mirzə Sadıqın, Şakili Ələsgərin, Məşhədi Məmməd Fərzəliyevin yaradıcılıq irsini öy-

rənməyi unutmayın. Onların yaradıcılığını yaxşı bilməyiniz sizin gələcək taleyinizdə çox böyük rol oynaya bilər...»

Seyid Şuşinski ustadlarına böyük hörmət bəsləyər, ehtiram göstərirdi. 1958-ci ildə İrandan, müəllimi Xan İqbaldan ona bir məktub gəlir. Məktubda tələbəsinin oxuduğu «Orta Mahur»un lentini xahiş edirdi. Seyid ustadının bu istəyini yerinə yetirərək, gecikdirmədən həmin muğamı lentə yazdırıb ona göndərirdi.

Özünün də tələbələri, yetirmələri saysız-hesabsız idi. Çox xoşbəxtəm ki, Seyid Şuşinskinin iki tələbəsindən (Əməkdar müəllim Nəriman Əliyevdən A. Zeynallı adına Orta İxtisas Musiqi Məktəbində, respublikanın xalq artisti İslam Rzayevdən isə Azərbaycan Dövlət Musiqi Akademiyasında) dərslər almışam.

Seyid Şuşinskidən muğamın sirlərini öyrənmiş Nəriman Əliyev A. Zeynallı adına Orta İxtisas Musiqi Məktəbində bizə dərslər dediyi vaxtda həmişə ustadı barədə maraqlı söhbətlər edir, onun necə qaçığı, gözəl insan olmasından danışırdı. Seyid Şuşinski pedaqoji fəaliyyətini dayandıranda öz sinfini məhz Nəriman müəllimə vəsiyyət etmişdi.

Elə bir dərslər olmazdı ki, ustadımız öz ustadından, epizodik də olsa, bir əhvalat söyləməsin. Bizə danışdığı bir hadisəni sonralar xatirə dəftərinə də köçürmüşdü: «1957-ci ilin payız aylarından biri idi. Ağanı Maşağa kəndinə toy məclisinə çağırılmışdılar. Məni də özü ilə apardı. Həmin toyda Aşıq Pənah da var idi... Axşam saat 11-də Ağanı məclisə dəvət etdilər. O, qonaqlara ədəblə salam verdi və toy sahibini təbrik etdi. Bizə göstərişlər yerdə oturduq. Aşıq Pənah Ağadan üzr istəyərək meydana girdi. Qəşəng geyim və gözəl qamətlə həm oxuyur, həm də oynayırdı... Sərpəyi yaxınlaşıb Ağaya dedi ki, məclisdəkilər sizi eşitmək istəyir. Mən o zaman hələ ikinci kursda idim, muğamları tam bilmirdim. Tarzən Kamil Əhmədov və kamançaçalan Fazil Osmanovun müşayiəti ilə Ağə «Çahargah»a başladı. Elə «Bərdaş»daca məclisi ələ aldı. İfası təxminən bir saat çəkdi. Dəstgah qurtara-qurtarmaya, alqış sədaləri yüksəldi. Verilən bəxşişlərin ardı-arası kəsilmirdi. Ümumiyyətlə, çox xeyirxah adam idi. Tələbəyə təkcə muğamatın sirlərini mənasız, xat-

nəndə üçün nə vacibdirsə, hamısını öyrədirdi. Bir gün mənə söylədi ki, məclisə gedəndə gərək ən abırılı, ən yaraşlıq libasını geyəsən, oturuşunu-duruşunu biləsən. Çünki sən iki gözün var, sənə isə min-min göz baxır-deyərdi. Dönə-dönə xatırlardı ki, muğam insanı təmizliyə, tərbiiyə çağırır... Hara gedirdisə, ona böyük hörmət bəsləyirdilər, heç zaman xahişini-sözünü yerə salmırdılar... 1957-ci ilin may ayı idi. Mənə hərbi çağırış vəərəqəsi gəlmişdi. Dərslərdən icazə almaq üçün məktəbə, Ağanın yanına yollandım. Əhvalatdan həli olan kimi, məni götürüb Maşağaya, komissarlığa getdi.

Podpolkovnik Mamedov (Məmmədov – R.İ.) özü xanəndənin hüzuruna çıxdı. Salam verib, gəlişinin səbəbini soruşdu. Ağanın onun sinfində oxumağımı bildirən bir kəlməsi ilə bir də məni ora çağırmadılar... Mən nə əldə etmişəmsə, Ağanın zəhməti hesabınadır. Ömrüm boyu ona minnətdaram...»

Hazırda konsert salonlarında, televiziya və opera teatrlarında çıxış edən yaşlı və cavan xanəndələrin əksəriyyətində Seyid Şuşinskinin nəfəsi duyulur.

Seyid Şuşinski 1939-1960-cı illərdə M. Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasında solist olmuş, ömrünün son illərində isə Opera və Balet Teatrında muğam-operalar üzrə məsləhətçi işləmişdir.

Böyük xanəndə Cabbar Qaryəğdioğlu Seyid Şuşinskini Şərqi musiqisinin incisi adlandırmış və öz qavalını ona bağışlamışdır.

Azərbaycan milli musiqi mədəniyyətinin inkişafında Seyid Şuşinski mühüm rol oynamışdır. O, yaradıcılığını milli vokal sənətinin zənginləşməsinə sərf etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının xalq artisti, «Şərəf nişanı» ordenli, Əməkdar müəllim Seyid Şuşinski 1965-ci ildə dünyasını dəyişmişdir.

Nəriman Əliyev ustadının gözlərini əbədi yumduğu həmin ağır zaman kəsiyini on iki vəərəqlik göy üzlü dəftərə elədiyi qeydlərdə belə xatırlayır: «O vəfat edəndə, mən Fikrət Əmirova mərhum Bəhrəmin evindən zəng vurdum ki, Ağə vəfat edib. Bu o vaxt idi ki, Fikrət Amerikaya girdi. Dedi, mərkəzi komitəyə zəng vuraram, komissiya təşkil edərlər. Elə də oldu, Ağanı

mənali surətdə axirət evinə götürdülər... Hər Novruz bayramı tələbələrimglə bir yerdə onun məzarına baş çəkirik...»

«Kommunist» qəzeti çap etdiyi nekroloqda yazmışdı: «Qocaman xanəndəimiz, qayğıkeş müəllim, son dərəcə təvəzökar bir insan – Seyid Şuşinski vəfat etmişdir. O, ömrünün 60 ilini Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin inkişafına həsr etmiş, gözəl səsi ilə xalqımızın sevimli müğənnisi olmuş, Yaxın və Orta Şərqdə şöhrət tapmışdır».

Türk dünyasının görkəmli sufi şairi Yunis İmrənin «Əcəl səndən yaxın» fəlsəfəsini dərinlənən anlayan və buna görə də bütün enerjisini, biliyini Azərbaycan muğam sənətinə bəxş edən Seyid Şuşinski həyatdan cismani ayrılısa belə, ölməz ruhu həmişə bizimlədir. Özü yetişdirdiyi tələbələr, habelə sənətdə varisi sayılan Nəriman Əliyevin tələbələrindən fəaliyyətində yaşayır. Dünya durduqca da yaşayacaqdır...

KEÇƏÇİ OĞLU MƏHƏMMƏD

Azərbaycan muğam sənəti tarixində mütəsna yeri olan xanəndələrimgizdən biri də Keçəçi oğlu Məhəmməddir.

Keçəçi oğlu Məhəmməd (Məhəmməd Məşhədi Xəlil oğlu) 1864-cü ildə Şuşada anadan olmuşdur. Atasının keçəçilik peşəsinə görə xalq arasında «Keçəçi oğlu» adı ilə tanınmışdır.

Bir gün görkəmli musiqişünas Xarrat Qulu Məşhədi Xəlilin dükanının yanından keçərkən bir gəncin zülmətəsini eşidir. Onun kimliyini öyrənir, muğam sənətinə sonsuz həvəsini görüb, öz məktəbinə dəvət edir. Məhəmməd burada xanəndə Məşhədi İsidən və Xarrat Quludan dərslər alaraq xalq musiqisinin, muğamın sirlərinə bələd olur.

Keçəçi oğlu Məhəmməd bundan sonra Şuşanın səfəli yerlərində qurulan məclislərdə mütəmadi olaraq oxumuşdur. Seyid Şuşinski xatirələrində qeyd edir ki, onun üzünü görməyib ifasını dinləyənlər Məşhədi İsi olduğunu zənn edirmişlər. Ustadın vurduğu xalları və guşələri məharətlə yerinə yetirmiş.

Keçəçi oğlu Məhəmməd ilk dəfə Bakıda 1902-ci ildə çıxış etmiş, «Şüştər» muğamını böyük ustahqla oxumuşdur. «Kaspi» qəzeti bu barədə yazmışdır: «Xanəndə Məhəmməd «Şüştər» muğamını incə bir səslə və ürəkdən elə gözəl oxudu ki, dinləyicilərin məhəbbətini daha çox qazandı».

Həmin konsertdə Məhəmməd Füzulinin «Leyli və Məcnun» poeməsindən Keçəçi oğlu Məhəmmədin Cabbar Qaryağdıoğlu ilə

birgə ifa etdiyi duet hərəkətlə qarşılandı. Məhz bu konsert Azərbaycan milli operanın yaranmasına zəmin yaratmışdır.

Keçəçi oğlu Məhəmməd klassik muğamlardan «Nəva», «Mahur», «Mani» və «Bayatı-Qacar»ı orijinal bir şəkildə ifa etmişdir. Azərbaycan musiqi tarixində ritmik muğamları Keçəçi oğlu Məhəmməd səviyyəsində oxuyan xanəndə çox deyil. O, yüksək səs diapazonuna malik idi. Sənətkarı müşayiət edən kamança ifaçıları qeyd edirdilər ki, Keçəçi oğlu Məhəmmədin səsi o qədər zil idi, kamançanın hər yerində oxumağı bacarırdı.

1912-ci ildə Keçəçi oğlu Məhəmməd Moskvada «Metropol» mehmanxanasının zalında Cabbar Qaryağdıoğlu, Məshədi Məmməd Fərzəliyev və Davud Səfiyarovun iştirakı ilə «Şərq konserti» vermişdir.

Keçəçi oğlu Məhəmmədin ifasında «Heyratı», «Rahab», «Kürdü-Şahnaz» muğamları, «Getdi, gəlmədi», «Gül-gül», «Xuraman», «Axsam oldu», «Leyli» təsnif və mahnıları sevilə-sevilə dinlənirdi. Son dərəcə zil səsə malik olan Keçəçi oğlu Məhəmməd bütün muğamların ifasının öhdəsindən bacarıqla gəlmişdir. Onun şirin xalları, zərif guşələri və cəhcəhli zəngülələri hər kəsi asanlıqla təsiri altına sala bilirdi.

Keçəçi oğlu Məhəmməd 1921-ci ildə «Təşviqat qatarı» ilə Azərbaycanın bir çox rayonlarında olmuş, əhali qarşısında verilən konsertlərdə iştirak etmişdir.

1926-cı ildə Üzeyir Hacıbəyovun təşəbbüsü ilə Keçəçi oğlu Məhəmməd Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasına dəvət edilir. O, burada Cabbar Qaryağdıoğlu və Seyid Şuşinski ilə yanaşı gənc xanəndlərin muğam sənətini dərinlən öyrənmələri üçün böyük zəhmət sərf edir.

Xalq şairi Səməd Vurğun Keçəçi oğlu Məhəmmədin orijinal yaradıcılığına, nikbin, gözəl və məlahətli səsinə yüksək qiymət vermişdir.

Bu bənzərsiz sənətkar ən xoş sözlərə layiqdir. Çünki Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin inkişafında misilsiz xidmətləri var. O, öz səsinə və istedadına bütünlüklə xalqın musiqi tərbiyəsinə həsr etmişdir.

Görkəmli xanəndə Keçəçi oğlu Məhəmməd 1940-cı ildə vəfat etmişdir. Onun muğam ifaçılığı bu gün də biz xanəndlər üçün möhtəşəm bir məktəbdir.

UNİVERSAL MƏDƏNİYYƏT XADİMİ

Azərbaycan mədəniyyətinin görkəmli nümayəndələrindən olan, səhnə tariximizdə gözəl aktyor və rejissor kimi layiqli yer tutan Hüseynqulu Sarabski həm də zəmanəsinin xanəndəlik sahəsində böyük nüfuz qazanmış simalarından biridir.

Hüseynqulu Məlik oğlu Sarabski 1879-cu ildə Bakıda anadan olmuşdur. O, uşaq ikən atasını itirmişdir. Acınacaqlı həyat keçirən balaca Hüseynqulu papaqçı şagirdi, fəhlə, susatan işləməklə özünün gündəlik azuqəsini əldə edə bilmişdir. Hətta bir müddət səbihgördənlik etmişdir.

Uşaqlıq dövrü məhrumiyyətlər içində keçən, mədrəsədə cəmi ikicə il oxuyaraq cüzi savad qazanmış gənc Hüseynqulu, nəyin bahasına olursa-olsun, mükəmməl təhsil almaq arzusu ilə yavaş-yavaş irəliləyirdi.

Həmin illərdə Bakı milyonçusu, böyük xeyriyyəçi Hacı Zeynalabdin Tağıyev Balaxanski (indiki Məhəmməd Füzuli) küçəsində gənc kursu məktəbi açmışdı. Burada Bədəl bəy Bədəlbəyov, Həbib bəy Mahmudbəyov, Şükür bəy Əfəndiyev kimi dövrünün qabaqcıl müəllimləri çalışırdı. On səkkiz yaşlı Hüseynqulu da həmin kursda oxuyaraq, heç olmasa, bir qədər biliyini artırmağa bildi.

Onun Azərbaycanın sayılıb-seçilən bir mədəniyyət nümayəndəsinə çevrilməsində, hərtərəfli inkişafında, rejissor, drama-

turq, aktyor, bəstəkar və nəhayət, xanəndə kimi yetişməsində dövrünün tanınmış ziyalısı, görkəmli dövlət xadimi, yazıçı Nəriman Nərimanov böyük rol oynamışdır. Gənc Hüseynqulunun istedadına daim mənəvi dayaq olmuş, ardıcıl şəkildə köməklik göstərmiş, 1891-ci ildə Bakıda «Həvəskarlar dərnəyi» təşkil edəndə onu da dərnəyə götürmüşdü. Hüseynqulu Sarabski burada təkcə aktyor kimi deyil, çox keçmədən dramaturq kimi də tanınmağa başladı. O, «Axtaran tapar», «Cəhalət» pyeslərini yazdı. Bu dram əsərləri bir müddət teatr səhnələrində oynanılmışdır.

Hüseynqulu Sarabskinin opera səhnəsinə qədəm qoymağının maraqlı tarixçəsi var. 1907-ci ildə həvəskar aktyorlar Henrix Heynenin «Əlmənsur» tamaşasını oynayırdılar. Tamaşada ərəb rolunu oynayan aktyor «Hicaz» oxuyur. Onun lirik-tenor səsli muğamı məharətlə ifa etməsi zalda əyləşən Üzeyir bəyin xoşuna gəlir.

Hüseynqulu Sarabski bu dahi bəstəkarla tanışlığını belə xatırlayır: «Bir gün Quberniski (indiki Nizami) küçəsində, «Nicat» Cəmiyyətinə getdiyim yerdə Üzeyir bəy mənə rast gəldi və dedi: «Nə gözəl «Hicaz» oxuyurdun, çox xoşuma gəldi. Mən bir «Leyli və Məcnun» operası başlamışam». Dedim, oynaram. O vaxtlar Üzeyir bəy sabiq «İsmailiyyə» otelində yaşayırdı. Ünvanımı mənə verib dedi: «İki gündən sonra yanıma gəlsən». İki gündən sonra getdim. Yazdığı əsərin bəzi hissələrini mənə oxutdurdu. Mən də çox asanlıqla oxudum. Üzeyir daha da həvəsləndi. Ondan sonra hər gün onun yanına gedir, Məcnun roluna hazırlayırdım».

1908-ci il yanvarın 12-də «Leyli və Məcnun» operası tamaşaya qoyulur. Tamaşanın rejissoru Hüseyn Ərəblinski, dirijoru Əbdürrəhimbəy Haqverdiyev olur. Üzeyir bəy özü orkestrdə skripka çalır. Məcnun – Hüseynqulu Sarabski xüsusən «Mahur-Hindi» muğamı üstündə Məhəmməd Füzulinin «Yandı canım hicr ilə vəsli-ruxi yar istərəm» qəzəlini oxuması ilə hamını heyran edir.

«Leyli və Məcnun» operasının ilk tamaşasından sonra Hüseynqulu Sarabskinin şöhrəti hər yerə yayılır.

O, böyük məhəbbətlə oynadığı Məcnun rolundan sonra Şeyx Sənan, Şah Abbas, Söhrab, Kərəm, Aşıq Qərib, Şah İsmayıl, Mərcan bəy, Sorvər, Əsgər kimi maraqlı obrazlar yaratmışdır.

«Leyli və Məcnun»dan sonra Üzeyir bəyin ikinci məşhur operası «Əsli və Kərəm» «Gürücü dvoryan teatri» binasında tamaşaya qoyuldu. Görkəmli şərqşünas Əziz Şərif Sarabskinin tamaşadakı Kərəm obrazını belə xatırlayır: «Mənə ən çox təsir edən son məclisdə Kərəmin ölümlü səhnəsi oldu. Sarabski doğrudan da istedadlı artist olduğunu isbat etdi. Demək olar ki, opera aləmində onun misli-bərabəri yoxdur».

Hüseynqulu Sarabski bu illərdə, opera sənətindəki müvəffəqiyyəti ilə yanaşı, xanəndəlik sahəsində də fəaliyyətindən qalmırdı. O, 1919-cu ildə Nəriman Nərimanovun tapşırığı ilə Bakı Mərkəzi Fəhlə Klubu nəzdində vaxtaşırı konsertlər təşkil etdi. Bu konsertlərdə Seyid Şuşinski, Cabbar Qəryağdioğlu kimi məşhur xanəndələr də oxuyurdu. Onun repertuarında «Şüştər», «Hicaz», «Bayatı-Şiraz», «Segah», «Şikəsteyi-Fars» kimi minor muğamlar, «Qalal», «Üç telli durna», «Sona bülbüllər», «Ləbuləb», «Qalanın dibində» xalq mahnıları əsas yer tuturdu. Özü də bir bəstəkar kimi fəaliyyət göstərirdi. «Muğan», «Dağlar», «Leyla» və başqa mahnıları bəstələmişdi.

Hüseynqulu Sarabski səsinin diapazonuna görə muğamları olduqca təsirli ifa edirdi. Bunun əsas səbəbi onun opera müğənnisi olması idi. Ötən əsrin iyirminci illərinə qədər mövcud olan, Üzeyir Hacıbəyov tərəfindən həmin janrdə yazılmış əsərlərin muğam üzərində qurulması rolların ifaçılarını məcbur edirdi ki, bu sahəni dərinləndirən öyrənsinlər. Məsələn, Məcnun rolunu oynayan aktyor «Mahur», «Çahargah», «Rast», «Segah» muğamlarını oxumağa məcburdur. Şübhəsiz, burada ifanın improvizə elementlərinin nümayiş etdirilməsi vacib şərtlərdən biridir. Hüseynqulu Sarabski poeziyanı dərinləndirən bildiyindən, xüsusən, Füzulinin qəzəllərini səliss və aydın şəkildə dinləyicilərə çatdırmağı bacarırdı.

H.Sarabski xanəndə kimi də mədəniyyət tariximizdə əvəzsiz xidmətlərə malikdir. Dəfələrlə sənət dostları ilə birgə Zaqafqazıvanın, İrənin, Orta Asıyanın bir çox şəhərlərində qastrol

səfərlərində olmuş, Azərbaycan mədəniyyətini təbliğ etmişdir. 1926-cı ildə Şərq orkestri ilə Moskva, Leningrad (indiki Sankt-Peterburq), Minsk şəhərlərində verdiyi konsertlərdə cazkar musiqimizin şöhrətini yüksəklərə qaldırmışdır.

1928-ci ildə Bakıda Azərbaycan aşıqlarının birinci qurultayında musiqi folklorunun qorunub saxlanması məqsədilə xalq yaradıcılığı evi yaradılması qərarı alındı. 1932-ci ilə qədər hazırlıq işləri getdi. Onun təşkilində Hüseynqulu Sarabskinin böyük əməyi oldu və ömrünün sonuna kimi ora rəhbərlik etdi.

Hüseynqulu Sarabski uzun illər Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında muğamatdan dərs demiş, Asaf Zeynallı adına Bakı Musiqi Məktəbində vokal sinfinə başçılıq etmişdir. Hüseynağa Hacıbababəyov, Məmmədağa Bağirov, Ələvsət Sadıqov, Həqiqət Rzayeva, Şövkət Ələkbərova, Sara Qədimova, Tükəzban İsmayılova xalq yaradıcılığına yaxşı bələd olan bu təcrübəli pedaqoqun sinfinin məzunlarıdır.

Hüseynqulu Sarabski 1930-40-cı illərdə Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasında, Opera teatrında xanəndə kimi də çıxış etmişdir. Çox təəssüf ki, səsinə ya lentə yazdırmamış, ya da lentləri itib-batmışdır. Bizə qalan yeganə yadigarı 1940-cı ildə çəkildiyi «Səbuhi» filmində Səttar rolunun ifasıdır.

Azərbaycanın xalq artisti Hüseynqulu Sarabskinin səhna fəaliyyətinin 30 illiyi böyük təntənə ilə qeyd olunmuşdur.

O, 1945-ci il fevralın 16-da xəstə yataqdan sənət dostları tarzon Qurban Pirimov və Leyli rolunun ifaçısı Həqiqət Rzayevanı yanına çağırır və gözlərini Qurbana dikərək titrək səslə: «Qurban, çal, son dəfə Leylini dinləmək istəyirəm» - deyir. Qurban Pirimovun tarının səsinə, Həqiqət Rzayevanın ifasını eşidəndən sonra Hüseynqulu Sarabski gözlərini əbədi yumur...

Üzeyir Hacıbəyov onun məzarı başında çıxış edərkən demişdir: «Aktyorluq dərsi oxumamış, obraz yaratmaq sənətini keçməmiş, məktəb və darülfünunu bitirməmiş olan Hüseynqulu Sarabski olduqca çətin və mürəkkəb bir faciə təmsil edən Məcnun obrazını yaratmaq sahəsində öz-özündən ələ bir məharət göstərdi ki, sair artistlər üçün bir nümunə, tam bir məktəb oldu»...

XAN ŞUŞİNSKI VƏ AZƏRBAYCAN MUĞAMLARI

Xan Şuşinski 1901-ci ildə Şuşada anadan olmuşdur. Əsl adı İsfəndiyar, soyadı Cavanşir, atasının adı Aslan ağadır.

...1918-ci ildə Qarabağ kəndlərindən birində-Novruzluda məclis qurulmuşdu. «Segah» muğamının məşhur ifaçısı xanəndə İslam Abdullayev öz şagirdi-17 yaşlı İsfəndiyarla məclisə dəvət olunmuşdu. Balaca İsfəndiyardan «Kürd-Şahnaz» ifa etməsini xahiş edirlər. O, «Kürd-Şahnaz»ı zil səslə ifa edir. Hamı hey-rətə gələrək, «Əsl Xan bu imiş ki...» - deyərək İsfəndiyarı alqışlayır. İslam Abdullayev sevincini gizlədə bilməyib, qürurla İsfəndiyara, «Bu gündən sənənin adın oldu Xan Şuşinski!» -söyləyir.

Gənc Xan hələ 12-13 yaşlarında Cabbar Qaryağdıoğlunun «Mahur»unu, Seyid Şuşinskinin «Çahargah»ını, Əbülhəsən xanın «Kürd-Şahnaz»ını dinləyər, böyük sənətkarların vurduğu guşə və xalları olduğu kimi təqlid edərdi.

Xan Şuşinski ustası İslam Abdullayevdən «Mirzə Hüseyn segah»ını, «Rast», «Şüştər», «Bayatı-Qacar»ı və bir çox el mahnılarını öyrənir. İslamdan sonra Xanın xanəndə kimi yetişməsində dahi xanəndələr Cabbar Qaryağdıoğlunun və Seyid Şuşinskinin böyük rolu olmuşdur.

Tədriscən Xan Şuşinskinin toy mağarlarından ucalan səsi geniş

konsert salonlarından, radiodan eşidilir.

Xan Şuşinski zəngin və çoxtərəfli yaradıcılığa malik bir xanəndə idi. Onun oxuduğu muğamlar təkcə Azərbaycanda deyil, Yaxın Şərqdə də məşhurdur.

Firudin Şuşinski, Xan Şuşinski və Bəhram Mansurov

Xanın sənətində şablon, bayağı meyllər yox idi. O, muğam oxuyanda bəzi xanəndələr kimi sözcükləklə məşğul olmurdu, muğamları səsinin diapazonuna görə oxuyurdu. Ölçüdən xaricə çıxmır, uzun, yorucu, duzsuz «çənə zəngülələri» ilə dinləyicini yormurdu. Hər dəfə yeni, şirin, oynaq və həzin güşələr, xallar və nəfəslər vururdu. Məhz buna görə də dinləyici Xanın məlahətli səsndən doymurdu.

Müasir Azərbaycan musiqisində «Mahur» muğamının iki növü mövcuddur: «Mahur-Hindi» və «Orta mahur». Şübhəsiz ki, «Mahur» dəstgahının «Mahur-Hindi» forması «Orta mahur»dan əvvəldir. Böyük musiqişünas Cabbar Qaryağdıoğlunun yazdığına görə, «Mahur-Hindi» muğamını Azərbaycan tarının atası məşhur tarzan Sadiqcan bəim söslü xanəndələr üçün yaratmışdır. Bu muğam xanəndədən ən azı iki oktava yarım, yəni yüksək tessesaturalı güclü

səs, bir neçə forma və mərtəbəli coşqun zəngülələr, eyni zamanda vokal ustalığı və temperament tələb edir.

Vaxtı ilə, yəni orta əsrlərdə bu muğam 58, XIX əsrin axırlarında isə 14 şöbə və hissədən ibarət olmuşdur. Hazırda isə «Mahur» əsasən bir şöbələrdən, yəni «Bərdəşt», «Mayə» «Üşşaq», «Hüseyni», «Vilayəti», «Şikəsteyi-fars», «Əraq», «Pəncgah» və «Qərai»-dən ibarətdir. Müasir İran musiqisində isə «Mahur» dəstgahı 21 şöbə və güşəyə malikdir.

«Düəh» və «Bayatı Qacar» kimi, «Mahur Hindi» də «Rast» muğamının tərkibinə daxildir. Çünki qədim musiqişünaslar «Rast» muğamların anası adlandırmışlar. Təsadüfi deyildir ki, «Mahur-Hindi» muğamı istər melodik quruluşuna və istərsə də şöbələrin xüsusiyyətinə görə «Rast»ın xarakterinə uyğun gəlir. «Rast»da olan bir çox şöbə, guşə və hissələr eynilə «Mahur-Hindi»də də mövcuddur. Yalnız bunların fərqi odur ki, «Mahur-Hindi» «Rast»a nisbətən bir oktava yuxarıda ifa olunur. Şübhəsiz ki, «Mahur-Hindi» «Rast» muğamına nisbətən yığcamdır və melodik cəhətdən «Rast»dan fərqlənsə də, məqam əsasları eynidir.

Bu muğamların yeganə fərqi onların müxtəlif tonallıqda ifa olunmasıdır. Əgər «Rast» muğamı kiçik oktavadakı «sol» mayəsiylə oxunursa, «Mahur Hindi» muğamı birinci oktavadakı «do» mayəli «Rast» tonallığında oxunur. Deməli, onların hər ikisi avaz etibarı ilə bir-birinə oxşar, tonallıq etibarı ilə müxtəlifdir.

«Mahur-Hindi» muğamı ilə yanaşı bizim musiqimizdə «Orta Mahur» muğamı da məşhurdur. Bu muğamın orta registrdə çalınaraq oxunduğuna görə ona «Orta Mahur» deyirlər. «Orta Mahur» «Mahur» dəstgahının başqa bir növüdür. İstər «Mahur-Hindi», istərsə də «Orta mahur» oxşar, daha doğrusu, qohum muğamlardır. Hər ikisi «Rast» məqamında qurulur. Lakin bunların yeganə fərqi odur ki, «Orta mahur» «Mahur-Hindi»yə nisbətən bir qədər zildən oxunur. Yəni «Mahur-Hindi» «do» mayəli «Rast» məqamında, «Orta mahur» ondan bir kvarta yuxarı, «fa» mayəli «Rast» tonallığında ifa olunur. Bunlar hər ikisi oxşar muğam olsa da, «Orta mahur»u oxumaq xanəndə üçün çətindir.

Muğam tariximizdə Hacı Hüsü, Şakili Ələsgər, Məşhədi Məmməd Fərzəliyev, Seyid Şuşinski, Mütəllib Mütəllibov və bir də haqqında danışdığımız Xan Şuşinski «Mahur» ustası kimi məşhur

olmuşlar.

Əgər Cabbar Qaryağdıoğlu xanəndəlik sənəti tarixində «Orta Mahur»un misilsiz ifaçısı olmuşsa, Xan Şuşinski «Mahur-Hind»nin ustası kimi ad-san qazanmışdır. O, bu muğamı oxuyan zaman bütün yaradıcılığına xas olan dərin lirizm, incə zövq, nikbin duyğular kəskinliyi ilə özünü büruzə verir.

Xan Şuşinskinin ifaçılıq sənəti tarixində «Segah» ustası kimi də ayrıca yeri vardır. Xan deyəndə, Xanın repertuarından söz açılarda ilk növbədə «Mirzə Hüseyn segahı» yada düşür. Mənbələrə görə, bu muğamın banisi XVIII əsrin məşhur Qarabağ xanəndəsi Mirzə Hüseyn olmuşdur. Sonralar onu Keştəzli Həşim, Mahmud İmanqulu oğlu, Hacı Hüsü, Şəkili Ələsgər, İslam Abdullayev kimi sənətkarlar oxumuşlar. Həmin klassik xanəndələr «Mirzə Hüseyn segahı»nın «Manəndi-Müxalif» şöbəsindən istifadə etmirdilər. «Mirzə Hüseyn segahı»nın «Manəndi-Müxalif» şöbəsini yenidən canlandıran Xan Şuşinski olmuşdur.

Xan Şuşinski «Mirzə Hüseyn segahı»nı oxuyarkən «Manəndi – Müxalif»i bir növ muğamın müqəddiməsi kimi təqdim edir. Xanın «Segah»a gətirdiyi bu yenilik, muğamın daha rəvan, dolğun və təsirli səslənməsinə səbəb olmuş, bütün xanəndələr tərəfindən bəyənilmişdir. İndi xanəndələrimiz «Mirzə Hüseyn segahı»nı oxuyarkən onun yolu ilə gedirlər, yəni «Segahı» «Manəndi-Müxalif»lə başlayırlar.

Xanın zil zəbul üzərində (yəni şah pərdədə) asta-asta gəzişməsinə, «Müxalif»də vurduğu şirin xalları, zərif guşələri, xüsusilə incə zəngülələri dinləyənlər xanəndənin sənətinə heyran olurlar.

Xan Şuşinskinin ifasını ilk dəfə dinləyən məşhur xanəndə Şəkili Ələsgər demişdir: «Çətin aqlım kəsir, Xandan sonra belə gözəl səslə xanəndə dünyaya gələ».

O ritmik muğamların da mahir ifaçısı idi. Xan «Heyratı»ya orijinal və olduqca nikbin səslənən bir melos gətirməklə, bu muğamı daha da zinətəndirir.

Xan Şuşinski Azərbaycan xanəndəlik sənətinin görkəmli və istedadlı nümayəndələrindən biri kimi klassik Şərq və Azərbaycan muğamlarını, təsnif və el nəğmələrini sərbəst, xüsusi zövq və böyük ustalıqla ifa etmişdir.

Xanəndəlik sənətində əsas şərt səsidir. Xanəndənin səs diapazonu ən azı iki oktava olmalıdır. Xanın səsi isə iki oktava yarım idi.

Xanəndənin səsi dörd: bəm, orta, yüksək və nəhayət, zil reqistrə ayrılır. Daha doğrusu, aşağı səsə, sinə səsində, orta və zil səslərə bölünür. Səslər həm də mütləq tenor tipli olmalıdır. Tenor səslərin özü də iki hissəyə ayrılır: lirik tenor və lirik-dramatik tenor. Xan Şuşinski lirik tenor səsə malik xanəndə idi. Dərin muğam bilicisi olan, dahi müğənnimiz Bülbül məqəllərinin birində yazır: «Xanəndə çox vaxt kiçik oktavanın «Si-be-mob» və ikinci oktavanın «Do» pərdəsindən, üçüncü oktavanın «Fa» pərdəsində qalxıb enə bilər. Səsdə tembr gözəlliyindən başqa, eyni zamanda, həyatilik, emosiya, təsir və texniki cəhətlər (cəldlik, elastiklik, hamarlıq, yumşaqlıq) olmalıdır. Bu keyfiyyətlərin hamısını Tanrı Xan Şuşinskiyə bəxş etmişdi. O, səsə boyalar verməkdə əsl usta idi».

Xanın ifasında «Segah» və «Qarabağ şikəstəsi»ni dinləyəndə, onun vurduğu şirin xalları, gözəl guşələrin təsiri altında xəyal insanı özünüdərəkə doğru çəkir. Xanəndə muğamın «Sarənc» şöbəsində melodik bəzəklər, melizmalar vuranda sanki sevən könüllərə körpü salır.

Xanın oxuduğu muğamlar, eləcə də «Bayatı-Türk» qəlbin incə tellərinə toxunur, insanda nəcib və xeyirxah duyğular təbiiyə edir, həyat eşqini gücləndirir.

Xan Şuşinski təkcə mahir muğam ifaçısı olmamış, xalq mahnılarını da məharətlə oxumuşdur. Bundan başqa, o, həm də bəstəkar kimi musiqi tarixinə düşmüşdür. Xanəndənin bəstələdiyi «Şuşanın dağları», «Ay qəşəng ceyran», «Qəmərım», «Ay qara qız», «Keçən il gördüm səni», «Ay gözəl», «Dilbərım», «Ay dilbər» mahnıları dillər əzbəri olmaqla yanaşı, son illərdə qızı Bəyimxanım Verdiyevanın səyi nəticəsində həm də rəsmi qeydiyyatla alınmışdır.

İnanırsız ki, yaxın gələcəkdə ailə üzvlərinin təşəbbüsü, Mədəniyyət və Turizm naziri Əbülfəs Qarayevin dəstəyi ilə ev muzeyi də açılacaqdır.

Unudulmaz xanəndə Xan Şuşinski 1979-cu ildə vəfat etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının xalq artisti Xan Şuşinskinin uzun illər mədəniyyət sahəsində səmərəli fəaliyyəti «Şərəf nişanı» ordeninə layiq görülmüşdür. Ən ümidsiz isə, cəzazkar səsinə, musiqi tariximizdə böyük xidmətlərinə görə adı xalqın yaddaşına əbədi həkk olmuşdur...

ZÜLFÜ ADIGÖZƏLOVUN XANƏNDƏLİK MƏKTƏBİ

Unudulmaz xanəndə Zülfüqar Səmədbəy oğlu Adıgözəlov (Zülfü Adıgözəlov) 1898-ci ildə Şuşada köçəri ailəsində anadan olmuşdur. O, ilk təhsilini Ağcabədidə almışdır.

Zülfü Adıgözəlov öz təkrarolunmaz sənəti ilə pərəstişkarlarının qəlbini oxşadığına, onların istək və arzularını şirin avazla tərənnüm etdiyinə görə onu sadəcə «Zülfü» deyə çağırırmışlar.

1927-ci ildə Zülfü Adıgözəlovun həyatında əlamətdar hadisə baş verir. Böyük xanəndə Cabbar Qaryağdıoğlu Şuşa məclislərinin birində Zülfünün ifasını dinlədikdən sonra onu Bakıya gətirib «Müdafə evi»ndə (indiki Filarmoniyada) işləməyi təklif edir. Dahi sənətkarın atalıq qayğısı sayəsində Zülfü ailəsilə Bakı şəhərinə köçür. Gənc xanəndə «Müdafə evi»ndə Üzeyir Hacıbəyov, Müslüm Maqomayev, Qurban Pirimov, Keçəçi oğlu Məhəmməd, Seyid Şuşinski kimi sənətkarların qarşısında müvəffəqiyyətlə imtahan verir. «Çahargah» muğamını oxuduqdan sonra onun «Müdafə evi»ndə solist kimi çalışmasını məsləhət görürlər.

Müslüm Maqomayev Zülfünün radioda çıxış etməyə dəvət edir. Radiodaki çıxışları gənc Zülfünün şöhrətini artırır.

Azərbaycan Dövlət Filarmoniyası Zülfü Adıgözəlovun sənətinin inkişafında əsl məktəb olur.

Xanəndə təkcə ifaçılıq sənəti ilə məşğul olmamışdır. O, 1929-1932-ci illərdə Mirzə Fətəli Axundov adına Azərbaycan

Zülfü Adıgözəlov muğam üçlüyü ilə

Dövlət Opera və Balet Teatrında solist olmuş, bir sıra rollarda uğurla çıxış etmişdir.

Klassik muğamları milli çərçivədə inkişaf etdirməkdə və onu yad təsirlərdən qorumaqda Zülfü Adıgözəlovun böyük xidməti olmuşdur. Bəstəkar Səid Rüstəmov yazır: «Zülfü Adıgözəlov xanəndəliyə başladığı gündən məhəbbətlə qarşılanmışdır ...O, gözəl ifası ilə dinləyicilərini düşündürür, həyəcanlandırır, onda böyük insani hisslər aşılayır. Zülfü pərxan xanəndə idi. O, muğamları pəsdən elə məharətlə, elə ustalıqla oxuyurdu ki adam heyran qalırdı. O, muğamlarda oxuduğu şeirlərin mətninə xüsusi diqqət yetirirdi. Klassik şeirlərdən nümunələr seçməkdə Zülfü əsl usta idi. O, dahi şair Füzulinin qəzəllərini böyük məhəbbətlə oxuyurdu. Mən «Azərbaycan xalq mahnıları» məcmuəsində «Bir cüt sona», «Nəbi», «Dedim, bir busə ver», «Kəklik» və digər mahnıları Zülfünün ifasında nota yazmışam»...

Z. Adıgözəlovun diksiyası şirin, təmiz və aydın idi. O, həqiqi bədii sözü saxta boyalardan tez ayıra bilirdi. Onun seçdiyi qəzəllərdə mənalı söz muğamla vəhdət təşkil edirdi. Xanəndə hər muğamın xüsusiyyətinə uyğun qəzəl seçir və təsnif oxuyurdu. Onun sənətində romantik vüsət vardı. İfasında dinlədiyimiz «Gedirəm axı» təsnifindəki ustalığı, nitqinin aydınlığı adamı heyran edir. O, bu təsnifi oxuyanda sözləri elə aydın, elə dolğun tələffüz edir ki, elə bil müsahibi ilə söhbət edir. Sözlərə elə naxışlar, elə melodik bəzəklər vurur ki, sanki rəssam böyük bir sənət əsəri yaradır.

Z. Adıgözəlov «Rast» muğamını gözəl oxumaqla müasirlərini heyran qoymuşdur. Ondan əvvəl də bu muğam ifa olunmuşdur. XX əsrin əvvəllərində Malibəyli Həmid, Məşədi Cəmil, Çəmənli Məşhədi Cəfər «Rast»-ın ifaçıları kimi şöhrət qazanmışdılar. Hər biri «Rast» muğamını özünəməxsus tərzdə oxumuşdur. Bəziləri isə bu muğamı dəstgah şəklində başa vurmuşdur. Dəstgahdakı «Mayeyi-rast», «Hüseyni», «Vilayəti», «Şikəsteyi-fars», «Əraq», «Pəncgah» hissələrini oxumaq hamıya müəssər olmurdu. Zülfü Adıgözəlov «Rast»-ın əsas hissələrini şirin bir üslubda, məharətlə oxumaqda müasirlərindən fərqlənmişdir.

O, şöbələri ayrı-ayrılıqda təkrar etməklə dəstgah şəklində oxumuşdur. Muğamın bütün xüsusiyyətlərini gözəl duyan xanəndə çalışmışdır ki, «Rast» həqiqətən mərdlik, düzgünlük simvolu kimi səslənsin. Əgər Zülfü muğamın mayəsində dinləyicisinə təmiz, pak duyğular aşılayırsa, muğamın «Vilayəti» şöbəsində mərdlikdən, ləyaqətdən söz açaraq dinləyicisinə sevinc dolu sabah diləyirdi. «Şikəsteyi-fars»-da xanəndə mənaviyyatın gözəlliyini tərənnüm edir, «Əraq-pəncgah»-da isə insanı mübarizliyə səsləyir. İfa zamanı muğama melodik bəzəklər vurmaqla ona romantik həyat bəxş edirdi.

Cabbar Qaryağdıoğlu «Mahur»a, İslam Abdullayev «Segah»a, Seyid Şuşinski «Çahargah»a öz möhürünü vurduqları kimi, Zülfü Adıgözəlov da «Rast»a öz möhürünü vurmuşdur.

Zülfü Adıgözəlov sənət dostları arasında

Zülfü Adıgözəlov «Segah»-da da usta idi. O, bu muğamı oxuyan insanın ruhunu, onun həyəcan və iztirablarını təbii halda, dolğun şəkildə təcəssüm etdirmişdir.

Onun «Segah»ı yanan qəlblərə sərin su çiləyir. «Zabul»a keçəndə həzin nəfəslər, nisgilli guşələr vurmaqla, sanki insan xəyalını daha uzaq keçmişə aparır və nakamı kamına çatmış kimi əzəli xoşbəxt dünyasına qaytarır.

Zülfü Adıgözəlov həm də mahir söz xiridarı idi. O, dinləyicisinə qəzəllərlə yormazdı.

Muğamı başa vuran kimi yalnız bir qəzəldən istifadə edərdi. O, guşəxanlıqda o qədər usta idi ki, sözcüklə məşğul olmağa vaxt qalmırdı. O, Füzuli, Seyid Əzim Şirvani, Nəbati, Vaqif, Zakir, Natəvan və Vahidin poeziyasına həmişə müraciət etmişdir.

Zülfü Adıgözəlovun repertuarı zəngin idi. O, bütün muğamları böyük ustalılıq və həvəslə oxumuşdur. Onun «Zabul»unun, «Mahur-Hindi»sinin, xüsusilə «Orta Segah»ının milli muğam

məktəbi tarixində layiqli yeri vardır.

Zülfü Adıgözəlov milli muğam ənənələrini sənətkar kimi yadsadan xanənda olmuşdur. O, muğam ifaçılığında milli musiqiyə xas olan improvizasiya və variasiya elementlərini ifaçılıq priyomları ilə birləşdirməklə muğamları zənginləşdirmişdir.

Zülfü Adıgözəlov oxumurdu, sanki şirin nağıl söyləyirdi. Onu dinləyəndə elə bil xanənda gözəl bir şeir söyləyir və ya mahir rəssamın fırçasından çıxmış mənəli, zəngin bir əsəri seyr edir.

Böyük sənətkar həm də gözəl pedaqoq idi. Mütəllim Mütəllimov, Qənbər Zülalov, Həşim Kələntərli, Cahən Talışınşkaya, Sürəyya Qacar, Sahib Şükürov, İldırım Həsənov, Əbülfət Əliyev, Yaqub Məmmədov və başqa mahir xanəndələr Zülfü Adıgözəlov məktəbinin yetirmələridir.

Azərbaycanın əməkdar artisti Z. Adıgözəlov 1963-cü ildə vəfat etmişdir.

Zülfü Adıgözəlovun yaratdığı xanəndəlik məktəbi bu gün də fəaliyyət göstərir. Onun milli muğam ənənələri musiqimizə böyük töhfədir.

Muğam ruhlu bəstəkarlar

«BAYATI - ŞİRAZ»DAN SÜZÜLƏN MUSIQI

Musiqimizə tar ilə qədəm qoymuş Süleyman Ələsgərov Azərbaycanda bəstəkar, pedaqoq kimi tanınmışdır.

O, 1924-cü ildə Şuşada anadan olmuş, ilk təhsilini Şuşadakı musiqi texnikumunda almışdır. Tələbəlik illərində böyük bir orkestrdə çalışmışdır.

Gənc tarzənin çalışdığı ilk peşəkar kollektiv Dövlət Xalq Çalğı Alətləri Orkestri oldu. Bir müddət Üzeyir bəyin, Səid Rüstəmovun rəhbərliyi altında çalışdıqdan sonra, özü dirijor pultu arxasına qalxdı. Üzeyir bəyin məsləhətilə, o, Konservatorianın bəstəkarlıq şöbəsinə, professor B. Zeydmanın sinfinə daxil olmuşdur.

Müəllimlik, dirijorluq fəaliyyəti, inzibati vəzifələr (o, ayrı-ayrı illərdə Mədəniyyət Nazirliyinin İncəsənət İdarəsinin rəisi, Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsinin bədii rəhbəri işləmişdir) ümumiyyətlə, heç bir gərgin iş Süleyman Ələsgərovu sənətə gətirən tardan, ilk addımlarını atdığı xalq çalğı alətləri orkestrindən bir an belə ayıra bilməmişdir.

Azərbaycanın görkəmli pedaqoqu Üzeyir Hacıbəyovun ənənələrini davam etdirən Süleyman Ələsgərov Asaf Zeynallı adına Bakı Orta İxtisas Musiqi Məktəbinin direktoru olmuş,

1971-ci ildə Xalq Təhsili Nazirliyində metodik sovetin sədri, Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının xalq çalğı alətləri kafedrasının professoru və müdiri olmuşdur. Bəstəkarın pedaqoji fəaliyyətinə ümumtəhsil məktəbləri üçün tərtib edilmiş musiqi proqramları, dərsliklər də daxildir.

Xalq çalğı alətləri orkestri üçün yazılmış layiqli əsərlərdən biri «Sözsüz mahnılar»dır.

Bu janr Avropa musiqisində hələ ötən əsrdən mövcuddur. Amma Süleyman Ələsgərovun on altı sözsüz mahnısı rəng və dəramədlərimizdən, təsnif və rəqlərimizdən baş alıb gələn muğam ətirli nəğmələrdir. Onun hər sözsüz mahnısı bir muğam rənginə boyanıb. «Segah», «Çahargah», «Şüştər» köklüdür o nəğmələr...

İki tar konsertinin müəllifi olan Süleyman Ələsgərovun xalq alətlərinə yaradıcı marağı təkcə həmin əsərlərlə məhdudlaşmır. Bəstəkar digər alətlər, o cümlədən kamança üçün «Tarantella», «Skerso», balaban üçün «Xəyala dalarkən» kimi yaddaqalan əsərlər yaratmışdır ki, adlarının Avropa terminləri olmasına baxmayaraq, onların hamısında ulu muğamatımızın ətri duyulur.

Süleyman Ələsgərovun yaradıcılığında «Ulduz» musiqili komediyası xüsusi yer tutur. «Ulduz» komediyası 1964-cü ildə ekranlaşdırılıb. Əsər on bir dilə tərcümə edilmiş, ölkəmizin bir çox teatrlarında, Bolqarıstanda tamaşaya qoyulmuşdur.

«Ulduz»un libretto müəllifi Sabit Rəhmandır. Züleyxa və Məhəmməd rollarının mahir ifaçıları xalq artistləri Nəsibə Zeynalova və Lütfəli Abdullayev olmuşdur.

«Ulduz» operettasında Süleyman Ələsgərov istedadına xas olan əsas xüsusiyyətlər müəyyənləşir, formalaşır, özünü qabarıq şəkildə göstərir. Operettada Üzeyir Hacıbəyov musiqili komediyalarının ənənələrini davam etdirərək, qəhrəmanların hər birini öz musiqi dilində danışdırır. Bəstəkar buna görə müxtəlif janrlardan, əlvan ritmlərdən, zəngin orkestr palitrasında, xalq örnəklərindən məharətlə istifadə etmişdir. Ulduzla Bəxtiyarın, Yetərlə Şubayxa, Züleyxa ilə Məhəmmədin, Nazilə ilə Mövsümün duet səhnələrində eyni janrda

yazılmış musiqi nömrələri bir-birindən tamamilə fərqlənir. Birinci duet müsbət operetta qəhrəmanları üçün səciyyəvi olan lirik səpgidə, ikinci duet gözəl, nazlı qızlarımızı və ər igidlərimizi vəsf edən xalq deyişmələri ruhunda, üçüncü duet sağlam gülüş doğuran, sadə insanların pak, ülvi məhəbbətini ifadə edən komik xarakterdə, dördüncü isə məzhəkəli, işsəadici, tanqo ritmində yazılmış raqs-duet formasındadır.

Musiqi dilinin müxtəlifliyi, qəhrəmanların karakterini bir mahnı ilə açıb göstərmək və bu xətti başa çatdırıb yetkin, tamamlanmış obrazlar yaratmaq bacarığı bəstəkarın sonrakı musiqili komediyalarında da davam etdirilir.

Süleyman Ələsgərovun on musiqili komediyasından altısının yazılma tarixi Şıxəli Qurbanovun adını daşıyan Azərbaycan Dövlət Musiqili Komediya Teatrında müdir və baş dirijor olduğu dövrlərə təsadüf edir. Həmin illərdə bəstəkarla görkəmli dramaturq Şıxəli Qurbanov arasında möhkəm yaradıcılıq əlaqələri olmuşdur. Süleyman Ələsgərov Şıxəli Qurbanovun librettoları əsasında «Özümüz bilərik», «Olmadı elə, oldu belə», «Milyonçunun dilənçi oğlu», «Sevindik qız axtarır» kimi həyatı operettalar yazmışdır.

«Milyonçunun dilənçi oğlu» operettası 1967-ci ildə Dövlət Mükafatına layiq görülmüşdür.

Süleyman Ələsgərovun yazıçı-dramaturq Salam Qədirzadə ilə birgə yazdığı musiqili komediyalar da onun yaradıcılığında xüsusi yer tutur. «Novruzqulu xoruz buraxır» radio və televiziya tamaşası digər yeni musiqili komediyaların- «Hardasan, ay subaylıq» operettasının əsasını təşkil edir.

Operettanın qəhrəmanları estrada kollektivinin musiqiçiləri: müğənni, saşsofonçu və dirijordur. Bəstəkar uzun illər dirijor sənətində çalışdığı üçün orkestr musiqiçilərinin təbiətini gözəl bilirdi. Ona görə əsər çox canlı alınmışdır. Əvvəlki əsərlərində olduğu kimi, burada da bəstəkar xalq mahnı sənətindən yaradıcı şəkildə istifadə etmişdir.

Süleyman Ələsgərovun Salam Qədirzadə ilə birlikdə yazdığı «Həmişəxanım» və «Gurultulu məhəbbət» operettaları da

bəstəkarın zəngin yaradıcılığının uğurlu səhnə təcəssümüdür.

Süleyman Ələsgərovun daha bir səhnə əsəri görkəmli yazıçı, dövlət xadimi Nəriman Nərimanovun «Bahadır və Sona» dramı əsasında yazılmış eyniadlı operasıdır. Tamaşanın librettosu Əfrasiyab Bədəlbəyliyə məxsusdur. Şeirlərin müəllifi Şıxəli Qurbanov, quruluşçu rejissor Şəmsi Bədəlbəyli, rəssam Əyyub Fətəliyev olmuşdur. Operada xalq örnəklərindən bəhrələnən sadə və səmimi musiqi dili, aydın və milli kaloriteli orkestr vardır. Bəstəkar obrazların musiqisini hərtərəfli və dolğun vermiş, tamamlanmış solo və orkestr nömrələri yaratmışdır.

«Bahadır və Sona» operası ilk dəfə 1961-ci ildə M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrında tamaşaya qoyulmuşdur. İlk tamaşada xalq artistləri Lütfiyar İmanov Bahadır rolunda, Firəngiz Əhmədova isə Sona rolunda çıxış etmişlər.

Süleyman Ələsgərov ədəbi irsimizə dərinədən bələd olan, ona qayğı və diqqətlə yanaşan bəstəkarlardan olmuşdur. O, M.Əzizbəyov adına Azərbaycan Dövlət Akademik Dram Teatrında İslam Səfərlinin «Yadigar», Adil Babayevin «Dağlar qızı», Şıxəli Qurbanovun «Əcəb işə düşdük», «Rəis məşğuldur», İlyas Əfəndiyevin «Mahını dağlarda qaldı» və başqa pyeslərinə musiqi bəstələmişdir. Hamısına da milli ruh, tarixin uzaq qaynaqlarından süzülüb gələn melodiya hakimidir.

Süleyman Ələsgərov 250-dən artıq nəgmə bəstələmişdir. Bəstəkarın nəgmə yaradıcılığında klassiklərimizin sözlərinə yazılmış romanslar, mahnılar, balladalar layiqli yer tutur.

Dahi Üzeyir bəy Hacıbəyov tərəfindən özülü qoyulmuş romans-qəzəl janrı Süleyman Ələsgərovun «Vətənimdir» əsərində öz əksini tapıb. Bu, həm də bəstəkarın əruz vəznli yeganə romansı deyil. Onun Nəsiminin «Neylərəm», M.F.Axundovun Puşkinin ölümünə həsr etdiyi «Şərq poeması»ndan bir parçaya («Şərq poeması» romans-ballada janrında yazılmışdır), eləcə də C.Cabbarlının «Yada düşdü», S.Rüstəmin «Qarabağ» qəzəllərinə bəstələdiyi romanslar da bu qəbildəndir. Həmçinin Qasım bəy Zakirin «Nə mən səndən, nə sən məndən», Molla

Pənəh Vaqifin «Oynasın», Səməd Vurğunun «Eşq olsun sənət-kara» şeirləri Süleyman Ələsgərovun yaradıcılığında musiqi ömrünü yaşayır.

Süleyman Ələsgərov müharibə mövzusunda da yaradıcılığında geniş yer ayırmışdır. «Gözlə məni», «Gözləyirəm» mahnıları, iki dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Həzi Aslanova həsr etdiyi «Qəhrəmanın xatirəsinə» simfonik poeması, Aslan Qaraşovun qəhrəmanlığından bəhs edən «Naməlum əsgər haqqında ballada»sı bəstəkarın vətənə, torpağa sevgisinin sonsuzluğunu-hədsizliyini sübut edir.

Bəstəkar xalq çalğı alətləri orkestri üçün bir neçə pyesin, simfonik orkestr üçün poema və suitanın, «Bayram uverturası»nın, fortepiano və orkestr üçün ikiqat konsertin, «Salam» kantatasının müəllifidir.

Süleyman Ələsgərov hələ 1948-ci ildə, çox gənc ikən «Vətən» simfoniyasını yazmışdır. Dövlət imtahan komissiyasına diplom işi kimi təqdim edilmiş «Vətən» simfoniyası, eləcə də onun müəllifinin dirijorluğu Moskva konservatoriyasından gəlmiş sədr, görkəmli pianoçu, professor A.B. Qoldenveyzerə xoş təsir bağışlayır.

Süleyman Ələsgərovun «Bayatı - Şiraz» simfonik muğamı rəng və təsniflərdən, «Aman ovçu», «Laçın» kimi xalq mahnılarından, peşəkar ustadlarımızın sənət yönümünü əks etdirən muğam parçalarından hörülmüş min çalarlı, min çiçəkli musiqi çələngidir. Burada nəfis xallarla, ornament bəzəklərlə, kamil forma, dərin melodik dolğunluq vəhdət təşkil edir.

Bəstəkarın iri həcmli «Gənclik» simfoniyası 1954-cü ildə yazılıb. Simfoniya gənclik həvəsi, gənclik eşqi vəsf edilir.

Süleyman Ələsgərov sənət aləmində neçə-neçə istedadın parlamasına da qayğısını əsirgəməmişdir.

Şəxsən mənim Ü.Hacıbəyov adına Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasına qəbul olunmağında Süleyman müəllimin diqqəti və qayğısı əvəzsizdir... Asaf Zeynalı adına Musiqi Məktəbini-mərhum xanəndəmiz Nəriman Əliyevin sinfini bitirmişdim. Konservatoriyaya qəbul olmaq istəyirdim. Bunun

üçün müsabiqədən keçdikdən sonra imtahanları vermək lazım idi. Professor Süleyman Ələsgərov da imtahan götürənlər arasında idi. İfamda təsnif, mahnı və muğam parçası dinlədi, bir neçə sual verdi, sonra üzünü komissiya üzvlərinə və onların yanında əyləmiş konservatoriya rəhbərliyinə tutaraq, «Bu qızın gözəl səsi və gələcəyi var, ona qeyri-ixtisas fənlərindən kömək edin, qoy oxusun» – dedi. Sonra isə üzünü mənə sarı çevirib əlavə etdi: «Qızım, səhnədə oxumaq heç vaxt gec deyil, təhsil almaq isə vacibdir». Beləliklə, mən Süleyman Ələsgərovun qayğısı sayəsində Konservatoriyanın tələbəsi oldum. Nə yaxşı ki, dünya yaxşı insanlardan xali deyil...

Tanınmış bəstəkar, xalq artisti, Dövlət mükafatı laureatı Süleyman Ələsgərov ömrünün son illərində Bakı Musiqi Akademiyasının professoru idi və orada işləyirdi. Beləcə son nəfəsinə qədər xalqına namusla xidmət elədi. Həm fərdi yaradıcılığında, həm də pedaqoji fəaliyyətində misilsiz müvəffəqiyyətlər qazanmasının sirri onda idi ki, vətənə sonsuz bir məhəbbətlə bağlanmışdı, musiqiyə münasibətdə Üzeyir Hacıbəyov, Müslüm Maqomayev və digər görkəmli bəstəkarların milli ruha söykənmək, əsərlərində muğam və el mahnılarına tapınmaq yolunu seçmişdi. Yaşadığı mənalı ömrə görə, yəqin ki, indi ruhu çox rahatdır. Narahatlığı təkcə doğulduğu torpağın hələ də yağı tapdığı altında qalmasından ola bilər. İnanırıq ki, gün gələcək, bu nisgili də ötüb keçəcəkdir və yaxın zamanlarda onun əsərlərinin sədası doğma Şuşadan dünyaya pərvaz edəcəkdir...

MÜASİRLİYİNİ HİFZ EDƏN ƏSƏRLƏRİN MÜƏLLİFİ

Böyük şəxsiyyət, ictimai xadim, balet, operetta və fortepiano əsərlərinin müəllifi, teatr və kino musiqisi yaradıcısı, xalq artisti, Dövlət mükafatı laureatı Tofiq Quliyev milli mahnı mədəniyyətimizin aparıcı qüvvələrindən olmuşdur.

Quliyev Tofiq Ələkbər oğlu 1917-ci ildə Bakı şəhərində dünyaya göz açmışdır. Ana laylasından ruhuna hopmuş musiqi erkən çağlarından onu bu sənətə bağlamışdır.

Tofiq Quliyev 12 yaşında musiqi məktəbinə getmiş, təhsil aldığı fortepiano sinfində bəstəkar Asaf Zeynallı ilə tanış olmuş və onunla yaxın ünsiyyət saxlamışdır. O, "Dərsə gedən bir uşaq" adlı ilk mahnısını Asaf Zeynallının təklifi ilə yazmışdır.

Tofiq Quliyevin bir müddət musiqi folkloru nümunələrinin nota salınması ilə bağlı fəaliyyəti onun istedadının formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynamışdır.

Tofiq müəllim tələbə ikən etnoqrafik axtarışlar məqsədi ilə tez-tez respublikamızın regionlarında olurdu. Belə ekspedisiyalar konservatoriyanın nəzdindəki "Elmi tədqiqat musiqi kabineti" tərəfindən Bülbülün rəhbərliyi ilə təşkil edilirdi. Ekspedisiya tərkibində səfərlər nəticəsində Tofiq Quliyev bir çox xalq mahnı və rəqslərini nota salmışdır.

Tofiq Quliyev 1936-cı ildə "Rast" və "Segah-Zabul" muğamlarını da tarzən Mansur Mansurovun müşayiəti ilə notlaşdırmışdır. Dahi bəstəkarımız Qara Qarayev həmin nailiyyət barədə yazmışdır: "Bu, dövrünə görə böyük hadisə idi.

Axi yaxın vaxtlara qədər qətiyyətlə belə bir fikir söylənirdi ki, muğamın mürəkkəb intonasıya əsası və sərbəst, oynaq metro-ritmünün təşkili onun nota salınmasına imkan vermir”.

Tofiq Quliyev o zamanın çox mühüm bir problemi – Azərbaycan xalq musiqisi məqamlarının qeyri-müntəzəm temperasiyalı quruluşunun uzlaşdırılması problemini həll etmiş, metrik cəhətdən çox sərbəst olan improvizasiyalı muğam şöbələrini, melizmatikani dəqiqliklə nota salmış, muğamların spesifik məqam xüsusiyyətlərini harmonik dildə əks etdirə bilmişdir.

Təsədüfi deyil ki, dahi Üzeyir bəy Hacıbəyovun qayğısı sayəsində Tofiq Quliyev nümunəvi tələbə kimi Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının III kursundan Moskva Dövlət Konservatoriyasına köçürülmüşdür.

Çaykovski adına Moskva Dövlət Konservatoriyasında yazı texnikasına yiyələnərək, gənc Tofiq Quliyev xalq mahnılarını, muğamları zamanın ruhuna uyğun ritm və intonasiyalarla ahəngdar birləşdirməyə çalışmışdır.

Tofiq Quliyev tələbəlik illərində yazdığı bir çox müasir mahnılarda xalq mahnılarının intonasiyalarını öz melodik və harmonik təfəkkür süzgecindən keçirməyə çalışmışdır.

Onun royalda çalmaq və improvizə etmək bacarığı çox yüksək olub. Eyni zamanda milli musiqi çərçivəsində caz musiqisinin mahiyyətə yeni janrını yarada bilmişdir.

Tofiq Quliyev Böyük Vətən müharibəsi illərində 402-ci atıcı diviziya ansamblının rəhbəri kimi döyüş bölgələrində olmuş, döyüşçülər qarşısında ansamblın çıxışlarını təşkil etmişdir. Onun bu illərdə bəstələdiyi “Yürüş mahnısı”, “Öldü var döndü yoxdur” (sözləri A.Çurkovundur), “Azərbaycan diviziyası” (sözləri Z.Xəlilindir) mahnıları mövzu və obraz qaynaqlarının rəngarəngliyi ilə seçilir.

Tofiq Quliyev 1941-ci ildə teatr sahəsində də bəstəkarlıq qələmini sınamış və sonralar yaradıcılığının bu qoluna böyük diqqət yetirərək otuzdan çox tamaşaya musiqi bəstələmişdir. O, teatr üçün işləyərək musiqinin ümumi inkişaf xəttini təsvir etməyə, tamaşadakı səpələnmiş musiqi fraqmentləri arasında

əlaqə yaratmağa çalışmışdır. Bu musiqi dramaturgiyasıdır və tamaşanın ümumi dramaturgiyası ilə yanaşı gedir, musiqidə vəhdət və xüsusi inkişaf məntiqi yaradır.

Tofiq Quliyev 1941-ci ildə “Sabuhi” filmi üçün musiqi yazmışdır. Bu, bəstəkarın kinematografiyada ilk qələm təcrübəsi idi. Kino sənəti sonralar onun yaradıcılığına ən yaxın bir sahə olaraq, milli mahm xəzinəmizi zənginləşdirən musiqi inciləri yaratmasına geniş imkan açmışdır.

O, 1951-ci ildə Çaykovski adına Moskva Dövlət Konservatoriyasının bəstəkarlıq və dirijorluq sinfini bitirmişdir. 1954-cü ildə Konservatoriyanın aspiranturasını da müvəffəqiyyətlə tamamlayan bəstəkar Bakıya qayıtmışdır.

Tofiq Quliyev müxtəlif janrlarda əsərlər-operalar, kantatalar, simfonik rəqlər, instrumental kamera əsərləri, prelüdlər, variyasiyalar yazmışdır. O, Azərbaycan xalq mahnılarını forte-piano üçün işləmiş, nəfəs alətləri üçün pyeslər bəstələmişdir.

Tofiq Quliyevin mahnıları mövzu cəhətdən rəngarəngdir. Bəstəkarın əksər mahnısı öz sevincə və kədərini, həyəcanını, arzu və istəyini musiqi dili ilə izhar edən lirik qəhrəmanlara həsr olunub. Onun lirik əsgmələrində melodiyası emosional təsir qüvvəsinin və mənə tutumunun əsas daşıyıcısıdır.

Tofiq Quliyev mahm yaradıcılığı səmimiyyəti, bənzərsiz melodiyalar yaratmaq qabiliyyəti, mahnıların təsirliliyi və dərin lirikliyi ilə fərqlənir. Rəsul Rzanın sözlərinə bəstələdiyi “Qızıl üzük” mahnısının poetik əsası heca vəznində yazılmış, hər misrasında hecaların sayı 4+3 olan bayatılardır. Mahnıda məhəbbət sevincləri və qısqançlıq əzabları ifadə olunmuşdur. Xalq mahnıları üçün səciyyəvi olan lirik deyim in sadəliyi və təbiiyi bu mahnıda özünü tam bürüzə vermişdir.

Tofiq Quliyevin diqqət cəlb edən cəhətlərindən biri poetik mətnə qayğı və məhəbbətlə yanaşması, Azərbaycan poeziyasına dərinəndən bələd olması, musiqi ilə bədii söz vəhdəti prinsipinə dəqiqliklə əməl etməsidir. Məsələn, Xaqaninin sözlərinə bəstələdiyi “Bəxtəvər oldum” romans-qəzəli poetik mətnin obrazlı quruluşuna həssaslıqla yanaşmasının gözəl nümunəsidir. Mahnıda ülvə məhəbbət, üzüntü və həyəcan tərənnum

olunur. Musiqidə poetik mətnin bütün xüsusiyyətləri incəliyinə qədər təbii şəkildə əks edilmişdir.

Tofiq Quliyev romans-qəzəl janrına müraciətində bu janrın banisi Üzeyir bəy Hacıbəyovun ənənələrinə sadıq qalmış, daha bəstəkarın tövsiyələrinə əsaslanmışdır. Bu özünü həm kompozisiya strukturunda, həm də şeir ritminin musiqidə əks olunmasında göstərir. Qəzəlin quruluşunda muğam kompozisiyasının xüsusiyyətləri əks olunmuşdur. Qəzəlin dinamik istiqaməti də muğam prinsiplərindən irəli gəlir. Melodiya bəm registrindən hərəkətə gələrək pillə-pillə qalxır, “Çahargah”ın mayasının ətrafında gəzişir, tədricən yeni, daha yüksək registr bölgələrini əhatə edir, “Çahargah” mayasından “Bəstə-Nigar” bölməsinə keçir, kulminasiyaya yüksəlir, sonra pillə-pillə başlanğıc registrə, “Çahargah”ın mayasına qaydır.

“Bəxtovər oldum” romans-qəzəli Tofiq Quliyevin dərin fəlsəfi mənə daşıyan musiqisinin gözəl nümunəsi, milli vokal-lirika xəzinəsinə layiqli töhfədir. Bəstəkarın məhnlərinin təbliğində görkəmli müğənnilərimiz Bülbülün və Rəşid Behbudovun misilsiz xidmətləri olmuşdur.

Tofiq Quliyev “Qızıl axtaranlar”, “Sənin birinci sözün”, “Tahirin süqutu”, “Sabahın xeyir, Ella” musiqili komediya-larının müəllifidir. Bu operetallarda diqqəti cəlb edən cəhət onların milli ruhla, müxtəlif xarakterli mahnı və rəqs epizodları ilə zənginliyidir.

O, bu janrda musiqili komediyalarımızın yaradıcısı Üzeyir Hacıbəyovun klassik ənənələrinin layiqli davamçısı kimi özünü göstərmişdi. Bəstəkar operetallarında ariyalardan, duetlərdən, geniş ansambl və xor səhnələrindən məharətlə istifadə etmişdir.

Tofiq Quliyev kino sahəsində də sərəfəli fəaliyyət sahibidir. O, mahnı janrından və orkestr epizodlarından geniş istifadə edərək müxtəlif məzmunlu filmlər üçün musiqi bəstələmişdir.

Bu janr üzrə yaradıcılığında “Qızmar günəş altında”, “Belə ada da vardır”, “Bəxtiyar”, “Onu bağışlamaq olarmı?”, “Ögey ana”, “Şir evdən getdi”, “Nəsimi” bədii filmləri, “Əbədi məşəllər diyarı”, “Azərbaycan” kimi sənədli filmlər mühüm yer tutur. Ümumiyyətlə, o, 30-dan çox filmə musiqi yazmışdır.

Tofiq Quliyevin yaradıcılığında “Simfonik rəqslər” xüsusi qeyd edilməlidir. Bunlar parlaq, əlvan janr lövhələridir. Bəstəkar “Simfonik rəqslər”ində xaraktercə Azərbaycan xalq havalarına yaxın olan orijinal melodik materialı inkişaf etdirmişdir. Tematik materialın inkişafında variantlıq prinsipindən və polifonik üsullardan sənətkarlıqla istifadə etməklə, ritm və intonasionaların növbələşməsinə nail olmuşdur.

Bəstəkarın yaradıcılıq tarixində fortepiano əsərləri xüsusi yer tutur. Gözəl improvizator - pianoçu olmuş Tofiq Quliyevin sənət yolunun başlanğıcı mahnı janrı ilə yanaşı, həm də fortepiano ilə bağlıdır. Bəstəkarın ilk fortepiano əsərləri - xalq mövzularındakı transkripsiyaları onun parlaq, bənzərsiz yaradıcılığında xəbər verir. Bu transkripsiyalarda bəstəkar muğam musiqisi çərçivəsində caz pianizminin əsaslarını yaratmış və sonradan bu ənənələr Vaqif Mustafazadənin yaradıcılığında davam etdirilmişdir.

Tofiq Quliyevin improvizasiyalarından şəxslənən fortepiano üçün bəstələri əsasən kamera musiqisi janrında yazılmışdır. Lakin bəstəkarın fortepiano üslubunun formalaşmasında lirik obrazlarla yanaşı, mahnı prinsipi ümdə rol oynamışdır. Onun variasiyalarında, iki prelüdüdə, uşaq pyeslərində bu cəhət özünü daha qabarıq büruzə vermişdir. Bəstəkarın bu əsərləri milli fortepiano musiqisinə layiqli töhfədir.

Tofiq Quliyevin əsərləri bəşəriyyəti və sadəliyi ilə seçilir. Yaradıcılığında Azərbaycan xalq mahnıları və muğamlarından bacarıqla istifadə etmiş, bütün fəaliyyətini bu nəhəng və möhkəm sütunlar üzərində qurmuş, Üzeyir Hacıbəyovun milli klassik ənənələrindən daim bəhrələnmişdir. Ona görə də onun əsərləri müasirliyini, gənclik tərəvətini daim hiş edəcəkdir.

Səsin cazibəsi

VOKAL VƏ OPERA SƏNƏTİNİN SƏRVƏTİ

Məşhur müğənni Bülbül (Murtuza) Məşhədi Rza oğlu Məmmədov 1897-ci ildə Şuşa şəhərində anadan olmuşdur.

O, dindar bir ailədə tərbiyə almışdır. Bülbülün atası Məşhədi Rza həmişə evində Qurani – Kərimi oxutdurardı. Balaca Bülbül də Quran surələrini atasının tələbilə “Hicaz” və “Zəmin - xarə” üstündə oxuyardı.

Bir dəfə Şuşanın “Çuxur məhəlləsi”ndə toya dəvət olunan tarzun Məşhədi Cəmil qonşuları 13 yaşlı Bülbülü də bu məclisə aparır.

Toyda Məşhədi Cəmilin müşayiəti ilə “Mahur” oxuyan Bülbülün səsinə heyran olan məclis ona “Qarabağ şikəstəsi”ni də oxutdurur. Bülbülün ifası hərəratlə qarşılıdır.

Müəyyən səbəblər üzündən doğma yurdu tərk edərək, bir müddət Gəncə şəhərində məskunlaşan Bülbül məşhur xanəndələr Bülbülcan, Malıbəyli Həmid, Musa Şuşinski ilə yaxından tanış olur və onlarla birlikdə məclislərdə çıxış edir. Bu məclislər Bülbülün ilk musiqi məktəbi olur.

1915-ci ildə “Xeyriyyə cəmiyyəti”nin dəvətilə Bülbül Tiflis dinləyiciləri qarşısında bir neçə muğam və xalq mahnısını incə zövqlə oxuyur. Bülbülün ifası hamı tərəfindən sürəklə alqışlanır.

1916-cı ildə Bülbül artıq peşəkar xanəndə kimi tanınırdı. Həmin illərdə Bülbül istedadlı opera artisti kimi də tamaşaçı

rəğbəti qazanmışdı. Onun opera səhnəsinə çıxmasına səbəb tarzun Məşhədi Cəmil olmuşdur. O, “Seyfəl-Mülk” operasını tamaşaya qoyarkən Bülbülü də tamaşaya dəvət edir. Bülbül operada Səid və Mələykə xanım rollarını böyük ustalıqla oynayır.

Bülbülün “Arşın mal alan”, “Əsli və Kərəm” tamaşalarında uğurlu çıxışları hamını heyran qoymuşdu.

Bülbül öz üzərində daim çalışmışdır. O, sənətinin yüksək zirvələrini fəth etmək arzusu ilə yaşamışdır. Bu arzu onu Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasına gətirib çıxarıb.

Azərbaycanda Konservatoriya 1920-ci ildə Bakıda yaradılmışdır. Bu Konservatoriya “Şərq Konservatoriyası” adlanırdı. 1921-ci ildə Şərq Konservatoriyası Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasına çevrildi. Konservatoriyada Azərbaycan şöbəsi açıldı. Buranın ilk azərbaycanlı tələbəsi Bülbül idi.

Tələbəlik illərində Bülbül Azərbaycan vokal sənətinə yaxından yiyələnir. Bülbül şərq konsertlərində, opera tamaşalarında gözəl çıxışları ilə hamını heyran edirdi.

Bülbül eyni zamanda professor Polyayev, Nikolski, Speranskiyin vasitəsilə klassik rus və Avropa vokal musiqisi ilə yaxından tanış olur. O, 1927-ci ildə SSRİ-nin müxtəlif şəhərlərində qastrol səfərində olmuş və böyük sənət uğurları qazanmışdır. Bülbül bu illərdə məşhur rus müğənnisi Leonid Sobinov və bəstəkar Qliyer ilə tanış olmuş, onlarla dostluq etmişdir.

Bülbülün 1926-cı ildə Dadaş Bünyadzadə adına Azərbaycan Dövlət Türk Akademik Teatrında verdiyi konsert böyük anşlaqla keçmişdir. Həmin konsertdə Bülbül Qarabağdan gəlmiş 14 yaşlı Eloğlu İsmayilla birlikdə çıxış etmişdir.

1927-ci ildə Bülbül öz ixtisasını artırmaq üçün İtaliyaya gəlir. O, İtaliyada 4 illik təhsil müddətində (1927 - 1931) Anselma, Delliponti, Rafael Qrani kimi dövrünün məşhur musiqiçilərindən dərs almış, İtaliya vokal sənətinin istedadlı tələbələrindən biri olmuşdur. Bülbül dünyanın məşhur müğənnilərini Milanın “La Skala” teatrında dinləmişdir. Böyük rus müğənnisi F.İ.Şalyapinin Bülbülün vokal yaradıcılığına uğurlu təsiri olmuşdur.

İtaliyadan Vətəninə dönməz Bülbül böyük konsert proqramı

ilə həmyerliləri qarşısında çıxış etmişdir. Həmin konsertdə Bülbül "Traviata", "Şahsənəm", "Cakonda", "Karmen", "Afrikanka", "Luiza Müller", "Toska" və başqa operalardan ariyalar oxumuşdur.

Bülbülün ifasının böyük xüsusiyyətlərindən biri də onda olan son dərəcə aydın və düzgün intonasiya idi. Bülbül oxuduğu mahnının sözlərini aydın, düzgün, məntiqi vurğularla dinləyicisinə çatdırmışdır.

Bülbül Azərbaycan xalq mahnılarını və təsniflərini böyük ilham və məhəbbətlə ifa etmişdir. O, "Süsən sünbül", "Yaxan düymələ", "Qalada yatmış idim", "Mehribanım" mahnılarını, xüsusilə "Rast", "Segah" və "Şur" təsniflərini elə incəliklə ifa etmişdir ki, görkəmli sənətkarlar həmin təsnifləri oxumağa cəsarət etməmişlər.

1937-ci ildə Azərbaycan opera tarixində böyük hadisə baş verdi. Üzeyir Hacıbəyov özünün şah əsəri "Koroğlu" operasını teatra təqdim etdi.

Muğam əsasları üzərində qurulmuş, xalq mahnı və rəqsləri, aşiq yaradıcılığı və novatorluqla zəngin olan "Koroğlu" operasında baş rolda böyük sənətkar Bülbül çıxış etmişdir.

Dahi Üzeyir Hacıbəyov dəfələrlə qeyd etmişdir ki, operanı yazarkən Bülbülü nəzərdə tutmuşdur. Bülbülün yaratdığı Koroğlu obrazının emosional təsiri misilsizdir.

Bülbül görkəmli müəllim və musiqişünas idi. O, uzun illər Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının professoru olmuş, bir çox istedadlı müğənni yetirmişdir. Azərbaycan Elmlər Akademiyası Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun bünövrəsini qoyanlardan biri də Bülbül olmuşdur.

Bülbül Azərbaycan milli musiqi alətlərinin orijinallığının qorunmasında əvəzsiz xidmət göstərmişdir. "Tar məktəbi", "Kamança məktəbi", "Balaban məktəbi" tədris ədəbiyyatlarının çapa hazırlanmasında və görkəmli xanəndə Cabbar Qaryağdıoğlunun 300 mahnı və təsnifinin fonovalikə yazılmasında Bülbülün böyük xidmətləri olmuşdur.

Opera səhnəmizin əbədi Koroğlusu

1932-ci ildən Bülbül Azərbaycan Dövlət Konservatoriyası nəzdində elmi-tədqiqat musiqi kabinasına rəhbərlik etmişdir. Bu kabinə Azərbaycan xalq musiqisi və şifahi yaradıcılıq nümunələrinin toplanması ilə məşğul idi. Burada mindən çox muğam nümunələri, xalq oyun havaları, mahnılar nota yazılmışdır. Yüz çap vərəqindən artıq nağil və dastanlar, klassik aşiq əsərləri, musiqi xadimlərinin əlyazmaları və xatirələri toplanmışdı. Aşiq və xanəndə yaradıcılığına dair 25 çap vərəqi həcmində xülasə tərtib edilmişdir.

Bülbül təsnif oxumaqda və gözəl qaval vurmaqda da fərqlənirdi. Onun ifasında təsnifləri dinləyəndə insanda qəm-qüssə unudulur, yaşamaq eşqi güclənirdi.

Bülbül sənətinə yaxından bələd olan xalq yazıçısı Mirzə İbrahimov yazmışdır: "... Bülbül Azərbaycanda əsrlər boyu davam etmiş xanəndə və aşiq sənətinin ən yaxşı cəhətlərini klassik

vokal məktəbinin nailiyyətləri ilə birləşdirərək təkrar olunmaz, cazibədar bir sənət yaratmışdır. Azərbaycan xalq havalarını, muğamı və müasir operalardan ariyaları Bülbül müstəsna bir ustalıqla ifa edir. Onun səsindeki məlahət və gözəllik insanın ürəyində nəhayətsiz xoş duyğular oyadır”.

Böyük Vətən müharibəsi illərində Bülbül döyüşçülər qarşısında dəfələrlə mübariz ruhlu mahnılarla çıxış etmişdir.

Bülbül gənc müğənni və bəstəkarlara həmişə qaşığı ilə yanaşmış, onlara yaradıcılıq köməyini əsirgəməmişdir. Niyazinin, Qara Qarayevin, Tofiq Quliyevin, Səid Rüstəmovun və başqa bəstəkarların vokal əsərlərinin gözəl səslənməsində Bülbülün müstəsna xidməti olmuşdur. Böyük bəstəkar Qara Qarayev məqalələrindən birində yazmışdır: “Azərbaycan bəstəkarları gözəl sənətkarımız Bülbülə çox bərlədurlar. Bülbül bizim əsərlərimizin yorulmaz təbliğatçısı, musiqimizin carçısı, həm də döyüşçüsü idi. Bülbül bizim nəinki ağıllı məsləhətçimiz, müəllimimiz, həm də bir çox əsərlərimizin təşəbbüskarı olmuşdur. O, eyni zamanda bizim işimizə böyük tələbkarlıq hissi ilə yanaşmaqla yaradıcılığımızdakı nöqsanlar ilə barışmazdı”.

1957-ci ildə qədirbilən Azərbaycan xalqı Bülbülün anadan olmasının 60, səhnə fəaliyyətinin isə 40 illiyini böyük təntənə ilə qeyd etmişdir. Azərbaycan Dövlət Konservatoriyası, M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrı, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Memarlıq və İncəsənət İnstitutu görkəmli müğənninin yaradıcılığına həsr olunmuş birgə səsliya keçirmişdir.

1959-cu ildə Moskvada keçirilən Azərbaycan incəsənəti öngünüyündə Bülbül - Koroğlu Qıratın belində səhnəyə çıxır. 62 yaşlı müğənninin ifası hərəzlə qarşılır. Görkəmli rus bəstəkarı Solovyov - Sedoy qeyd etmişdir: “Koroğlu” ilə mənim tanışlığım birinci Azərbaycan dekadasında olmuşdur. Xalq artisti Bülbül məni son dərcə heyran etdi. İndi o, Koroğlunun ariyalarını 20 il bundan əvvəlki kimi məharətlə ifa edir. Onun gözəl səsi, sənətkarlıq ustalığı heç də dəyişməmişdir”...

1961-ci ildə Bülbül doğma Qarabağa səfərə çıxır. Onun Bərdə, Ağdam, Şuşa, Xankəndi şəhərlərində çıxışları alqışlarla

qarşılanmışdır. Bülbülü 15 yaşlı oğlu Polad pianoda müşayiət etmişdir. Onun Qarabağda verdiyi konsertlərin proqramı əsasən muğam və təsniflərdən ibarət olmuşdur. “Qalada yatmış idim”, “Gəlin gedək Daşaltıya gözməyə”, “Qarabağda bir də nə sən” və başqa xalq mahnılarını, “Şur” və “Rast” təsniflərini, “Qarabağ şikəstəsi”ni yüksək zövqlə ifa etmişdir.

Bülbül Azərbaycan xalq ədəbiyyatını, klassik şeirimizi dərinləndirən, duyan, sevən bir sənətkar idi. Bülbül oxuduğu muğam və təsniflərdə Füzuli, Zakir, Seyid Əzim, Vaqif pəziyasının məna və gözəlliyini dinləyicisinə ustalıqla çatdırırdı. O, həmişə qəzəllərin seçilməsinə tələbkarlıqla yanaşmış, oxuduğu mahnılara olduqca mənalı, oynaq şəirlər tapmışdır.

Xalq musiqisindəki məzmun, forma və xüsusiyyətləri, intonasiya gözəlliklərini duymaqda, hər bir muğamın şöbələrini məzmun və formasına görə müxtəlif tərzdə, zövqlə, ürəklə ifa etməkdə Bülbül usta idi.

Bülbül öz səsinə istədiyi kimi idarə edirdi. O, vokal texnikasını işlətməkdə, səsinə oynatmaqda əvəzsiz müğənni idi.

Müğənninin təkrar olunmaz sənəti, zəngin və tərəvətli səsi bir çox musiqişünasların diqqət mərkəzində olmuşdur. Bülbülün ifaçılıq məharətinə heyran olan xalq artisti B.Mordvinov yazmışdır: “Azərbaycan operasının istedadlı artistləri içərisində görkəmli səhnə ustası Bülbül xüsusi ilə qeyd olunmalıdır. O, son dərəcə məharətlə oxuyur, hərəkətləri isə olduqca ritmikdir. Bülbül nadir təsadüf edilən, böyük mədəniyyət sahibi olan aktyordur”.

Səməd Vurğun, Rəsul Rza, Mikayıl Rəfili, Dimitri Şostakoviç, Seyid Şuşinski, Sidiqi Ruhulla, Mehdi Məmmədov və digər görkəmli sənətkarlar öz çıxışlarında Bülbül sənətinə yüksək qiymət vermişlər. Bülbül yaradıcılığını hədsiz sevən xalq artisti Niyazi qeyd edir ki, mən Şalyapini rus, Bülbülü isə Azərbaycan operasının novatoru hesab edirəm. Mayestro yazır:

«Əgər biz Şalyapinin ifaçılıq qabiliyyətini, onun ifa etdiyi musiqinin ruhuna necə nüfuz etdiyini, oradakı mənanı və dərinliyi necə axtardığını, brazlariya qaynağı qarışaraq öz qəhrəmanlarının taleyi ilə necə yaşadığını dərk ediriksə, demək,

Bülbülün də sənətkarlığını, dinləyicilərə qüdrətli təsirinin səbəblərini özümüz üçün aydın etmiş oluruq...

Mən belə hesab edirəm ki, Bülbülün Azərbaycan vokal sənəti sahəsindəki xanəndələrimiz üçün göstərdiyi xidmət, Üzeyir Hacıbəyovun bəstəkarlarımıza göstərdiyi xidmət qədər qiymətli. Biz fəxr edirik ki, Bülbül xalqımızın bülbülüdür...»

Azərbaycan vokal sənətinin görkəmli nümayəndələrindən biri olan Bülbül böyük müğənni idi. O, opera artistliyini (musiqili-dram ustalığını) yüksək pilləyə qaldırmışdı. Bülbül nadir müğənni olmaqla, səhnəmizdə ilk dəfə olaraq opera aktyorluğu ilə müğənnilik sənəti arasında möhkəm vəhdət yaratmışdı.

Onun səhnədə canlandığı surətlər istər vokal ustalığı, istərsə də səhnə mədəniyyəti cəhətdən təkrarolunmazdır. Bülbülün son dərcə incə və yumşaq təmbrli, iki oktava yarım diapazonu olan lirik-dramatik tenor səsi var idi. Azərbaycan səhnəsi istər Bülbülə qədər, istərsə də ondan sonra belə istedadla malik müğənniləri çox görmüşdür. Lakin onların heç biri vokal ustalıqında Bülbül səviyyəsinə qalxa bilməmişdir.

Bülbülün ifaçılıq və səhnə mədəniyyəti də yüksək idi. Onun səhnə ədası, incə hərəkətləri, ümumiyyətlə, davranışı gözəl idi. Dahi Üzeyir Hacıbəyov qeyd etmişdir: "...Bülbülün üstünlüyü ondadır ki... hər şeydən əvvəl ifaçılıq mədəniyyətinə yiyələnmişdir".

Müğənninin səhnə fəaliyyəti əsasən Azərbaycan opera teatrı ilə bağlı olmuşdur. Məhz burada onun istedadı özünü göstərmiş və şaxələnməmişdir. Bülbül Azərbaycan vokal və opera sənəti tarixində böyük sərəvətdir. O, yaratdığı Sərvər, Əsgər, Əlyar, Kərəoğlu kimi obrazlarla operamıza yeni məzmun və forma gətirmişdir. Bülbül yaradıcılıqda incə səs, böyük artistlik məharəti güclü idi.

Böyük müğənni Bülbül 1961-ci ildə vəfat etmişdir

O, böyük və əvəzsiz sənəti ilə yarım əsr ərzində musiqi mədəniyyəti tariximizi daha da zənginləşdirmişdir.

KEŞMƏKEŞLİ YOLLAR, BƏNZƏRSİZ ROLLAR

Milli operamızın görkəmli nümayəndələrindən olan Həqiqət Əli qızı Rzayeva (Əliyeva) 1907-ci ildə Lənkəranda anadan olmuşdur.

Həvəskar xanəndə kimi tanınan atasını erkən itirib. Həqiqətın uşaqlığı ağır keçmiş, anası Ziyət xanım ailənin yükünü tək daşmışdır. Onlar maddi çətinlik ucabatından bir ara Bakıya köçürlər. Lakin orada özlərinə normal şərait qura bilmədiklərinə görə 1918-ci ildə yenidən Lənkərana qayıtmağa məcbur olurlar.

1918-ci ildə Lənkəranda gənc müəllim, XX əsrin əvvəllərində cənub bölgəsində maarifpərvər ziyalı kimi məşhur olan Teymur bəyin qızı Məryam xanım Bayraməlibəyovanın təşəbbüsü ilə qız məktəbi açılır. Məktəbin binası olmadığından dərslər Məryam xanımın evində keçirilirdi. Balaca Həqiqət də ilk şagirdlərdən idi və çalışqanlığı az vaxt ərzində ona müəllimlərin rəğbətini qazandırmışdı.

1923-cü ildə məktəbi bitirən Həqiqət təhsilini davam etdirmək üçün Bakı Darülmüəllimata göndərildi və 1926-cı ildə təhsilini müvəffəqiyyətlə başa vurdu. Lakin onun yolu müəllimliyə deyil, səhnəyə yönəldi. Musiqi sahəsində xüsusi qabiliyyəti, məlahətli səsi taleyini ifaçılıq sənətinin cazibəsindən çıxmağa qoymadı.

1920-ci ildə Lənkəranda qız məktəbində dram dərnəyi təşkil edilmişdi. Həqiqət dərnəkdə Məryam xanım Bayraməlibəyovanın

hazırladığı «Dursunəli və Ballıbadı», «Vətən» tamaşalarında müxtəlif rollar oynayırdı.

Bakıda təhsil aldığı illərdə, o, Ə.Haqqverdiyevin «Pəri cadu» faciəsində Səlimə obrazını məharətlə yaratmış, məlahətli səslə ifa etdiyi lay-layda qəhrəmanın ah-naləsi, hüzn və kədəri tamaşaçıları heyran qoymuşdu.

1926-cı ildə Azərbaycan Həmkarlar İttifaqı Mərkəzi Şurası və Mədən İşçiləri Həmkarlar İttifaqı (indiki Neft Sənayesi İşçiləri Həmkarlar İttifaqı) «Damğa» teatrı təşkil edir. Teatrın bədii rəhbəri və rejissoru Yunis Nərimanov xatirələrində yazır: «Əli Bayramov adına qadınlar klubu səhnəsində məktəbli bir qızın məharətlə çıxış etdiyini eşidib aktrisa cəhətdən korluq çəkən biz bir-iki qızla bərabər Həqiqəti də «Damğa» teatrına dəvət etdik. Həqiqət çox zirək və bacarıqlı olmağına baxmayaraq ailəsi mövhumatçı olduğundan çədrada gizlənir və səhnəyə çıxmağını evlərində bildirmirdi. Ailəsi onun gecə kursunda dərs dediyini zənn edirdi. Həqiqət isə evdən çədrada çıxıb məşqə və ya tamaşa yerinə çatanda çədrasını atar və bir aktrisa kimi çıxış edərdi... Bütün çətinliklərə baxmayaraq Həqiqətin incəsənətə olan həvəsi və çalışqanlığı bizi sevindirirdi. Biz onu rolları hazırlamaqdan əlavə musiqi, plastika və ritmika dərslərinə də cəlb etmişdik...»

«Damğa»nın maraqlı musiqili tamaşalarından biri «Elm və cəhalət» adlanırdı. Bu əsərdə elm və cəhalət alleqorik obrazlar şəklində təsvir edilirdi. Muğam üzərində qurulmuş elm rolunu Həqiqət oynayaraq böyük uğur qazanmışdı. Bu tamaşa Gəncədə, eləcə də Azərbaycanın bir çox rayonlarında göstərilmiş və Həqiqət hər yerdə sürəkli alqışlarla qarşılanmışdı.

Beləliklə, «Damğa» teatrı Həqiqətin həyatında səhnəyə doğru körpü olur. Bir il sonra isə aktrisa Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının muğamat şöbəsinə daxil olur. O, burada Cabbar Qaryağdıoğlu, Seyid Şuşinski, Qurban Pirimov kimi dahi sənətkarlardan dərs alır.

Konservatoriyada Həqiqətin təhsil alması barədə Qurban Pirimov xatirəsində yazır: «1928-31-ci illərdə Üzeyir Hacıbəyovun rəhbərliyiylə Cabbar Qaryağdıoğlu, Seyid Şuşinski ilə mən

Konservatoriyada dərs deyərəkən, Həqiqətin orada muğamları və təsnifləri tez mənimsəməsi bizi valeh edirdi və gələcəkdə onun yaxşı bir oxuyan olmasına böyük ümid verirdi... Həqiqətin yaxşı cəhətlərindən biri də bu idi ki, o, bilmədiklərini soruşar və tez öyrənərdi. O, mənə dəfələrlə evində və teatrdə çaldırıb oxuyar və vurduğu nəfəslər barəsində fikrimi soruşardı».

1927-ci ildə rejissor Yusif Yulduz «Şah İsmayıl» operasını yeni quruluşda hazırlamaq üçün teatra dəvət olunur və qadın rollarını kişilərin oynamasına etiraz edərək Ərəbzəngi obrazını iyirmi yaşlı Həqiqətə tapşırır. Ərəbzəngi son dərəcə çətin bir roldur. Kişi paltarında aktrisa cəld hərəkətlər etməli, qılınc oynatmalı, güləşməlidir. Həqiqət bunları o qədər təbii yerinə yetirirdi ki, heç kəs onun kişi olmadığını inanmırdı.

Müslüm Maqomayevin opera yaradıcılığının öz bənzərsiz xüsusiyyətləri var. Onlardan biri də «Şah İsmayıl»da bəzi obrazların, o cümlədən Ərəbzənginin bəstəkar tərəfindən yazılmış musiqidən xaliliyidir. Müəllif tərəfindən meydana sərbəst, müdaxiləsiz buraxılan Ərəbzəngi obrazının daxili aləmi ilə oxuduğu muğamlar arasında bir vəhdət vardır. Bu romantik rolda Həqiqət Rzayevanın Şah İsmayilla qarşılaşma zamanı, döyüzdən əvvəl «Əraq», «Pəncəh», «Hüseyni» kimi zil pərdələrdə, məğlubiyyətdən sonra «Kəsmə Şikəstə»də ürəkləri fəth edən, ruhları oxşayan, qüdrətli və məlahətli səsi onun ifaçılıq sənətli harmoniya yaradaraq dolğun təsir bağışlayırdı. Səhnədə dramatik aktyorluq bacarığı mahir muğam ifaçılığını bitkin şəkildə tamamlayırdı...

Ərəbzəngi rolunu Həqiqət Rzayeva təkcə Azərbaycanda deyil, Orta Asiyada və İranda oynamış, həmişə də tamaşaçıları da ulvi duyğular oyatmışdır.

Onun yaratdığı gözəl səhnə obrazlarından biri də Leylidir. Həyat və fəaliyyətdən danışanda, Hüseynqulu Sarabskini Məcnunsuz təsəvvür etmək mümkün olmadığı kimi, Həqiqəti də Leylisiz düşünmək olmaz. Musiqi mədəniyyəti tariximizdə ona qədər, ondan sonra neçə-neçə ifaçının adı sıralanıb bu obrazın yaradıcısı kimi, Həqiqət xanım Rzayevanın Leylisi öz orijinallığına görə ən yaxşılarından biri hesab edilir.

Böyük Üzeyir Hacıbəyov «Arşın mal alan»ın 1938-ci il

quruluşundan bəhs edən məqaləsində yazmışdır: «...Hidayət-zadə yoldaşın verdiyi quruluş «Arşın mal alan»ın keçmiş quruluşlarının hamısından üstündür. Rejissor əsərin məzmun və ideyasını düzgün mənimsədiyi üçün onun traktovkası da doğru çıxmışdır. Hidayət-zadə yoldaş artistlərlə böyük iş aparmışdır. O, opera artistlərinə dramatik əsərlərin texnikasını mənimsədə bilmişdir». Bəstəkar bu rolu ilk dəfə hələ 1927-ci ildə uğurla oynayan Həqiqət Rzayevanın yaratdığı Telliyə də yüksək qiymət verərək yazır ki, onun yaratdığı obraz keçmişdə bəy evlərində çalışan əsl qulluqçulardan qətiyyən fərqlənir.

Həqiqət Rzayeva Əslini 1928-ci ildə, Şahsənəmi isə 1930-cu ildə ilk dəfə oynamış və sonralar verilən quruluşlarda bu rolları, yüksək səhnə mədəniyyətinə, bənzərsiz səsinə günbəgün zənginləşən təcrübəsini də qataraq, daha mükəmməl şəkildə oynamışdır.

Həqiqət Rzayevanın yaradıcılığı rəngarəngdir. O, dram və opera səhnlərində, eləcə də kinoda bir çox qiymətli obraz yaratmışdır. Qaraca qız («Aşiq Qərib»), Yengə («Nərgiz»), Xanəndə qız («Koroğlu»), Usta Paşanın arvadı («İncə») rolları, «İsmət», «Lətif», «Şərqə yol», «Muxtar» filmlərində yaratdığı obrazlar həmin sahələrdə göstərdiyi fəaliyyətin bariz nümunələridir.

Həqiqət Rzayevanın sənətkarlığı konsert salonlarında da ona şöhrət qazandırmışdır. 30 illik səhnə fəaliyyətində muğamları, mahnı və təsniflərlə geniş dinləyici auditoriyası toplamışdır. İran, Özbəkistan, Türkmənistan, Gürcüstan, Dağıstan və başqa yerlərdə verdiyi konsertlər böyük dinləyici marağına səbəb olurdu. Onun ifasında «Yaylıgım» mahnısı daha gözəl səslənmişdir. O, həmçinin «Segah» muğamını, Səid Rüstəmovun «Sürəyya» mahnısını ustalıqla ifa edirdi.

Həqiqət Rzayeva musiqi mədəniyyətimizdə xidmətlərinə görə 1940-cı ildə əməkdar artist, 1943-cü ildə xalq artisti fəxri adlarına və «Şərəf nişanı» ordeninə layiq görülmüşdür.

SƏHNƏMİZİN ƏRƏBZƏNGİSİ

Opera səhnəsində unudulmaz obrazların yaradıcısı, böyük sənətkarlarımızdan biri Gülxar Həsənova (Sultanova) 1920-ci ildə Şamaxor rayonunun Bayramlı kəndində anadan olmuşdur.

Atası Tovuz, anası Şəmkir bəylərindən olan balaca Gülxarın musiqiyə böyük həvəsi atasının çaldığı sazın həzinliyindən yaranıb. Evlərində qurulan musiqi məclislərində aşıqların deyişməsi onun yoluna işiq saçmış, taleyinə bələdçi olmuşdur.

Kəndlərində məktəb olmadığından, valideynləri tərəfindən qonşu Zəyəm stansiyasında qardaşlarının oxuduğu yeddiillik məktəbə göndərilir və Gülxar yeddi yaşında ikinci sinfə qəbul olunur. Orada yerləşən klubla tez-tez gedir, verilən tamaşalara maraqla baxırdı.

Məktəbi əla qiymətlərlə bitirən Gülxar təhsilini davam etdirmək üçün Bakıya gəlir, Tibb Texnikumuna qəbul olur və qardaşları ilə birgə xalasının evində yaşayır.

Texnikumun nəfəslə alətlər orkestrində dirijorluq edən Əlimərdan Əliyevin köməkliyi ilə bariton çalmağı öyrənən Gülxar Əli Bayramov adına qadınlar klubunda bu alətdə çalmaqla bərabər, xalq mahnıları oxuyur, dram dərnəyində «Məşhədi İbad», «Özge uşağı», «Arşın mal alan» tamaşalarında rollar aparırdı.

Tibb texnikumunu müvəffəqiyyətlə bitirərək, sənədlərini Tibb İnstitutuna verir və qəbul olunur. Lakin soyadı Sultanova olduğundan onu institutdan xaric edirlər (Gülxarın atası İbrahim Sultanov Həmid Sultanovun əmisi oğlu idi). Vəziyyətdən çıxış yolu kimi, soyadını dəyişərək, babası Həsənin adını özünə soyad seçən Gülxar Teatr Texnikumuna girir. Oranı müvəffəqiyyətlə qurtarandan sonra Gənc Tamaşaçılar Teatrında işə

düzəlidir. İstedadlı aktrisa burada qoyulan müxtəlif tamaşalarda bir-birindən maraqlı obrazlar yaratmışdır.

Böyük Vətən müharibəsi illərində çağırış məntəqələrində cəbhəyə gedən əsgərlər və hospitallarda yaralıları qarşısında görkəmli sənətkarlarla birgə gənc Gülxar da müğənni kimi çıxış edirdi. Onu tarda müşayiət edən Qurban Pirimovla ifası alqışlarla qarşılanırdı. Xüsusən, Üzeyir Hacıbəyovun «Şəfqət bacısı», «Sevgili canan», Süleyman Ələsgərovun «Gözlə məni» mahnıları maraqla dinlənirdi.

Çox keçmir, Üzeyir Hacıbəyov xalq yazıçısı, o vaxtlar incəsənət idarəsinin rəisi işləyən Mirzə İbrahimovla Gülxar Həsənovanın səsinə qulaq asırlar. İfasında «Bayatı-Şiraz» muğamını dinləyən Üzeyir bəy Gülxarın əlini sıxaraq onu təbrik edir və: «Bayatı-Şiraz»ın içində «Küçələrə su səpmişəm» də oxusaydın, lap əla olardı – deyir.

Gülxar həyəcanlı halda söyləyir:

- Üzeyir əmi, mən bu gün «Qatar» oxumalı idim, onu məndən qabaq oxudular. «Bayatı-Şiraz»ı birinci dəfədir ki, oxuyuram.

Dahi bəstəkar:

- Lap yaxşı oxudun. Sabah operaya gələrsən – deyir.

Beləliklə, Gülxar Həsənova opera teatrının solisti oldu. Burada ilk dəfə «Əsli və Kərəm»də Əslini oynadı. Onun bu rolunu bəyanən Üzeyir Hacıbəyov onu Leyli obrazında da görkəmli istədi və tezliklə bu istəyi gerçəkləşdi. Bəstəkarın həyat yoldaşı Mələykə xanım yaxşı oyunu ilə etimadı doğrultduğuna görə aktrisyaya gümüş qolbaq bağışladı. Hazırda həmin hədiyyə Üzeyir bəyin ev muzeyində saxlanılır...

Qardaşı Nazirdən «qara kağız» alan Gülxar Həsənova sarsılır. Həmin gün «Leyli və Məcnun» operası nümayiş olunmalı idi. Tərslikdən Leyli obrazının görkəmli ifaçılarından sayılan Həqiqət Rzayeva bərk xəstələnmişdi. Ürəyini qardaş həsrəti çulğalamış aktrisa rolu aparmaq məcburiyyətində qalır.

Həmin gecə Gülxar Həsənova göz yaşları içində qıvrıllaraq Leylini o qədər canlı oynayırdı ki, tamaşaya baxanlar bu gün də onun ifasının təsirini unuda bilmirlər.

Xanəndəlik sənətinin qoşa qanadı var: biri – musiqidirsə, o

biri – sözdür. Sözü duymaq, musiqini onun canına hopdurmaq xanəndədən istedad tələb edir. Gülxar xanım da sözün dəyərini, qiymətini bilən sənətkarlardan olmuşdur. Bəlkə elə bu vəhdəti daha dərinə anlamaq, onu öz sənətinə tətbiq etmək üçün ali təhsil istəyilə Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsini seçdi və poeziya sahəsində qələmini sınaq:

Arzumuz müqəddəs, arzumuz təmiz,
Arzumuz ürəkdə çiçək-çiçəkdir.
Dünya bacıları, yekdil olsaq biz,
Qardaşlar hər b üzü görməyəcəkdir...

Sənətin sirlərini görkəmli rejissorlar A.Tuqanov, İ.Hidayət-zadə, M.Haşimov, S.Dadaşov və başqa sənətkarlardan öyrənən Gülxar Həsənova 1954-cü ildə əməkdar artist, 1982-ci ildə xalq artisti fəxri adlarına layiq görülmüşdür.

Gülxar xanımın «Şah İsmayıl»da yaratdığı Ərəbzəngisi digər obrazlarından fərqlənir. Bu rolda onun xanəndəlik və aktyorluq məharəti bir-birinə sıx tellərlə bağlanaraq əsil sənət nümunəsinə çevrilmişdir. Şah İsmayilla döyüş səhnəsində şaqraq səslə, yüksək notlarla gəzişməsi tamaşaçı qəlbinə rıqqətə gətirmişdir.

Gülxar Həsənova ilk dəfə Ərəbzəngini oynayırdan sonra rolun uzun müddət ifaçısı olmuş xalq artisti Həqiqət Rzayeva rejissorlardan xahiş edərək demişdir: «Mən bir daha Ərəbzəngi oynamayacağam, bu rol qoy Gülxar oynasın...»

Xalq artisti, professor Arif Babayev: «Mən onunla yol yoldaşı da olmuşam, rayonlara da səfərimiz olub. Gülxar xanıma olan sevgini orada da duymuşuq. Gülxar xanıma çox vaxt Ərəbzəngi çağırırlar, bu, hər sənətkara nəsim olan xoşbəxtlik deyil. Yəni, bu rolda sənətkar artıq öz sözünü deyib. Sarabskiyə baxanlar deyirdilər ki, ondan sonra Məcnun rolunun ifaçısı kim ola bilər? Bax, Gülxar xanıma da səhnəmiz üçün elə bir Ərəbzəngi rolu yaradıb ki, hər kəsə nümunə, örnək olsun...»

*Ulu öndər Heydər Əliyev Gülxar Həsənovanın
sənətini yüksək qiymətləndirirdi*

Xalq artisti, bəstəkar Şəfiqə Axundova: «Gülxar Həsənova dedikdə mən, qürur hissi duyuram. Bir axşam Üzeyir Hacıbəyovun «Leyli və Məcnun» tamaşası gedirdi. Mən süflyor budkasında oturmuşdum, tamaşa başlandı. Başımı qaldıranda Leyli rolunda gözəl bir qadın gördüm, əsl Leyli – ucaboy, alagöz, son dərəcə üzü məlahətli, cazibədar, gözəl səslə, gözəl avazlı. Gülxar Həsənova idi. O, bütün rolları gözəl oynayırdı. Elə bu səbəbdən də xalqın hafizəsində Ərəbzəngi kimi qaldı».

Gülxar Həsənova gənc ifaçıların yetişməsində əməyini əsirgəməmiş, onların parlamasına yaxından dəstək vermişdir. Nəzakət Məmmədova, Rəsmiyyə Sadıqova, Qəndab Quliyeva, Səkinə İsmayılova, Sahibə Əhmədova və başqaları onun musiqi bulacağından su içib pərvazlanmışlar.

Xalq artisti Səkinə İsmayılova: «Məni Leyli roluna hazırlamaq üçün Gülxar xanıma həvalə etdilər. İlk günlər mənə çox çətindi. Həqiqət Rzayeva, Gülxar Həsənova, Rübabə Muradova, Zeynəb Xanlarova, Nəzakət Məmmədova kimi sənətkarlardan sonra bu rolu ifa etmək əlbəttə ki böyük məsuliyyət tələb edirdi. Lakin Gülxar xanım bu işdə mənə yaxından kömək edirdi. O, deyirdi ki, vokal ifaçılığı, aktyor oyunu, musiqini hiss edərək tamaşaçıya çatdırmaq - bunlar hamısı vəhdət təşkil etməlidir».

O, səhnədə Bülbül, Hüseynağa Hacıbababəyov, Xanlar Haqverdiyev, Məmmədağa Bağırov, Ağababa Bünyatzadə, Sona Muxtarova, Firəngiz Əhmədova, Yavər Kələntərli, Qulam İsgəndərov və başqa tərəfmüqəbilləri ilə böyük rollar yaratmışdır.

Gülxar Həsənova ömründə çox sarsıntılar çəkmiş, çox itkilər görmüşdü. Amma oğlu, aktyor Hamlet Qurbanovun vaxtsız ölümü onun daxili aləmini qəm-qüssə ilə ləbləb doldurdu. Bu ayrılığa tab gətirməyən ana, son nəfəsində dərinədən ah çəkərək, bu bayatını dedi və gözlərini əbədi yumdu:

Hamlet deyib ağlaram,
Başıma qara bağlaram.
Balamı tapmayanda,
Mən kimi haraylaram...

BİR DÜNYAMIZ, BİR SƏN ÖZÜN, BİR DƏ MƏN...

«Xanəndə» və «müğənni» anlayışları arasında yaxınlığın hökümünü inadkarlıq, əhval-ruhiyyə, istək yox, səsin imkanı verməlidir. Azərbaycan musiqi mədəniyyəti tarixində adının daha çox «müğənni» ifadəsi işlədilən elə sənətkarlarımız olub ki, eyni zamanda muğamlarımızı da məharətlə oxuyublar. Onların ən yaxşılarından biri respublikanın xalq artisti Şövkət Ələkbərovadır.

Şövkət Ələkbərova müğənni kimi fəaliyyətə «Kəndlilər evi»ndə başlamışdır. Onu oraya yazıçı Aqşin Babayevin atası Əlisəttar Babayev dəvət edib. Ə. Babayev «Kəndlilər evi»ndə öz fəaliyyət dərnəyinin rejissoru və rəssamı olmuşdur. Leyla Bədirbəyli, Gülağa Məmmədov kimi Şövkət Ələkbərova da ilk sənət addımlarını «Kəndlilər evi»ndə atıb.

1937-ci ildə Bakı şəhəri üzrə Respublika Həmkarlar İttifaqının bədii öz fəaliyyət kollektivlərinin baxış-müsabiqəsi keçirilir. Baxış-müsabiqədə Şövkət Ələkbərova, Gülağa Məmmədov böyük müvəffəqiyyət qazanır. Yekun konsertə onları bəstəkar Səid Rüstəmov və xalq yaradıcılığı evinin sədri Ağasəlim Mənaflı hazırlayır. 1938-ci ildə Opera Teatrında keçirilən yekun konsertdə Üzeyir Hacıbəyov, Bülbül, Səid Rüstəmov Şövkət xanımın ifasında «Qarabağ şikəstəsi»ni dinləyirlər. Onun ifası Üzeyir bəyin xoşuna gəlir. Bəstəkar Şövkət xanımı Filarmoniyaya xorda oxumağa dəvət edir.

Xorun ilk solistləri Xurşud Babayeva, Qüdrət Əmiraslanova, Sima Məmmədbəyli, Şövkət Ələkbərova olmuşlar.

Bir müddətdən sonra Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasında mahnı və rəqs ansamblı yaradılmışdır. O, xor mahnı və rəqs ansamblının tərkibində fəaliyyətini davam etdirib.

Şövkət Ələkbərova müğənni-solist kimi 1938-ci ildən 1945-ci ilə kimi Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasının mahnı və rəqs ansamblında çalışmışdır. Həmin illərdə Şövkət xanım «Ay bəri bax», «Ləli», «Tello», «Aman nənə» xalq mahnılarını, «Füzuli», «Nəsimi» mahnı-kantalarını ifa edib. O, «Qatar», «Şahnaz», «Segah» muğamlarında «Dərələr», «Ağ çiçək», «Küsüb məndən», «Bir könül sındırmışam» kimi mahnılarda öz sözünü demiş müğənni olmuşdur.

Ağalarbəy Əliverdiyev (Üzeyir Hacıbəyovun dayısı olub. «Harun-Ər-Rəşid» operasının müəllifidir) Şövkət xanıma Filarmoniyada muğamatdan dərs deyib. Həqiqətdir ki, muğamatı bilmədən heç bir mahnını gözəl ifa etmək olmaz. Dahi Üzeyir Hacıbəyov yazmışdır: «Elə bir xalq mahnısı yoxdur ki, bu və ya başqa muğamla əlaqəsi olmasın».

Şövkət Ələkbərovanın müharibə illərində fəaliyyəti çağırış məntəqələrində, hərbi xəstəxanalarda, cəbhədə konsert verməklə bitməyib. O həm də Asof Zeynallı adına Bakı musiqi Məktəbində, Hüseynqulu Sarabskinin sinfində təhsil almışdır.

Şövkət xanımın 1944-cü ildə Tbilisidə keçirilən Zaqafqaziya respublikalarının musiqi ongünlüyündə çıxışı uğurla qarşılanır. Dahi bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyov ongünlüyün yekunları ilə bağlı yazdığı məqalədə «İstedadlı vokalçılarımız» deyəndə də, «İstedadlı ifaçılar olmadan milli sənətin təmtəraqlı inkişafı ola da bilməz» fikrini söyləyəndə də bir neçə ifaçı ilə yanaşı Şövkət Ələkbərovanın da adını xatırlaması gənc bir müğənni üçün böyük qiymət idi.

1945-ci ildə Şövkət Ələkbərova Müslüm Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasında solist kimi fəaliyyətə başlamışdır.

Oxuyur Şövkət Ələkbərova! Neçə illər konsert salonlarında, səhnədə, ekranda bu adı eşitmişik. Oxuyur Şövkət

Ələkbərova! Eşitmiş və sevinmişik. Əsl sənətkarı, əsl müğənnini sevməmək mümkün deyil. Bu illərdə onun oxuduğu muğamları, təsnifləri, xalq mahnılarını, bəstəkar nəğmələrini yada salanda heyrətlənməmək olmur. Şövkət xanımın yaradıcılığının əhatə dairəsi o qədər genişdir ki, onu bir məqalədə əhatə etmək mümkün deyil.

Zəngin irs qoyub həyatdan köçmüş Şövkət xanımın repertuarına mən də tez-tez müraciət edirəm.

Şövkət Ələkbərovanın müharibədən sonra repertuarına «Kürdün gözəli», «Gül açdı», «Dəli ceyran», «Ceyran», «Ay qadası», «Yar gəldi» xalq mahnıları əlavə edilmişdir.

«Oxu gözəl»... Bu mahnını mən yalnız Şövkət xanımın ifasında dinləmişəm. O mahnıya qulaq asanda hiss etmişəm ki, «Oxu gözəl» taleyi olan nəğmədir. O mahnının melodiyasında, müğənninin səsində təsirli xatirə olduğunu duyurdum. Sonradan öyrəndim ki, böyük şairimiz Səməd Vurğunun 50 illik yubileyində ilk dəfə Şövkət xanımın ifasında səslənmiş «Oxu gözəl»in musiqisi Səid Rüstəmovna məxsusdur. Mahnının sözləri Səməd Vurğunun «Aygün» poeməsindəndir. Mahnı dahi şairimizin yubileyinə bəstəkar Səid Rüstəmovun hədiyyəsi idi. Şair özünün yubiley məclisində oxunmuş «Oxu gözəl»i xəstə yatarkən radio vasitəsilə dinləmişdir.

Can evimə sığışmayan arzular,
Bu dünyada neçə dünya arzular.
Məhəbbətin nə ilki, nə sonu var,
Oxu gözəl! Oxu, gözəl! Qoy səsin,
Ürəyimdə kaman kimi titrəsin.

Şövkət Ələkbərova kino və teatr tamaşalarına yazılmış mahnıları da eyni məhəbbətlə ifa edib. «Onu bağışlamaq olarmı?» filmində gənc bəstəkar Sevdanın mahnılarını, «Görüş» filmində «Axşam» mahnısını, İ. Səfərlinin «Yol ayrıcı» pyesində «Pərişan olduğum anlar», «Mən kövrəlmişəm» (musiqisi Tofiq Zulfəvindir), C.Məcnunbəyovun «İldırım» pyesində «Ulduzumsan» (musiqisi S.Ələsgərovundur), S.Rəhmanın «Aydınlıq», «Nişanlı

qız» tamaşalarında «Mədinənin mahnısı», «Sevimlim» (musiqisi S. Rüstəmovundur), H.Cavidin «Şeyx Sənan» mənəm pyesində «Kor Ərəbin mahnısı» (musiqisi F.Əmirovundur), M.S.Ordubadinin «Dumanlı Təbriz» tamaşasında «Dilrabanın mahnısı», «Qöncələb xanımın mahnısı» (musiqisi Ə. Bədəlbəylinindir) və başqa mahnılar onun ifasında mahnı-obraz səviyyəsinə səslənmişdir.

«Füzuli», «Nəsimi», «Oxu, tar», «Getmə, amandı», «Güllü», «Ağ çiçək», «Ay işığında», «Dərələr» kimi onlarla mahnı və kantata Şövkət xanımın ifasında əbədiyaşar ömür qazanmışdır.

Şövkət Ələkbərovanın bir müğənni kimi səs imkanlarını büruzə verən Cahangir Cahangirovun «Füzuli» kantatasıdır. Kantata ilk dəfə Məhəmməd Füzulinin 400 illik yubiley məclisində səslənmişdir. O gecə Bülbül ilk dəfə özünün «Füzuli təsniflərini», Xan Şuşinski Füzuli qəzəllərinə «Zabul», Rübabə Muradova «Uca dağlar» oxuyublar. Qara Qarayevin «Yeddi gözəl» baletindən fraqmentlər göstərilib. Fikrət Əmirovun «Sevil», Üzeyir Hacıbəyovun «Koroğlu» operalarından ariyalar oxunub. Daha sonra o gecənin yaddaşında C. Cahangirovun «Füzuli» kantatası həkk olunubdur. Kantatayı Opera və Balet Teatrının orkestri və xoru, Azərbaycan Televiziya və Radio Verilişləri Komitəsinin xoru və bir də Şövkət Ələkbərova ifa edib. Kantatanın xormeysterləri N.Məlikov və R.Yusubova, dirijoru Niyazi idi.

«Füzuli» Məhəmməd Füzulinin qəzəllərinə yazılmış kantatadır. Kantatanın əsasını Füzulinin «Söz», «Məhəbbət», «Məni candan usandırdı» qəzəlləri təşkil edir. Sonuncu qəzəl «Səbi-hicran» ilk dəfə Üzeyir Hacıbəyov tərəfindən «Leyli və Məcnun» operasının proloqunda istifadə edilmiş və geniş şöhrət qazanmışdır.

Musiqişünas, filologiya elmləri doktoru, professor Arif Məmmədov yazırdı ki, «Respublikanın xalq artisti C. Cahangirovun «Füzuli» kantatasında ikinci hissə «Məni candan usandırdı» (Nəsimidə «Ənəlhəqq») kimi ictimai səciyyəli mahnılar onun ifasında xüsusilə təsirli səslənir. Belə əsərlərdə müğənni sanki oxumur, kükrəyir, çağlayır. O, musiqi ilə həmahəng olan

mətnin-şeyrin bütün məna gözəlliyini çatdırı bilər. Səsindəki əzəmət, tükənməz lirizm bütün həmsənətlərinə də vəcdə gətirir».

Bəstəkar Cahangir Cahangirov Şövkət xanım haqqında demişdir: «Şövkət xanım mənim mahnılarımı qəlbim istəyən kimi təsİR eləyir, onunla mahnı üzərində işləmək əsl yaradıcılıq işidir. O, bəstəkarı dərinədən duyur, nüansları fəvqə qavrayır».

Əllinci illər Şövkət Ələkbərovanın yaradıcılığının əlamətdar dövrü kimi xatırlanmalıdır. O illərdə yeni yaranan elə bir bəstəkar mahnısı yoxdur ki, müğənni o mahnıları oxumasın və ya əksər mahnıların ilk ifaçısı olmasın.

Xalqımızın sevimli müğənnisi 1954-cü ildə əməkdar artist, 1959-cu ildə xalq artisti fəxri adlarına layiq görülmüşdür.

1959-cu il. Moskvada keçirilən Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti öngünüyü. Üç böyük sənətkar Böyük Teatrın səhnəsindədir: Xan Şuşinski, Şövkət Ələkbərova, Sara Qədimova. Səid Rüstəmovun rəhbərlik etdiyi xalq çalğı alətləri orkestrinin müşayiəti ilə «Qarabağ şikəstəsi» onların ifasında könüllərə hakim kəşilir...

Hər üç sənətkar alqışlanıb. Sənətkar dəyərini qiymətləndirən uzun zaman alqışları ilə...

Şövkət Ələkbərova xarici ölkələrə qastrol səfərlərində də yurdumuzu, onun mədəniyyətini layiqincə təmsil etmişdir. O, Şri-Lanka, Suriya, İraq, Əlcəzair, Türkiyə, Əfqanıstan, Fransa, İsveçrə, Bolqarıstan, Polşa, Tunis, Mərakeş, Macarıstan və başqa ölkələrdə qastrol səfərində olub. Bu ölkələrə ürək dolu nəğmə aparıb. O yerlərdən bizə nəğmələr gətirib. Vaxtilə dillər əzbəri olmuş «Rəftəmkî-rəftəm» (fars), «Şələbiyyə» (ərəb), «Dilmano dilbero» (bolqar), «Şanı» (Şri-Lanka), «Kestanenin irisi» (türk) kimi mahnıları ilk dəfə Şövkət xanımın ifasından eşitmişik.

Şövkət xanım Ələkbərovanın rəhbərliyi ilə 1965-ci ildə Əbülfət Əliyev, Hacı Məmmədov, Vasif Adıgözəlov İranda qastrol səfərində olmuş, Tehrandə geniş konsert proqramı ilə çıxış etmişlər.

«Ağ çiçəyim» mahnısının ifaçısı çiçəklərin əhatəsində

Bəstəkar Vasif Adıgözəlov o günləri xatırlayaraq demişdir:

- Şövkət xanım Azərbaycan ifaçılıq sənətinin ən parlaq nümayəndələrindən biridir. Onun özünəməxsus gözəl tembura malik səsi var. Bir də ifa etdiyi mahnılara xüsusi münasibəti onu başqa ifaçılardan tamamilə ayırır. Doğrudan da, Azərbaycan lirik mahnılarını və yaxud bəstəkarlarımızın lirik mahnılarını Şövkət Ələkbərova kimi məharətlə oxuyan ifaçı tanımıram. Səid Rüstəmovun, Tofiq Quliyevin, Cahangir Cahangirovun, Hacı Xanməmmədovun, Emin Sabitoğlunun, Ramiz Mirişlinin mahnılarının xalq arasında yayılmasında və dildən-dilə düşməsində Şövkət xanımın rolu olduqca böyükdür.

Məqaləni yazı-yaza Şövkət xanımın yaddaşında əbədi məskən salmış mahnılarını, muğamlarını xatırlayıram. Qəlbimdə yaşatdığım bu səs, bəlkə də mənim bu sənətə gəlişimdə, xanəndə olmağımda bələdçim olub. Onun rəvan səsinə aydın, səlis musiqi var idi. Sanki sinəsində qüdrətli bir dirijor tərəfindən idarə olunan simfonik orkestr yerləşmişdi. Onu dinlədikə müğənnilik sənətinin böyük gücünə inanmamaq olmur.

Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə Şövkət xanımı «yaradıcı müğənni» adlandıraraq demişdir: «Mən Şövkət xanımın sənətini

gəncliyimdən sevmiş, sonralar onun pərəstişkarına çevrilmişəm. Zamanın imtahanından çıxmış bu sənətin sirri və ecazi nədir? – sualına mən bir dinləyici və nəğmə mətnləri yazan şair kimi uzun müddət cavab axtarmışam. Lakin mən hələ bu sualların cavabını verməkdə acizəm.

Dilimizin təbiətindəki ahəng qanununun verdiyi imkandan və milli musiqimizin özünəməxsusluğundan ən yaxşı istifadə edən sənətkarlarımızdan biri də Şövkət xanımdır. Onun oxuduğu muğamları xatırlayaq. Muğam cümləsinin sonunda – yəni «ayaq» vermə pərdəsində Şövkət xanımın özünəməxsus şirin «qaynatmaları», «xırdalıqları» həmin pərdədən başlamır, öz kökünü cümlənin başından, yəni mübtədəsindən götürür. Bir sözlə onun musiqi cümləsinin xəbəri həmin cümlənin mübtədəsindən doğur. Belə ki, müğənni ilk pərdədən sonuncu «ayaq» pərdəsini hazırlayır, oxumağa başlayanda hara gedəcəyini əvvəlcədən bilir.

Biz Şövkət xanımın ifasında əlavə, yad səslər, oxuduğu mahının təbiətindən kənar, yad «xallar» və lüzumsuz hərəkətlər görmürük.

O, oxuyarkən səs diapazonunun imkanlarını nümayiş etdirmir.

Böyük ustalığı, səsinin məlahəti, nəğmənin mətni, həm də melodiyası üzərində dərinləndirilib düşünüb işləməsi nəticəsində Şövkət xanım gənc ifaçılarımız üçün məktəb yaratmışdır.

İfaçılıq sənətimizdə Şövkət Ələkbərovanın açdığı cığır musiqi məktəblərimizdə incəliyinə qədər təbliğ olunmalıdır».

Bu gün onun sənət yolunu çoxsaylı tələbələri layiqincə davam etdirir.

ÇOX ZİLLƏRDƏN YUXARI BƏM

Azərbaycan xalqının istedadlı olduğunu təsdiqləyən faktorlardan biri onun dilinin zənginliyidir. Tərkibində elə çevik müqayisə vahidləri var ki! İnkarı da konkret bildirişinin qarşısına yönələrək iqrarı gücləndirir. Məsələn, «çox qiymətli» söz birləşməsini «qiyəmətsiz» ifadəsi ilə əvəzləyəndə, təsir qüvvəsi birəbeş artır. Belə sifətlərdən, təyinlərdən isə necə gəldi istifadə etmək, dolğunlaşsın deyə, bütün isimlərin, mübtədaların əvvəlinə götürmək yaramaz. Yalnız Tanrıdan aşağı, yaratdığı adılardan yuxarı varlıqlara ismarlayanda yerinə düşür, qədərini ödəyir. O daşlara ki, arxında «qaş»ı da olur, o insanlara ki, ömrünün mənası ömürlərdən böyünür. Respublikanın xalq artisti, bənzərsiz xanəndə, muğam xiridarı, söz sərrafı, ustadlar ustası Hacıbaba Hüseynov məhz bu cür sevimli bəndələrdəndir. Onun Azərbaycan musiqi mədəniyyəti tarixindəki xidmətləri o qədər geniş, o qədər məzmunludur ki, barəsində yazıldıqca yazılmağa layiqdir...

Hacıbaba müəllim dərslərini hikmətlə başlayıb hikmətlə qurtardı. Ustadlardan əxz etdiyi ibrətamiz kəlamları gəlişigözlük xətrinə sağa-sola səpələməz, məqamında işlədər, aqah edəcəyi mətləblərlə əlaqələndirib dilinə gətirərdi. Mənalı yaşadığından, mənalı danışdığından keçdiyi ömür yolu da bu gün sənətin dəyəri ilə bağlı bütün müdrik deyimlərə, ibrətamiz əhvalatlara uyğun gəlir...

Nəql edirlər ki, bir şah vilayətdəki ən yaxşı rəssamı hüzuruna gətirdi, şəklini çəkməsini istəyir. Əvəzində nə qədər zəhmətə qatılacağı soruşanda, heyrətlənir, hiddətlənir və sənətkarı insafsızlıqda günahlandırır: «İki-üç gün çalışmağına xəzinəmin yarısı? Mən onu on il müddətinə qazanmışam». Rəssam görür, yalnız əmrlər verməyə öyrəşmiş bu insanın sənət haqqında zərrə qədər anlayışı yoxdur və cavab üçün elə sözlər seçir ki, qıcıq yaratmasın, qəzəbinə tuş gəlməsin: «Şah sağ olsun, əgər fırçanı ələ götürən kimi şəkil çəkmək mümkün idisə, fəqir təbəənizi arayıb tapmaq və hüzurunuza yetirmək üçün niyə belə əziyyətə qatlaşdırdınız? Həndəvərinizdə gəzişməklə yüksək məvacib alan vəzir-vəkiləndə hər hansı biri bu işi asanlıqla hasil edərdi. Mən sayəsində iki-üç günə mübarək surətinizi kətan üzərinə köçürəcəyim sənəti nə az, nə çox, otuz ilə öyrənmişəm»...

Sözsüz ki, həyatda hər bir peşənin mənimsənilməsi gərgin zəhmətdən keçir. Sözsüz ki, incəsənətin bütün növlərində istedadın püxtələşməsinin arxasında nəhayətsiz əmək dayanır. Amma muğam sənətinin öyrənilməsində, uğura doğru aparan yolunda ustad tövsiyəsinin, məktəbin, aramsız məşqlərin, təkmilləşmə üzərində ardıcıl işləmənin payı daha çoxdur. Səsinin imkanını hesablamaq, onu cilalamaq, ifanı pardaqlamaq, sözü qolubinə rahatca yadırmaq təkrar-təkrar cəhdlərə dolu illər tələb edir. Almazdan brilyant düzəldəndə dönməlisən. Nizamının Fərhadına, Fitnəsinə çevrilməlisən. Nağıllarımızın bir qəhrəmanı kimi, bezməyi – usanmağı xəyalına gətirmədən ələklə-xəlbirlə gecəbəgündüz su daşımalsan. Hər gediş-gəlişindən, uzağı, bir damla civarı irəli düşəcəksən. Əbəs yerə demirlər ki, əsl muğam ustası 15-20 ildən bir, özü də, elə həmin müddət qədər öyrənməyə vaxt sərf etsə yetişər. Əbəs yerə gənc Seyid Şuşinskiyə, o, yalnız Xan İqbal və Cabbar Qaryağdıoğlu məktəblərini keçəndən sonra böyük məclislərdə xanəndəlik etməyə əmisi rüxsət verməmişdi ki!

Xüsusən səsinin imkanı şaqraq zəngülələri vurmağa yetməyən ifaçılar daha çox yaradıcılıq axtarışına çıxır, yaş cəhətcə geniş dinləyici auditoriyasında görünməyə sanki bir az yubanırlar. Bunun

səbəbi isə təkcə muğamın gözəlliyini «çıtır-bağırla» gəzən üz-dənirəq musiqi mütəxəssislərinin müqaviməti deyil, həm də belə xanəndələrin illər boyu çalışaraq, sənətin sirlərinə yetərinə bələd olmaq inadıdır. Bilikləri, təcrübələri, şirin, yanıqlı avazları və oxularına seçdikləri şeir parçalarının aydınlığı arasında rezonans əldə edir, qulaqların yox, duyğuların eşitdiyi qeyri-adi bir «zil» yaradırlar. Səsi kökdən düşəndən sonra şaqraqlıqdan enən, ahəstələşən xanəndələr də görmüşük, dinlədikə «dövrəni keçib» deyər, düşünmüşük.

Amma anadangəlmə pəsxanlarda belə olmur, geriləmə hiss edilmir. Əksinə, günü-gündən fanatların dairəsi, şöhrəti artır. Otuz yaşında sənətə gəlmiş Pərxan Cəlil iyirmi il sərəsər məclislərin bəzayına çevrildi. Həzrin səsinə oynada-oynada, xırda xallar işlədə-işlədə, səlis diksiya hesabına musiqi mədəniyyəti tariximizdə çox zilxanların həsəd apardığı zirvəyə qalxdı. Hər dəfə Malibəyli Həmidədən əxz etdiyi «Sənə nənəm qurban» ifadəsi ilə bitirdiyi «Yetim səgah»a əbədi möhürünü vurdu, olduqca yuxarı səsi istəyən «Hicaz», «Bayatı-Qacar» öz imkanına elə ustahqla oturdurdu ki, dinləyicilər qulaq asanda aldıkları zövqün təsirindən, zilin bəmə enişinə məhəl qoymurdular. Əbülfət Əliyev, Tələt Qasimov da belə... Nəriman Əliyev tədris zamanı bizə keçidləri öyrətmək üçün «Segah»dan parçalar oxuyanda, adama elə gəlirdi, dünya başdan-başa bir həzinlik libası geyib...

Muğam tariximizdə baş vermiş bu cür olaylar əvəzsiz pərxan xanəndəmiz Hacıbaba Hüseynovun sənət taleyini təsadüflikləndən, qəribəlikdən çıxarır. Axı o da musiqimizin beşiyindən, ana meydanından biri sayılan Müslüm Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasının möhtəşəm səhnəsində ilk dəfə 1989-cu ildə, məhz yetmiş yaşında göründü. Axı o da geniş üfqlərə çıxanda, efir məkanına dəvət alanda daha saqları şəvə deyildi. Amma ildırım sürəti ilə, çox qısa müddətdə görkəmli ifaçıların nail ola biləcəyi tərcümeyi-halına yazıldı: ard-arda «məkkər artist» və «xalq artisti» fəxri adları, xarici ölkələrə qastrollar, xüsusən on gün əvəzinə iki ay yarım çəkən İran səfəri. Nəhayət, hər müsəlmanın həsrətini çəkib gedə bilmədiyi Kərbəla ziyarəti. Onu pak niyyəti, təmənnaşılığı, xeyirxahlığı,

neçə-neçə gənc xanəndəyə mənəvi bəxşişi aparıb çıxartdı ora...

«Gərəkdir xalq arasında muğamatım sədalansın» - deyən xanəndə – şairin ifa etdiyi muğamların sədasi xalq arasında yayılmaqla bitib-tükənmədi, disklərdə əksini taparaq ölkəmizin sərhədlərini aşdı, nümunəvi oxular kimi örnəyə - məktəbə döndü... Yazının əvvəlində sənətin necə öyrənildiyini anlamaq şahla pirani rəssamın əhvalatını xatırlatmışıq. Əlbəttə, söhbətimizdə haçansa məqamı yetişəcək deyər. Hökmdarlar hökmdarı olan vaxtı və ustadlar ustadı Hacıbaba Hüseynovu nəzərdə tutmuşduq. Zəhməti müqabilində ikinci birincidən xəzinəsinin hamısını aldı. Bu, hər zərrəsi min daş-qaşa dəyən xalq məhəbbəti, xalq ehtiramıdır...

Hacıbaba Hüseynov tələbələri arasında

Tarixdə öz sözünü fenomenal şəkildə demiş elə dahi insanlar var ki, bəralərində danışılarda, xidmətləri ilə bərabər, bir ifadə də işlədilir: «Məktəb qurtarmamışdı, təhsil görməmişdi». Deyirlər, Tanrının elçisi, ilahi kəlamların təbliğatı baxımından ən etibarlı bəndə saydığı Məhəmməd peyğəmbər yazıb-oxumağı

bilmirmiş. Deyirlər, yeddi yüz ildən artıq bir vaxt keçməsinə baxmayaraq, şeirləri türk dünyasının dilindən düşməyən Yunis İmrə savadsızmış. Deyirlər, təkrarsız qoşmalar, divanilər, gəraylılar, təcislər müəllifi, hələ məclisə gəlməsi sorağı əli sazlı, dili şeirli kişiləri mağarlarda yerindəcə donduran Aşiq Ələsgər hərləri tanımırmiş. Bəlkə potensial imkanı səciyyələndirən müqayisə vahidini kiçildərək, gördükləri işi, şəxsiyyətlərini daha gücləndirmək üçündür bu? Hacıbaba müəllimin də dördcə sinif bitirdiyini söyləyirlər. Yəqin ki, belə olmasaydı, dəfələrlə söhbətə, yazıya gətirməzdilər. Bəs hardan idi nitqindəki bütün emləri daxilində birləşdirən ilahi məntiq, qəzəllərin deyilişinə təbiiq etdiyi riyazi bölgü? Tarixdən, fəlsəfədən, təbiət fənlərindən o qədər geniş məlumatı? Görünür, istedad verildəndə, təsdiqinə lazım olan biliklərlə əhatələnir.

Böyük Füzulinin hər yerindən duranın sətiraltı mənasını anlamağa qadir olmadığı belə bir kəlamı var:

Elm kəsbi ilə payeyi-rifət,
Aruziyi-mahal imiş ancaq.
Eşq imiş hər nə varsa aləmdə,
Elm bir qeylü-qal imiş ancaq.

Hacıbaba Hüseynov ürəyi, zəkası muğam və xalq mahnıları ilə, bədii sözlə daşana qədər dolmuş bir aşiq idi.

Artıq bütün Azərbaycan xəbərdardır ki, şöhrəti dünyaya yayılmış respublikanın xalq artisti Alim Qasımov tələbəlik çağında Hacıbaba müəllimdən çox bəhrələnilib. Onun müəllimi, gözəl sənətkarımız Ağaxan Abdullayev bu həqiqəti həmişə ürək genişliyi ilə, ustadanə bir məmnunluqla qarşılayır. Həmin dövrdə Asəf Zeynallı adına Musiqi Texnikumunda xanəndəlik sənəti üzrə ixtisaslaşmayan tələbələr belə Hacıbaba müəllimin dərində əyləşirdi. Qayım-qədim muğamlarımızla maraqlanan xarici qonaqlar tez-tez yanına gəlir, əllərində qeyd kitabçası tutaraq saatlarla onun söhbətinə qulaq asırdılar. Azərbaycanın bir çox görkəmli alimləri, ictimai xadimləri, qələm sahibləri bu yorulmaz pedaqoqla, söz və musiqi xiridarı ilə vaxtaşırı mükəllimədə olurdular.

Vasim Məmmədliyev, Rəfai Hüseynov... Görürdük, tanıyırdıq.

Fürsət düşəndə, mən də Hacıbaba müəllimin dərində oturur, gənc xanəndələrə tövsiyələrini dinləyirdim. Sözsüz ki, ustadım Nəriman Əliyevin bundan xəbəri olmurdu.

Onlar Azərbaycan muğam sənəti təliminin qoşa qanadı, bir cüt canlı məktəbi idi. Bəlkə buna görə birindən danışanda, yazanda, o birinin zəhmindən qurtulmaq olmur.

«Muğamat nədir?» - soruşanda, «Sonu olmayan dəryadır» - söyləyirdi Hacıbaba müəllim. Həmin ələmdə xidmətlərindən söhbət düşəndə, xəfif təbəssümlə «Bircə damla əxz etmişəm» - deyər bildirirdi. Ulu sənətimizin əzəmətinə yaratdıqlığında yaşadın bu azman musiqi bilicisi haqqında hər kəlməni işlədəndə belə görək özü kimi ehtiyatlı olasan, fikrini pəsdən pıçıldayaasan. Axı təvazökar insanların ruhu da həssas olur, yersiz ifadəni şəninə yaraşdırmır, yaxınına buraxmır:

Musiqi şövti çəkib, ruhu gətirmiş bədənə,
Deyilib Hacıya bu söz, onu, billah, bilir...

Hacıbaba Hüseynovun böyüklüyü onda oldu ki, fəaliyyətində musiqini sözdən, sözü musiqidən ayırmadı. Muğam sənətində kəlamlarla melodiya arasında paritet yaratdı. «Ustad» deyəndə Nizami, Füzuli və Vahidlə, Cabbar Qaryağdıoğlu, Seyid Şuşinski və Xan Şuşinski arasında ögey-doğmalığı qoymadı. Hansının birinci olması sualına hər ikisinin birinci olması cavabını verdi. Sübuta yetirdi ki, sözlə səs əl-ələ tutub gəliblər insanlığın xidmətinə. Toyda-mağarda sümüyə düşən bir oyun havasında qardaş qardaşı, bacı bacını ortalığa çəkən kimi. Ona qədər, ondan sonra Azərbaycanda məlahətli səsə malik xanəndələrin böyük sırası var.

Hacıbaba Hüseynov möcüzəsinin sirri ondaydı ki, əruzunu, bu klassik şeir janrının bəhrlərini, bölgülərini gözəl bilən az saylı musiqiçilərdən idi. O, qəzəli dinləyiciyə ifa boyu öyrədirdi, az qala, əzbərlədirdi. Məzmunu-mətləbi özündə cəmləşdirmiş beyti təkrar oxuyurdu ki, yəni şair fikrinin canı yazdığıнын burasındadır. Hər mərkəz ifadəni vurğulayırdı ki, eşitdiyinin mahiyyətini dərindən

anlayasan, əliboş qalmayasan, qulaq asmağa vaxt sərf etməyinə dəysin. Ədəbiyyat xəzinəmizə üç yüzdən artıq şeirini yadigar qoyub getdi, hamısını millətin bədii sənəti dərindən başa düşməsi naminə yazmışdır...

H. Hüseynov, N. Əliyev, B. Mansurov, B. Göyçaylı və
T. Bakıxanov

Hacıbaba müəllim xislətə əyilməz, bütöv kişi idi. Muğamatımızı sağa-sola çəkənlərə dönməz iradəsi ilə düşmən kəşilmişdi. İran, İraq, Fransa, Belçika, Hollandiya, İsveçrə səhnələrində həzin səsini Azərbaycan bayrağı tək dalğalandırırdı. İfasında diskə yazılan «Humayun» dəstgahı YUNESKO-da adını xalqın ədəbiyaşar təmsilçisi kimi yaşadacaq...

O, çoxillik pedaqoji fəaliyyətində həmin bölünməz milli hissələrlə çalışdığını isbat elədi, «Hacıbaba Hüseynovçular» yetişdirmədi. Tələbələri arasında özü kimi pərxanlar da olub, zilxanlar da. Nəzakət Məmmədova, Zaur Rzayev, Zabit Nəbizadə, Aqil Məlikov, Sabir Əliyev... Hamısına bir nəzərlə baxıb,

hamısını doğma balası kimi sevib, inkişafına himayədarlıq edib. Tam məsuliyyətlə deyə bilərəm ki, bugünkü ifaçıların hamısının oxusunda onun dəsti-xəttinin izləri var.

Nə qədər müşayiətçi onun tövsiyələri ilə çalışdığı imkanlarını zənginləşdirib. Güzəl tarzənlerimiz Hacı Ağasəlim Abdullayev və Firuz Əliyev Hacıbaba müəllimdən söhbət düşəndə həmişə kövrələ-kövrələ danışır. Respublikanın əməkdar artisti kamançaçalan Mir Nazim Əsədullayev onu mənəvi ata kimi xatırlayır. Heç kim unutmur, heç kim unutmayacaq! Nə şəxsiyyətini, nə müəllimliyini, nə də xanəndəliyini!

Ömrünün bu üç güclü tərəfi birləşərək ulu ustadların nəfəsi kimi böyük muğamatımızdan keçdi, ona qədimliyə qıpçanmış orijinalıq gətirdi...

Fonotekamızda bir lent yazısı saxlanılır. Elə ona diqqətlə qulaq asmaq bəs edər ki, ustadın qeyri-adi fəhminin şahidi olasan. «Şur»da geniş şöbə olmayan «Sarənc» adətən inkişafını «Segah»da tapır. Hacıbaba müəllim isə həmin qısa bölməni müstəqil muğam kimi oxumuş və bu zaman erudik xüsusiyyətlərə vararaq, «Qəməngiz»in rəçitativli variantından istifadə etmişdir. Onun hər ifasında belə yenilikləri, belə məqamına düşən improvizələri duymaq mümkündür. Muğam hissələrini təsniflərlə bir-birinə bağlamağın ən mahir ustası idi. Bunun sayəsində oxuduğu ayrı-ayrı muğamlara dəstgahlar qədər təmlik, bütövlük gətirirdi.

Hacıbaba Hüseynov təkrar-təkrar dinlədikcə, xanəndəlik sənətinin qüdrətinə, onun heç nə ilə əvəz oluna bilməməsinə inamım daha da artır, muğam sahəsində etdiyi hər kəşf mənə yeganə doğru yol təsirini bağışlayır. Bu yolla getmək hər bir istedadlı sənətçiyə uğur gətirər.

ÖZ TALEYİNİ OXUYAN MÜĞƏNNİ

Rübabə Muradova ecazkar, sehrli, əvəzlənməz, təkrarsız ifası ilə yaddaşlara həkk olundu, ürəklərdə yer tutdu. Yadigar qalmış nəğmələrinin ovsunundan qurtarmaq olmur. Dinlədikcə dinləyirsən, doymaq bilmirsən. Hər-dən mənə elə gəlir, məhz onun sənətinin cazibəsinə düşüb, bu çətin sənət yoluna qədəm basmışam...

Uşaq yaşlarımda, dəfələrlə bu qeyri-adi oxu sahibinin ifasında eşitdiyim, ruhuma – düşüncəmə hakim kəsilmiş bir mahnının sözlərinin və musiqisinin kimlərdə məxsus olduğunu hələ bilmirdim. Böyüklərdən soruşub öyrənməyə cəhd də göstərmirdim. Keçirdiyim hissən zədələnəcəyindən qorxurdum. Elə ürəkdən oxuyurdu, artıq inanmışdım ki, hər şey özünüdür və heç kəsin onun sehrli səsi ilə mənim arama girməyə ixtiyarı yoxdur. Sanki sadəcə nəğmə ifa etmir, başına gəlmiş qəmli hekayəti danışır, öz taleyini oxuyurdu. Yana-yana, qovrula-qovrula, ağırdan qıvrıla-qıvrıla. Vətənidən didərgin, doğmalarından ayrı düşmüş bir qərbin nidası idi bu...

Rübabə xanımın sonralar eşitdiyim oxularından da həmin ilahi həsrətin titrəyişi əskik olmadı. Ona görə həmişə mahnısı mahnılardan, muğamı muğamlardan, Leylisi leylilərdən, Əslisi əslilərdən seçildi...

Ölməz bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyov xanəndə və müğənnilər üçün nələrin vacib olduğundan bəhs edəndə, məlahətli səsin vacibliyi qədər də, səhnə mədəniyyətini, ifaçılıq texnikasını, bədii oxu məharətini önə çəkərdi. Respublikanın xalq artisti

Rübabə Muradovada bunların hamısı yüksək səviyyədə idi. Çünki Seyid Şuşinski, Həqiqət Rzayeva, Gülxar Həsənova kimi böyük sənətkarlardan dərslər almışdı. Eyni zamanda ifaçılıq sənətinin müqəddəsliyinə inanır, hər çıxışına ciddi hazırlaşırdı...

Rübabə Muradova 1933-cü ilin 22 martında Cənubi Azərbaycanın Ərdəbil şəhərində dünyaya göz açmışdı. Uşaq yaşlarında ifaçılığa hədsiz həvəsi vardı və bu sahə üzrə xüsusi qabiliyyətə, məlahətli səsə malik olması özünü çox erkən bürüzə verdi. Xanəndə o günləri həmişə kövrəkliklə xatırlayardı: «Ərdəbildə Azərbaycan məktəbi olmadığından fars dilində oxuyurdum. Nəgmə dərslərində bizə ancaq fars mahnıları öyrədirdilər. Ana dilində evdə danışırıdım. Oxuduğum Azərbaycan xalq mahnılarını da anamdan öyrənmişdim. Anamdan eşidib-öyrəndiyim mahnıları hərdən məktəbdə oxuyurdum və bunun üstündə şallaq yediyim az olmayıb...»

1947-ci ildə Rübabə Muradovanın ailəsi Arazın bu tayına - Salyan rayonuna köçmüşdür. İncəsənət fəaliyyətinə də orada başlamış, bir neçə il Əli Bayramlı şəhər mədəniyyət evinin öz-fəaliyyət dərnəyində çıxış etmişdir.

Gənc Rübabə 1954-cü ildə Bakıya gəlib, sənədlərini Asəf Zeynallı adına Orta İxtisas Musiqi Məktəbinin xanəndəlik şöbəsinə verdi. O vaxt imtahan götürən müəllimlərin heç birini tanımamışdı. Sonradan bildi ki, həmin şəxslər Seyid Şuşinski, Fikrət Əmirov, Süleyman Ələsgərov, Mithəd Əhmədov, Adil Gəray, Əhməd Bakıxanov və Kamil Əhmədov olublar.

Ustadlar ustadı, istedadlı istedadsızdan göz qırpmında ayıra bilən Seyid Şuşinski bu uzun saçlı, qarayanız azəri qızının oxumasından razı qalaraq, müsbət rəyini belə bildirmişdi: «Xanəndənin əsas səsi olmalıdır. Səs ki oldu, xanəndə də olacaqsan, oxumağın yollarını da öyrənəcəksən».

Komissiya üzvlərinin yekdil qərarı ilə məktəbə daxil olan Rübabə Muradova ilk gündən tale yolu seçdiyi sənəti dərinədə mənimsəməyə ciddi-cəhd göstərir, eyni zamanda filarmoniyada mahnı və rəqs ansamblının solisti kimi çalışır.

Beləliklə, Rübabə xanım Muradova musiqi təhsilini Asəf Zeynallı adına Bakı Orta İxtisas Musiqi Məktəbində Seyid Şuşinski-nin sinfində almış, oranı 1955-ci ildə bitirmişdir. Oxuduğu illərdə

muğamlara ürəkdən bağlandı və illər ötdükcə, o, xalqımızın sevdiyi sənətkarlardan birinə çevrildi.

Qoca Şorqin söz ustaları gözəl, məlahətli səsi insana bəxş olunmuş ilahi bir nemət kimi qiymətləndirmiş, əsərlərində onu vəsf etmişlər. Nizami Gəncəvinin «İsgəndərnamə» poemasında şairin müğənniyə müraciəti olduqca xarakterikdir:

Müğənni, bir şirin nəgmə söylə sən,
Bu ki ilk ricamız deyildir səndən!
Sübh çağı dinləyib sənin səsinə,
Unudaq dünyanın ah-nalsini.

Rübabə xanımın da səsinin bəmi ziləndən yanıqlı, zili bəmindən təsiredici idi. Oxusunu başlayandan qurtarana qədər dinləyicini ardınca aparır, ona «dünyanın ah-nalsini» niyəsinə açır, mahiyyətini anladır, gözünün qarşısında dərdi insan şəklinə canlandıraraq, bir şirindil həmsöhbətə çevirirdi.

Adam bu bənzərsiz sənətkara qulaq asanda, qısa bir müddətdə öz milli tarixini yaşayır, doğma yurdun başına gətirilənləri yada salır, xəyalı ilə Arazı neçə dəfə o tərəf-bu tərəfə keçir. Yaşaya-yaşaya oxuduğu muğamlarda, mahnılarda xanəndənin döyünən ürəyinin səsinə eşirdirən. Onun avazından asanca duyulan tərcümeyi-halı muğamların, mahnıların sözləri və musiqisi ilə elə qaynayıb qarışır ki, ifa zamanı nisgilini melodiyasından ayırd etmək olmur.

Rübabə Muradova 1954-cü ildən ömrünün son günlərində M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrının solisti kimi çalışmışdır. Onun bura gəlişi məşhur tarzımız Bəhram Mansurovla bağlıdır. Filarmoniyada verilən konsertlərin birində gənc Rübabənin xorda mahnıların solo hissəsini oxumasına heyran qalan görkəmli sənətkar əsl Leylini tapdığına sevinərək, onu «Leyli və Məcnun» operasının məşqlərinə dəvət edir. Altı aylıq gərgin hazırlıqdan sonra, 1954-cü ilin qarlı-şaxtalı bir qış günündə iyirmi bir yaşlı Rübabə Muradovanın məlahətli səsi böyük Füzulinin şeiriyəti ilə tamaşaçıların ürəyinə hərarət bəxş edir...

Leyli-R. Muradova, Məcnun-Ə. Sadıqov

Onun opera səhnəsində yaratdığı qadın obrazları hələ də dil-lər əzbəridir. Vokal istedadına, səhnə ustalığına və məlahətli səsinə görə teatrda görkəmli yer tutmuş və tamaşaçıların məhəbbətini qazanmışdı. Leyli rolunu səhnəmizin neçə gözəl aktrisasi, istedadlı müğənnisi oynayıb, lakin onun özünəməxsus şəkildə canlandırdığı bu surət musiqi tariximizdə ən uğurlulardan hesab edilir. Uzun illər Məcnun rolunu aparmış bənzərsiz sənətkarımız Qulu Əsgərov tərəfmüqabili olmuş çoxsaylı Leyli ifaçıları arasında Rübabə xanımın adını xüsusi vurğulayırdı.

Məşhur hind aktyoru və rejissoru Rac Kapur 1956-cı ildə Bakıya gəlmişdi. O, Azərbaycanın tanınmış sənətkarları ilə Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrının zalında ayləşib dahi Üzeyir bəyin «Leyli və Məcnun»una tamaşa edirdi. Səhnədə bir-birini əvəz edən təsirli səhnələr oynanırdı. Müəllif əsərində, dərin ruhi hal keçirən, dövrün haqsızlığına etiraz əlaməti olaraq səs ucaldan məsum qızın hiçqırıqlarını ifadə etmək üçün «Qatar» muğamını seçmişdi. Leyli (Rübabə Muradova) öz

yanıqlı nələsini hər çalarına kədər hopmuş musiqiyə qoşaraq fəryad edirdi:

Xilafı-rəyim ilə, ey fələk, madar etdin,
Məni gül istər ikən mübtəlayi-xar etdin.

...Bayılmış Qeysi atasının tapması, oğlunun onu tanımaması tamaşanın təsirli səhnələrindən idi. Məcnun obrazının ifaçısı Ələvsət Sadıqov «Rast» muğamının «Pəncəgah» şöbəsinə rəvan və hüznü avazla cavab verirdi:

Eşq dərdi, ey müalic, qabili-dərman deyil,
Cövherindən eyləmək cismi cüda asan deyil.

Rac Kapur böyük sənətkar idi, o yaxşı görürdü ki, bu Leyli də, bu Məcnun da onun anlamadığı bir dildə deyil, böyük sənətin qüdrətli dilində danışır. Operanın tamaşası qurtarılan son pərdə endirilən kimi, ona gözəl bir gecə bağışlanmış ifaçıların yanına tələsdi, dərin sevgi və minnətdarlıq duyğusuyla onların əllərini sıxdı, yaradıcı heyətlə birgə şəkil çəkirdi.

—Gözəl səsi olan, musiqi folklorunu və xalq musiqisini yaxşı bilən müğənni Leyli və Əsli obrazlarından başqa, Ərəbzəngi («Şah İsmayıl»), Sənəm («Gəlin qayası») kimi parlaq, yadda qalan obrazlar yaratmış, Zülfüqar Hacıbəyovun «Aşıq Qərib» operasında 1969-cu ildə Şahsənəmi oynamışdır.

1960-61-ci illərdə Üzeyir bəyin «Əsli və Kərəm» operasını rejissor Heydər Şəmsizadə Ağdam xalq teatrında tamaşaya qoydu. Kərəmi o vaxt həmin teatrda işləyən Arif Babayev oynayırdı və uğurunun söz-söhbəti gəlib Bakıya da çatmışdı. Eyni zamanda Şəmsi Bədəlbəylinin rejissorluğu ilə hazırlanmış «Əsli və Kərəm» də Mirzə Fətəli Axundov adına Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrının repertuarında tez-tez görünən əsərlərdən idi. Əsli rolunda Rübabə Muradova, Kərəm rolunda isə Qulu Əsgərov böyük şöhrət qazanmışdılar.

Görkəmli sənətkarlar Əfrasiyab Bədəlbəyli və Şəmsi Bədəlbəylinin şəxsi təsəbbüsü ilə Ağdam xalq teatrının solisti Arif

Babayev Kərəm rolunu aparmaq üçün Bakıya gətirildi. Bir neçə məşqdən sonra 1962-ci ilin yanvar ayında Üzeyir Hacıbəyovun bu həmişəyaşar əsəri Akademik Opera və Balet Teatrında göstərildi. Əsli rolunu Rübabə xanım, Kərəmi isə Arif Babayev oynayırdı. Operanın tamaşası gözlənildiyindən də uğurla keçdi. Arifin tale yolunda yeni addım olan bu hadisə onun Bakıya gəlmək, paytaxtda yaşayıb-yaratmaq arzusuna çıraq tutdu. Şəmsi Bədəlbəylinin köməyi, Rübabə xanım və digər solistlərin mənəvi dəstəyi hesabına gənc xanəndə tezliklə akademik teatrdə fəaliyyətə başladı...

Rübabə xanım geniş konsert fəaliyyəti ilə də məşğul olurdu. Azərbaycan muğamlarını, xalq mahnılarını, Səid Rüstəmov, Şəfiqə Axundova, Hacı Xanməmmədov, Hökumə Nəcəfova, Bəxtiyar Kərimov, Ramiz Mustafayev və başqa bəstəkarların mahnılarını böyük coşğunluqla ifa edirdi.

Muğam ifaçılığında sözsüz ki, səs əsasdır. Amma çox vaxt təkcə zəngülələr, xırdalıqlar yox, mahnının, yaxud muğamın bütün melodik varlığı, nəfəsi, xanəndənin ustalığından, məharətindən asılı olur. Adətən, bu cəhətləri özündə cəmləşdirən xanəndələr, müğənnilər kamil, ustad sənətkar hesab edilmişlər. Haqqında söhbət açdığımız Rübabə xanım Muradova sözün tam mənasında onların sırasında idi. Klassik muğam ifaçılarına xas olan ən yaxşı keyfiyyətləri yaradıcılığında birləşdirən və musiqimizi yeni oxu manerası ilə zənginləşdirən bu sənət fədaisi orijinal dəst-xətti ilə Azərbaycanın mövcud musiqi nümunələrinə öz möhürünü vurdu. Rübabə xanımın ifasında səslənmiş və lentə alınmış «Humayun», «Qatar», «Mirza Hüseyn seğahı», «Şahnaz» muğamları, «Dəsti», «Bayatı-Şiraz», «Çahargah», «Seğah», «Şur» təsnifləri, «Nədən oldu», «Yaşa könül», «Oğlum», «İntizar», «Ceyran ana», «İndi sevmirəm», «Ay günahsız əzizim», «Gözlərim yol çəkəndə», «Görürəm səni», «Sevəydin bərd», «Unuda bilmirəm», «Qaragilə», «Mənim Leylam», «Sürəyya», «Uca dağlar», «Vətənim» mahnıları əbədlilik musiqi xəzinəmizə daxil olan, onu zənginləşdirən əvəzsiz incilərdir.

O, özbək, tacik, türkmən və digər xalqların mahnılarını da böyük zövqlə, ustalıqla oxuyurdu.

Muğam ifasında özünə ruhən yaxın müəlliflərin şeirini seçərdi. Nizami, Xaqani, Füzuli, Heyran xanım, Seyid Əzim, Nəvəvan, Vahid, Vurgun və Şəhriyar yaradıcılığının məftunu idi.

Tarix göstərir ki, əsl sənətkarın yolunda mənəvlər daha çox olur. Bu bir təbii sınaqdır mı? Bəlkə Tanrı şeytanı ona görə yaradıb ki, yaxşılarə kömək edən yaxşıların adı da sənə-sənə zikr edilsin. Məsələn, şirvanlı Mahmud ağanın, bakılı Məshədi Məlik Mansurovun, qarabağlı Nəvvabın, oxucuların tanımasından ötrü adının, soyadının əvvəlinə doğulub-yaşadığı məkanın qeyd olunmasına ehtiyac qalmayan Hacı Zeynalabdin Tağıyevin, Üzeyir bəy Hacıbəyovun, Ulu öndər Heydər Əliyev ötən əsrin yetmişinci illərinin əvvəllərində mədəniyyət naziri vəzifəsini tapşırdığı, uzun illər öz məsuliyyətli işini vicdanla yerinə yetirmiş Zakir Bağirovun adı kimi...

Rübabə Muradova haqqında yazını hazırlayarkən, topladığım materiallar arasında Şirvan şəhərində çıxan «İşıq» qəzetinin 16 mart 2009-cu il sayında gedən bir yazı diqqətimi çəkdi. Dünyasını qırx doqquz yaşında dəyişmiş görkəmli tarixçi alim Ələvsət Quliyevin qardaşı Əbülfəz Quliyev 1966-cı ilin yazında olmuş əhvalatı qələmə alırdı. O vaxtlar Azərbaycan Respublikası Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri işləyən Məmməd İsgəndərova Rübabə xanım və Qulu Əsgərovun da iştirak etdiyi bir ziyafət məclisində çatdırırlar ki, bəs səhnəmizin əvəzsiz Leylisini, bənzərsiz Əslisini, beş-altı aydır, küsdürüblər. Bunu respublikamızın musiqi dairəsi üçün böyük qəbahət sayan dövlət rəsmisi xoşagəlməz məlumatdan bərk hiddətlənir... Bir-iki həftə keçməmiş, yenidən Bakının hər tərəfində vurulan afişalarda Rübabə xanımın adı görünür...

Rübabə Muradova 1956-cı ildə respublikanın əməkdar artisti, 1971-ci ildə xalq artisti fəxri adlarını almış, «Şərəf nişanı» ordeni ilə təltif olunmuşdur.

Əsl sənətkarı, əsl müğənnini sevməmək, oxuduğu muğamları, təsnifləri, xalq mahnılarını, bəstəkar nəğmələrini yada salanda heyətlənməmək olmur. «Oxuyur Rübabə Muradova!». Sağlığında az təbliğ olunsada, bu gün biz onun səsinə radio dalğalarından tez-tez eşidirik, mavi ekranda nurani surətini görürük. Nə yaxşı ki, lent yazıları qorunub saxlanılır.

Yuxarıda soldan: Azərbaycan Dövlət Televiziyasının böyük redaktoru Çingiz Abbasov, xanəndə Sabir Novruzov, rejissor Əmirhüseyn Məcidov, Respublikanın Xalq artisti Rübabə Muradova, şairə Nurəngiz Gün, qaboyçalan Kamil Cəlilov, tarzən Ramiz Quliyev, xanəndə Səxavət Məmmədov, aşağıda soldan: bədii qiraətçi Nadir Hüseynov və jurnalist Aydin Ağazadə

Şövkət Ələkbərova öz xatirələrində yazır: «Rübabə xanımın yaratdığı Leyli obrazını unutmaq mümkün deyil, o, bu rulu o qədər ürəkdən, emosional oynayırdı ki, tamaşadan sonra da gözünün yaşı qurumurdu. Yəqin çoxları bilmir ki, o iki dəfə infarkt keçirmişdir. Mən Rübabənin ürəyinin kardiogramını görmüşəm, onun ürəyi çat-çat idi. Yalnız son dərəcə həssas, incə, güclü, sevə bilən, nəyinsə həsrətini çəkən, oxuduğu mahnıların özünün taleyinə çevirən bir sənəkarın qəlbə belə zədələnmə bilər».

Təkcə öz uğurlarından məmnun qalmır, musiqi sahəsində baş verən bütün ürəkəçən hadisələrə sevinir, başqa sənətkarların nailiyyətinə həssas münasibət bəsləyirdi. Respublikanın xalq artisti Cənəli Əkbərov xatırlayır ki, məşqlərdə, səhnədə dəfələrlə

əşitməsinə baxmayaraq, Məcnunun divanəliyi qəbul etdiyi məqam – «Ya rəbb, bəlayi eşqlə qıl aşına mən» - deyə fəryad qoparanda, Rübabə xanım pərdə arxasında göz yaşını saxlaya bilməmiş, ürəyinin böyüklüyü, təmizliyi göstəricisinə çevrilmiş fəxarət dolu baxışlarındakı kövrəklik...

Azərbaycan Televiziyasının Musiqi və Əyləncəli Proqramlar redaksiyasının böyük redaktoru Çingiz Abbasov unudulmaz sənətkarı böyük ehtiramla xatırlayır: «Rübabə xanım sənət aləminə öz dəst-xətti olan bir xanəndə kimi gəlmişdi. Onun ifaçılığında öz yolu vardı, heç kəsi yamsılamırdı. Qızıl fonda saxlanılan «Dilkəş» təsnifini Rübabə xanım cavan vaxtlarında oxumuşdu. Onu kaman ustamız Həbil Əliyev və tarzən Firudin Ələkbərov müşayiət etmişdilər. Həmin lenti mən Filmtotokada kino lentləri arasından rejissor Salmanla axtarıb tapmışam. Həmin lenti, əldə etdiyimiz lentlərlə yanaşı, 1992-ci ildə hazırladığımız və 1993-cü ildə efirə verdik... Rübabə xanım mahnını mahnı, muğamı muğam kimi oxuyurdu. Məhz buna görə dinləyicini asanlıqla təsiri altına sala bilirdi. Onun «Humayun» muğamının da redaktoru mən olmuşam. Rejissor Arif Fərcəzadə ilə bir vaxtlar dağıtılmış park adlandırılan indiki «Şəhidlər Xiyabanı»nın yerində ömrünün son vaxtlarında Rübabə xanımın yarım saatlıq konsertini çəkdik. Ehtiyatla yeriyirdi ki, müvazinatını itirib yıxılmasın. Hər mahnıdan sonra qolundan tutub çəkiliş üçün seçdiyimiz yerə aparırdım. Bizi öz minnətdarlığını bildirdi və xahiş etdi ki, imkan olarsa, növbəti həftə də nizəkənarı parkda onun «Şur» təsnifini də lentə alaıq. Mən çox sevindim ki, bunu klassik xanəndə özü istəyir. Amma qismət olmadı, üç-dörd gündən sonra o, dünyasını dəyişdi. Allah rəhmət eləsin! O, həm böyük sənətkar, həm də böyük insan idi»...

Qızı Qəmər xanım anasının vəfatından neçə illər keçsə də, ovunmur, ondan Rübabə xanım barəsində nəyi isə soruşanda, bir anın içində simasını ağır kədərlə bürüyür, gözləri yaşarır: «Onsuz yaşamağın mənim üçün necə çətin olduğunu təsəvvür edə bilməzsəniz. Çox dərrakəli insan idi. Həyatında hər şeyi gözəl görmək istəyirdi. Tanrı ondan qeyri-adi səs kimi xeyir-xahlığı, qonaqpərvərliyi də əsirgəməmişdi. Evimiz sənətkarlarla hər vaxt dolu olardı. Eyni zamanda qohum-əqrəbəyə ürəkdən yanıb-dönürdü. Çox mehriban ana olmaqla yanaşı, əvəzsiz

bacı, qayğıkeş xala, bibi idi...»

Rübabə xanımın bacısı Tahirə xanım deyirdi, o, son nəfəsinə qədər yeniyetməlik çağından uzaq düşdüyü doğma yurddakı həyatın, məhəllənin intizarını qəlbində daşıyırdı. Ölümün ömrünü belə tez haqlayacağını bilsəydi, mütləq ata-baba ocağına qayıdardı, elə oradaca canını torpağa tapşırırdı...

Rübabə Muradova da bütün korifey sənətkarların yolu ilə gedərək, şöhrət ardınca qaçmadı, özünüreklama vaxt itirmədi. Var gücünü istedadın püxtələşməsinə, ifaçılığın təkmilləşməsinə yönəltdi. Nəticədə, mədəniyyət tariximiz qoynunda adına əbədi yer verdi, xalqımız ruhunu solmayan sevgisinə ünvanladı. Həmişə barəsində xoş sözlər deyilib yazıldı. Ölməz müğənninin şair Məmməd Alimin şeirində təsvir olunan ifa səhnəsi musiqiyə bağlı insanların yaddaşında silinməz əksini tapdı:

Oxuyur...
Gözlərindən
ixtiyarsız,
qərrarsız
yaş axır damla-damla.
Danışır dərdlərini
mahnıların dililə.
Füzulinin,
Vahidin,
Şəhriyarın dililə...

Respublikanın xalq artisti Rübabə Muradovaya həsr edilmiş bu kövrək misralar və onun sevä-sevä oxuduğu Şəhriyar şeiri vəfatından sonra da anadil qusları kimi bir-birinin səsinə səs verir:

Heydər Baba, yolum sənənən kəc oldu,
Ömrüm keçdi, gələmmədim gec oldu,
Heç bilmədim, gözəllərin necə oldu...
Bilməz idim döngələr var, dönüm var,
İtkinlik var, ayrılıq var, ölüm var...

SƏNƏTİN KƏRƏMİ

Kitabda Rübabə Muradova, Qulu Əsgərov və İslam Rzayevə həsr edilən məqalələrin ard-arda salınması adi bir təsadüf deyil. Qoy, bu ehtiramımız onların dostluğunun – dünyalarını dəyişəndən sonra da – sarsılmayacağını, müqəddəs ruhlarının sağlıqda olduğu kimi bir-birini arayıb taparaq təq qoymayacağını rəmzinə çevrilsin!

«Tələ qapısı bir yandan bağlandı, o biri yandan açılır» - deyiblər. Möcüzəyə bax, dözülməz mühit ucbatından yurd-yuvasından didərgin düşmüş Rübabə xanımın ailəsi başqa yerdə yox, məhz gəlib Salyanda məskunlaşdı. Bəlkə elə Qulu Əsgərovlə tanışlıq, dostluq üçün, sənət yolunda birgə addımlamaqdan ötrü ilahi çağırış idi bu. Sonralar xeyli müddət aralı düşsələr də, yenə görüşdülər. Bu dəfə Bakıda – Leyli və Məcnun rollarında, Əsli və Kərəm obrazlarında, Şahsənəm və Qorib qişafələrində... Geniş konsert salonlarında, ziyafətlərdə...

Ustadım İslam Rzayevin dost sədaqəti ustad sandığı Qulu Əsgərovun axır çağında, ələcsiz xəstəliyə düşər olduğunu hiss edərək özünü daha çox bürüzə verdi. Son dəfə 1986-cı ildə Azərbaycan Dövlət televiziyasında onun qırx beş dəqiqəlik çıxışı da İslam müəlliminin təkidli xahişinin hesabına baş tutdu. Xalq həmin verilişdə Qulu Əsgərovun təkrarsız səsinə dinləyəndə xəbəri yox idi ki, mədəniyyətinə billür bulaq çeşməsi kimi

yayılan bu nəğmələri oxuyan sənətkarın artıq boğazından bir qurtum su keçmir və tezliklə – 12 iyun 1987-ci ildə, yaradıcılığının ən qaynar çağında öz sevimli övladını son mənzilə yola salmalı olacaq...

1928-ci ildə Salyan şəhərində dünyaya göz açan Qulu Rüstəm oğlu Əsgərovun musiqi üzrə istedadı, həmin sahəyə meyli erkən dövrdən özünü göstərdi. Hələ yeddi-səkkiz yaşlarında taxtadan «tar» düzəldərək, bir çox el havalarını, mahnılarını calmağı öyrənmişdi.

Böyük Vətən müharibəsi, bütün tay-tuşları kimi, bu yeni yetmənin də taleyindən qara dalğa kimi ötüb keçdi. Amma çətinliklər, məhrumiyyətlər onu arzusundan yayındıra bilmədi. İnadkarlıqla tutduğu yolu davam etdirdi.

Musiqiyə sonsuz sevgisi Qulu Əsgərovu Salyan rayon mədəniyyət kollektivinə gətirib çıxardı. Həvəskar xanəndə kimi fəaliyyət göstərir, eyni zamanda yorulmadan savadını - biliyini artırır. Təsadüfi deyil ki, respublika miqyaslı baxış müsabiqələrə də hər dəfə qələbə qazanırdı. O dövrdə yüksək dinləyici auditoriyasına malik Salyanda Bakı və Qarabağdakı tək öyrənmək üçün elə bir mötəbər muğam məktəbi, ustaş xanəndə tapmasa da, gənc Qulu böyük sənətkarların səsi yazılmış valları əldə edir, təkrar-təkrar qulaq asaraq ifasını günbəgün təkmilləşdirirdi. Hətta o, şəhərdən, ətraf kəndlərdən sənətçilər toplanmış, bədii özəfəliyyət xalq çalğı alətləri ansambli təşkil etmişdi.

Çalışdığı Salyan Musiqili Dram Teatrının binasının yanması onun qızğın yaradıcılığına bir müddət durğunluq gətirdi. Orada müxtəlif vəzifə daşıyan insanların cərgəsində sorğu-suallar hədəfinə çevrildi. Lakin varlığını, həyatını musiqidə görən Qulu Əsgərov sənətdən bir an da aralanmadı.

Mən respublikamızın rayonlarında, xüsusən Cənub bölgəsində tez-tez oluram. Köhnə adamlar el şənliklərinə ecazkar səsi ilə rəvnəq vermiş məşhur sənətkarların gəlişlərini yaxşı xatırlayırlar. Məclis iştirakçıları belə ifaçılardan sübhün gözü açılana qədər əl götürməzdilər. Onların sırasında Qulu Əsgərovun özünəməxsus yeri vardı. Xanəndənin hər gəlişi şirin bir xatirə kimi yaddaşlara həkk olunub.

Ötən əsrin qırxıncı illərində, Salyanda həmin yanğın baş verəndən sonra da Cəlilabad, Biləsuvar, Masallı, Lənkəran və digər yaxın rayonlardakı dostları gənc Qulunu darıxmağa, bədbinliyə qapılmağa qoymadılar. Masallının Ərkivan qəsəbəsindən yerli camaatın «Mamedov» deyə müraciət etdiyi, uzun illər kolxoz sədri işləmiş Heybat Məmmədov, Məmmədخانlı kəndindən Teymur kişi vaxtaşırı qohum-aqrabanın məclislərində ona meydan verirdilər. Danışır ki, Abasqulu müəllimin toylunda sehrkar səsinə eşitməyə gələnləri həyat-baca tutmurdu...

Bir günü də musiqisiz, oxusuz keçməyən Qulu Əsgərov getdikcə daha güclü şəkildə anlayırdı ki, ifaçılıqdan uzaqlaşma bilməyəcək və həvəskar xanəndəlik istedadının imkanını ödəmir. Ona görə də professional təhsil almaq üçün Azərbaycanın paytaxtına üz tutdu. 1952-ci ildə Asaf Zeynallı adına Bakı Musiqi Məktəbinin muğam şöbəsinə, xanəndəlik sənətinin xiridarı Seyid Şuşinskinin sinfinə daxil oldu. Təcrübəli pedaqoq sonralar da Qulu Əsgərovun ifasını yüksək qiymətləndirmiş və tarixçi alim Ələvsət Quliyevin xatırlamasına görə, 1958-ci ildə onun şərafinə verilən ziyafət məclislərinin birində ustad şükranlığını bu kəlmələrlə ifadə etmişdi: «Dünyadan rahat köçəcəyəm. Ona görə ki, məndən sonra mənim «Bayatı-Kürdüm»lə «Bayatı-qacar»ımı yaşadan Qulu Əsgərov var»...

Respublikanın xalq artisti, müəllimin İslam Rzayev danışdı ki, hələ orta ixtisas məktəbində oxuyarkən, tələbələr Qulu Əsgərova adı yoldaşları kimi yox, özünü təsdiq etmiş sənətkar kimi hörmət bəsləyirdilər. Bənzərsiz istedadı, qısa vaxtda püxtələşməyi musiqişünasların, respublikada sənətə ilə bağlı olan ayrı-ayrı təşkilat rəhbərlərinin diqqətini özünə daha çox çəkirdi. Bu səbəbdən 1957-ci ildə – Asaf Zeynallı adına orta ixtisas musiqi məktəbini bitirən kimi, onu Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrına solist dəvət etdilər. Burada da tezliklə əvəzolunmaz simaya çevrildi.

Musiqi mədəniyyəti tariximizdə Üzeyir bəy Hacıbəyovun tərəqqiyə bələdçiliyi təkcə bu dahi bəstəkarın şəxsi fəaliyyətindən ibarət deyil. Onun şərəfinin neçə-neçə nümayəndəsi və həmin sırada Bədəlbəylilər qolunun bu sənətlə bağlı üzvləri həmişə əsl

ifaçıların təəssübünü çəkiblər. Şamanlar od-ocağı qoruyan kimi, xalqın varlığında ki işığı, hərələri nümayiş etdirən məlahətli səslərin keşiyində dayanıblar. Respublikanın xalq artisti Sultan Dadaşovla məhz Şəmsi Bədəlbəylinin köməyi sayəsində Qulu Əsgərov «Leyli və Məcnun» operasında əsərin əsas qəhrəmanlarından olan Zeyd rolunda böyük səhnəyə qədəm qoymuşdur.

Məcnun - Q.Əsgərov, Leyli - R.Muradova

Çox keçmədən ona ikinci rolu – «Əsli və Kərəm»də Kərəmi oynamağı etibar etdilər. Səsindəki yanlıqlığa, həzinliyə, zilsə qalxanda belə itməyən xırdalıqlara əlavə gözəllik verən aşıqvari çalarlar yaratdığı obraza yeni nəfəs gətirərək, əvvəlki ifaçıların təsirindən tamamilə çıxardı, orijinallaşdırdı. Kərəm rolunun Qulu Əsgərova qısa müddətdə böyük uğur qazandırmasında fitri keyfiyyətlərindən savayı, sözsüz ki, musiqişünaslardan, daha təcrübəli solistlərdən aldığı məsləhətlərin və çox məsuliyyətlə yanaşdığı aramsız məşqlərin də əhəmiyyəti az olmamışdı. Eyni zamanda, o, yüksək səhnə mədəniyyətinə malik bacarıqlı bir aktyor kimi yetişmişdi.

Filosof şairimiz Bəxtiyar Vahabzadə bu misralarla, zənnimcə,

təkcə özünün yox, bütün yaradıcı insanların əməlinə ayna tutub:

Bizim sənət dünyasının
Qırıq telli sazıyam.
Bircə ondan razıyam ki,
Özümdən narazıyam.

Qulu Əsgərov məhz belələrindən idi. Seyid Şuşinskiyəndən ustadlarını Nəriman Əliyev və İslam Rzayevin eşitdikləri bu kəlmələrdən tələbəsi kimi, yəqin o da xəbərdar idi: «Yad boğazlarla öz xalqınızı heyrətləndirə bilməzsiniz. Yaxşısı budur, milli musiqi sənətimizin qayğısına qalın, onu formalaşdırmağa çalışın»... Bundan ötrü isə elə səviyyəyə çatmalısın ki, xalqın və ya onun hansısa fərdinin yaratdığı, sənə qədər neçə-neçə sənətkarın ifasından keçmiş melodik əsərə öz dəsti-xattini tətbiq etməyə haqqın olsun. «Əsli və Kərəm» operasında Kərəmi orta ixtisas təhsili ilə oynayan Qulu Əsgərov artıq «Leyli və Məcnun»da Məcnun, «Aşıq Qərib»də Qərib obrazlarına səhnə həyatı verəndə Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetini bitirmişdi.

Bu illər onun yaradıcılığının ən parlaq dövrü, fəaliyyətinin çoxşaxəli çağı idi. Operalarda əsas kişi qəhrəmanlarını oynayan solist kimi adı afişalardan düşmür, eyni zamanda incəsənət institutunda və mədəni-maarif texnikumunda dərs deyir, konsertlərdə oxuyur, toylara gedirdi...

Qulu Əsgərov gənclik illərindən başlayaraq, ömrünün sonuna qədər həvəskar bəstəkar kimi iki yüzdən çox mahnı da bəstələdi ki, bir çoxunun sözləri özünə məxsusdur. «Gülən yar», «Bəyənmir məni», «Sevdim səni», «Olarmı» mahnılarının mətni onun şairlik istedadının məhsuludur. Yalnız şəxsi poetik dünyasına qapılıb qalmır, digər söz sənəti sahiblərinin də yaradıcılığına müraciət edirdi. Qulu Əsgərov səsinin məftunu olan, aralarında iyirmi iki il yaş fərqi nə baxmayaraq, dost kimi istər Salyanda, istər Bakıda tez-tez görüşdüyi böyük şairimiz Səməd Vurğunun «Nə gözəl yaraşır Muğana ceyran» misralı məşhur şeirinə bəstələdiyi mahnı dillər əzbəri oldu. Tofiq Bayramın tərcüməsində Rəsul Həmzətovun:

«Elə bil qollarım qırılıb mənim,
Gözümün yaşını silə bilmirəm»

- deyə ürəklərə köz salan həsrət dolu sözlərilə Qulu Əsgərovun həzin musiqisinin vəhdətindən «Əziz dost» mahnısı yarandı. Bunlardan başqa, Nəbi Xəzri, Mədinə Gülgün, Müzəffər Şükür, həmyerlisi Ağacavad Əlizadə və digər şairlərin şeirləri əsasında yazdığı könül oxşayan «Sevgilimsən», «Xatirəli anam mənim», «Dolanaram başına», «Vətən sevgisi», «Ürək», «Gəlgəl», «Bizim ellər» kimi nəğmələri hələ də repertuarları bəzəyir.

Mahnılarını ilk növbədə İslam Rzayevə verərdi. Əlbəttə, təkcə yaxın dostu olduğuna görə yox, yaxşı oxuduğu üçün. «Əziz dost»u isə, ümumiyyətlə, onu nəzərdə tutub bəstələmişdi. Sonralar Alim Qasimov və Zaur Rzayev də onu öz proqramlarına daxil etdilər. Respublikanın xalq artisti Zeynəb Xanlarova, Mələkxanım Əyyubova, Zabit Nəbizadə və digər görkəmli ifaçılar xanəndə-bəstəkarın mahnılarını efrədə dönə-dönə oxuyublar...

Tələbə və gənclərin altıncı Ümumdünya Festivalının laureatı, Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrının solisti Qulu Əsgərov 1978-ci ildən bərdəfəlik pədaqoji fəaliyyətə bağlandı. O, Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin muğam sənəti kafedrasında baş müəllim vəzifəsində çalışır, musiqili teatr üçün kadrlar hazırlayırdı. Xalq artisti Mələkxanım Əyyubova, Qəndəb Quliyeva, Yaqut Abdullayeva kimi neçə-neçə sənətkarın yetişməsində böyük əməyi olmuşdur. Tələbələrinin yaxşılıarı ilə həmişə fəxr edər, yolunu azanlara kəskin şəkildə etirazını çatdırardı. Bir dəfə yetirmələrləndən hansımsa televiziya «İntizar» mahnısını musiqinin ahəngindən kənara çıxar-cıxa, sözlərin qol-qanadını sındıra-sındıra, səhnə mədəniyyəti normalarını poza-poza oxuduğunu görür. Onu yanına çağırtdıraraq qədərinə danlayır və tapşırır ki, Qulu Əsgərovun tələbəsi olduğunu heç yerdə dilinə gətirməsin. Bu tənbehdən sonra həmin müğənni özünü düzəldir, hətta ifa etdiyi «Xatirəli anam mənim» mahnısını ustadının xoşuna gəlir...

Qulu Əsgərov olduqca təvazökar və gözütöx insan idi. Umacaqsız halda Azərbaycan mədəniyyətinin qulluğunda dayanırdı. Naxçıvanda «Əsli və Kərəm» operası oynanılandan sonra solistlərin şərfinə təşkil edilən ziyafətdə muxtar respublikanın

rəhbərlərindən biri onun «əməkdar artist» adına layiq görülməsi məsələsini qaldıranda, buna ehtiyacı olmadığını bildirir. «Bu təltif üçün artıq mənim yaşım keçib. Fikriniz ciddidirsə tərəfmüqabilim, Əsli rolunun ifaçısı Rəsmiyyə Sadiqovaya verin. Hələ çox gəncdir, sənətinin qiymətlənməsindən ruhlanar» deyir...

Böyük Hüseyn Cavid əsərlərindəki obrazların əksəriyyətinə tipik türk adı qoymuşdu. Elə övladlarına da: Ərtoğrul, Turan. Bolkə də otuzuncu illərdə dövlət idarələrində vəzifəyə bəzədən qısa almaq, milli kökünə bağlı ziyahlarımızı məhv etmək üçün gətirilmiş düşmənlərin onu suçlama bəhanələrindən biri də bu oldu... Təəssüf ki, aramızda başını qorumaqdan ötrü əks yolu seçənlər də tapılırdı. Dədə Qorqud yurdunda oğlunun, qızının adını Marksın, Leninin, Şaumyanın adına yaraşdırırdılar...

Qulu Əsgərov isə musiqi ilə nəfəs alırdı. Ona elə bağlanmışdı ki, həyatının bütün tərəflərinə sevä-sevä oxuduğu «Bayatı-Kürd», «Rast», «Bayatı-Qacar», «Mirzə Hüseyn seğah», Kərəm yangısı, Məcnun həsrəti dünyasından boylanırdı. Bu fikrin əyani sübutudur ki, oğlanlarına Muğamat və Rahab, qızına Şahnaz adlarını qoymuşdu. Hər iki oğlu atalarının etimadını doğruldaaraq ADMİU-nu bitirdi. Muğamatın onun kimi gözəl səsi var idi. Təəssüf ki, musiqi sahəsində öz sözünü deməyə vaxtsız vəfatı imkan vermədi. Rahab isə Salyan rayon mədəniyyət evində bədi rəhbər işləyir. Qulu Əsgərovun nəvəsi Qulu Əsgərov Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin tələbəsidir.

Sənətkarın adı, soyadı əvvəlində uzun-uzadı sıralanmış titulların hesabına yox, yaradıcı fəaliyyətinin misilsiz dəyərinə görə ölməzlik qazanır. Tarix üzü gələcəyə addımladıqca, ilbəil, qorınəbə-qorinə ləngər vurub silkələndikcə, özünü müvəqqəti «yüklərdən təmizlədikcə əbədiyyətə ismarladığını daha çox parlaqlaşdırır və aydın göründürür. Gördüyü işlər musiqi mədəniyyətimizin bir dənılmaz parçasına dönmüş Qulu Əsgərovun adı, soyadı kimi...

Sevimli müəllimlərim

EL SƏNİ SORUŞAR «ZABUL-SEGAH»DAN...

Musiqi səsi ecazkar gücə, qüdrətə malikdir. İnsanın hissini cilalayır, qəlbindəkini saf-çürük edir, yaşamaq-yaratmaq eşqini artırır. Bunun sirri, səhri, qüdrəti ondadır ki, o, mücərrədlikdən uzaqdır, sən onda başqalarının deyil, öz qəlbini səsinə eşidirsən. Bu da yanmaq, yaşamaqdır. Öz arzularına qovuşmaqdır. Lüdvig Feyerbax demişdir: «Musiqi sənə xoş gəlir ona görə ki, sən onda öz qəlbini səsinə eşidirsən».

Xüsusilə, İsmail Rzayevi dinləyəndə... Bu Ustad sənətkar sənətsevərlərin yaddaşında yalnız əvəzsiz xanəndə, mahir pedaqoq, bacarıqlı ansambl rəhbəri, ən ümdəsi isə gözəl insan kimi qalmışdır.

Muğam ifaçılığında təkcə zəngülələr, xırdalıqlar yox, mahının və ya muğamın melodik varlığı, nəfəsi xanəndənin ustalığından, məharətindən asılı olur. Həmin keyfiyyətləri özündə birləşdirən sənətkarlardan biri də İsmail Rzayev olmuşdur.

Klassik muğam ifaçılarına xas cəhətləri özündə cəmləşdirən və musiqi sənətimizi öz dəsti-xətti ilə zənginləşdirən bu sənətkarın ifasında «Rast», «Mahur-Hindi», «Çahargah» muğamları, «Bəstə Nigar», «Dəşti», «Zəmin-xarə», «Bayatı-Şiraz», «Hicaz», «Çahargah», «Segah», «Şur» təsnifləri, «Olan oldu», «Mən dünyada olmayanda», «Axtarma məni», «Unuda bilmirəm», «Sənə qurban», «Ana», «Qadan alım», «Hani bəs vəfan sənin» və digər mahnılar,

eləcə də «Nəsimi», «Aşıq Alı» kantatalarında xor kapellasının müşayiəti ilə oxuduğu mahnılar, «Sevil» operasında ifa etdiyi ariya, ayrı-ayrı filmlərdə səslənən mahnılar həmişəyaşar musiqi xəzinəmizə daxil olmuş əvəzsiz incidir.

Ümumiyyətlə, İsmail Rzayevin ifasında səslənmiş 200-ə yaxın muğam, təsnif, xalq, bəstəkar mahnısı musiqi xəzinəmizin qızıl fondunda saxlanılır.

İsmail Rzayev 1937-ci ildə Füzuli rayonunda anadan olmuşdur.

Erkən çağlarından məlahətli səsi və musiqiyə həvəsi özünü büruzə vermişdi.

Onun ilk ifasını Seyid Şuşinski dinləmiş, ustad xanəndənin təkidi ilə sənədlərini A.Zeynallı adına Orta İxtisas Musiqi məktəbinin xanəndəlik şöbəsinə vermişdir. Fikrət Əmirovun, Süleyman Ələsgərovun qarşısında ifası bəyənilərək, məktəbə qəbul olmuşdur.

Təhsilini başa vuran İsmail Rzayev Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasına işə düzəlir. O, Filarmoniyanın «Azərbaycan taranələri» ansamblının müşayiəti ilə ifası çətin, məlahətli səs, səriştə tələb edən mürəkkəb quruluşlu «Bayatı-Şiraz», «Çahargah», «Rast», «Mahur-Hindi», «Bayatı-Kürd» muğamlarını ifa etmişdir. İsmail Rzayev bu muğamları özündən əvvəl oxumuş xanəndələrdən fərqli olaraq özünəməxsus yeni bir manera və şirinliklə ifa etmişdir. Həmçinin o, məktəb illərində tələbə yoldaşları Adil Bəbirovun, Ramiz Mirişlinin bir neçə mahnısını oxumuşdur. İsmail Rzayevin 1956-cı ildə filarmoniyada ilk çıxışı ona hüsn-rəğbət qazandırmışdır.

Bəstəkar-dirijor Niyazi filarmoniyada İsmail Rzayevin ifasını dinləmiş və demişdir: «...Muğamlardan «Bayatı-Şiraz», «Çahargah», «Rast» yerli-yataqlı oxudu, səsi məlahətlidir. Ümidverici gələcəyi var...»

Səid Rüstəmov isə İsmail Rzayevin ifaçılığı ilə bağlı fikrini belə ifadə etmişdir: «Fikir verdim, onun repertuarında ləngərli muğamlar, ifası çətin olan lirik bəstəkar mahnıları özünə yer tapıb. Bu onu göstərir ki, müğənni gənc olmasına baxmayaraq, özünü və yaradıcılığına böyük məsuliyyətlə yanaşır. Arayıb-axtarmağa, yeni ifa yolları, maneraları tapmağa çalışır. Müğənninin yaradıcılıq əzmi sözsüz ki, alqışa layiqdir».

Musiqi aləminə əlincə illərin ortalarında gələn, axırlarında

artıq xanəndə kimi tanınan İslam Rzayev Səid Rüstəmovun «Bayatı-Şiraz» ovqatı üstə yazdığı «Getmə-getmə», «Sürəyya» tipli lirik mahnılarına, Cahangir Cahangirovun bu kökdə bəstələdiyi mahnılara böyük üstünlük vermiş, Arif Məlikovun, Xəlil Cəfərovun, Hacı Xanməmmədovun, Ramiz Mirişlinin, Adil Bəbirovun lirik bəstələri ilə repertuarını zənginləşdirmişdir.

İslam Rzayevin ifasını sevən mərhum xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə demişdir: «Bir xanəndə kimi İslam Rzayevin üstünlüyü orasındadır ki, o, duymadığını yox, duyduğunu oxuyur. Buna görə də oxuduğu guşələrin, vurduğu xalların dərinliyinə, incəliyinə, bir sözlə, mahiyyətinə baş vurmağı bacarır, yəni muğamatı muğam kimi oxuyur, onun bütün gözəlliyini, ən ümdəsi fəlsəfəsini dinləyiciyə çatdırır. Elə buna görə də dinləyicini səhrəliyə, qəlbini ələ ala bilər.

Mən İslamın üstünlüyünü bir də onda görürəm ki, o muğamın ana xəttinə sədaqəti ilə bərabər, özündən əvvəlki muğam ustalarını təkrar etmir, özü kimi oxuyur.

Bayaq dedim ki, İslam duyduğunu oxuyur. Biz bunu onun seçdiyi qəzəlin məna və mahiyyətini dərk edib, öz duyğusuna çevirməsində də görürük. Məhz buna görə də, əvvəla, o, oxuduğu zaman şeirlərin vurğularını əruzun ahənginə uyğun düz vurur, pauzalarını düz tapır, ikinci tərəfdən sözləri düz və aydın tələffüz edir. Bu isə xanəndəlikdə ikinci dərəcəli məsələ deyil, ən vacib məsələlərdən biridir. Bu xanəndənin intellektual səviyyəsini, ümumi mədəniyyətini göstərən amillərdəndir.»

İslam Rzayev sənət aləmində bir çoxu kimi özündən əvvəlki görkəmli xanəndələrin təsiri altına düşüb onları təqlid etməmiş, ustalardan əxz etdiklərinə yaradıcı surətdə yanaşmış, öz dəsti-xətti, öz yolu olan orijinal bir sənətkar kimi gəlmişdir. O, təkcə muğam ustası kimi yox, həm də lirik mahnılar, romanslar, simfoniya, xor, kantata üçün yazılmış mürəkkəb quruluşlu, xüsusi professional ifaçılıq qabiliyyəti tələb edən müğənni kimi formalaşmışdır.

İslam Rzayev geniş səs diapazonuna malik xanəndə idi. O, bu ecazkar sənətə təsadüfi yox, inkişaf edərək formalaşmış gəlib, öz zəhməti ilə öz yolu-izi olduğunu sübut etmiş sənətkar idi.

İslam Rzayev bir çox ölkələrdə qastrol səfərində olub. O, dünyanın 70-dən çox ölkəsində - Almaniya, Fransa, Polşa,

Əlcəzair, Hindistan, İranda verdiyi konsertlərdə öz sənətinə sevgi və məhəbbətinin təzahürünü göstərmişdir.

Xalqını dünyalar qədər sevən sənətkar xarici ölkələrlə yanaşı, tez-tez respublikamızın regionlarına qastrol səfərlərinə çıxır, zəhmətkeşlər qarşısında konsertlər verir.

Görkəmli xanəndə Zərdab rayonunda

İslam Rzayev səhnəyə «Çahargah» muğamı ilə gəlmişdir. Bu muğamın ifası onun şah əsəridir. İslam Rzayev mahir bir rəssam kimi bu muğamın mürəkkəb şöbələrinin şəklini ustalıqla cəzərlə dinləyicilərinə təqdim etmişdir.

Muğamlar müxtəlif quruluşa, ovqata malikdir. Hər xanəndə bu muğamları öz istedadı, səsi müqabilində ifa edir. İslam Rzayev mərdlik, mübarizlik, coşğunluq ovqatı ilə yüklənmiş «Rast», «Çahargah» muğamlarının təkrarsız ifaçısı olmuşdur.

XIX əsrdə Malıbəyli Həmid, Şükür, Məşədi Cəmil, Çəmənli Məşədi Cəfər «Rast» özlərinə məxsus bir üslubda ifa etmişlər.

Elə xanəndə də olub ki, bu muğamı dəstgah şəklində oxuyub. Amma dəstgahdakı «Mayeyi-Rast», «Hüseyni», «Vilayəti», «Şikəsteyi-Fars», «Əraq», «Pəncgah» şöbələrini dürüst oxumaq hər xanəndəyə nəsib olmayıb. İslam Rzayev «Rast» və «Çahargah» muğamlarını tamam-dəstgah ifa etmişdir. Muğamların hər ikisində, o, ifa tərzii ilə əvvəlki oxuyanlardan fərqlənmişdir. Xüsusən zəngülə və boğaz rəngarəngliyi ilk dinləyişdən hamıda maraqla yaratmışdır.

Mərhum bəstəkarımız, xalq artisti, professor Süleyman Ələsgərovun dediklərindən: «...Müğənni, xanəndə var ki, ancaq bəmdə və orta registrdə sərbəst oxuyur, zilə çıxan kimi çətinlik çəkir. Yaxud əksinə, bəmdə xaric oxuyur, bəzən də diksiya pozğunluğuna yol verir. Ancaq İslam Rzayev zildə də gözəl oxuyur, bəmdə də. O, hər hansı mahnı və təsnifin ifası zamanı səsinin imkanlarını olduqca cəlbədiçi xırdalıqlar, zəngülələr, qaynatmalar və fermatlar vasitəsilə bacarıqla nümayiş etdirir. Cəsarətlə deməliyəm ki, İslam Rzayev muğam ifaçılığı sahəsində də böyük uğurlar qazanıb. «Rast», «Çahargah», «Zabul Segah», «Bayatı-kürd», «Mahur hindi» və s. muğamlar onun ifasında lentə yazılıb, radionun, televiziyanın qızıl fonduna daxil edilib.

Müğənni İslam Rzayevin yaradıcılığından danışarkən onu sənətsevərlərə təkcə ifaçı kimi təqdim etmək doğru olmaz. O həm də bacarıqlı musiqi təşkilatçısı, musiqi xadimidir. Onlarla gənc istedadlı müğənni bilavasitə onun təmənnsiz zəhməti və payığı ilə yetişib formalaşmışdır. Bir sözlə, İslam Rzayev Azərbaycan musiqi sənətində öz yeri olan sənətkardır. Biz bunu tədricən daha yaxşı görüb hiss edəcəyik»...

İslam Rzayevin Tofiq Quliyevlə, Cahangir Cahangirovla, Süleyman Ələsgərovlə, Hacı Xanməmmədovla, Elza İbrahimova ilə, Ramiz Mustafayevlə, Şəfiqə Axundova ilə, Nəriman Məmmədovla, Hökumə Nəcəfova ilə, Qulu Əsgərovlə, Bəhrəm Nəsimovla, Şahid Əbdülkərimovla geniş yaradıcı əlaqələri olub. Bütövlükdə onların yaradıcılığı əlvan xaliyə bənzəyən, xoş rayihə qoxuyan çəmənزاری xatırladır. Hər biri özünə yüksək yanaşma mədəniyyəti, vokal-ifa ustalığı tələb edir. İ.Rzayev bu missiyanı ləyaqətlə yerinə yetirmişdir.

Görkəmli bəstəkarımız Cahangir Cahangirovun əksər

mahnıları mürəkkəb struktura malikdir. Bu mahnılar ifaçıdan arayıb-axtarmaq, özünü bərkə-boşa salmaq, yeni ifa maneralarına yiyələnmək vərdişi tələb edir. İslam Rzayev onun «Füzuli» kantatasının, ayrı-ayrı simfonik əsərlərinin, bir çox mahnısının ifaçısı olmuşdur. «Füzuli» kantatası ilk dəfə səsləndə ona ağır büzənlər də oldu. Amma müəyyən müddətdən sonra pərəstişkarları çoxaldı. Əlbəttə, bu müsbətə doğru yönəlmədə İslam müəlliminin uğurlu ifasının da rolu az deyildi.

Xalq artisti Şövkət xanım Ələkbərovanın sənət yoldaşı İslam Rzayev haqqında vaxtilə dedikləri: «...O, bir müğənni kimi əvəzsizdir. Səs diapazonu böyükdür. Səsinə yaxşı idarə edir. Mahnıların enişini, yoxuşunu, bəmini, zilini ustalıqla yerinə yetirir.

Mən İslamı həmişə klassik oxuyanlarımızla yanaşı tuturam. Çünki o, həmişə həm sənətində, həm də hərəkət və davranışlarında onlardan əxz etdiyi ağayanaqlığı nümayiş etdirir.

Bir də onu deyim ki, İslam universal sənətkardır. Həm muğam, həm mahnı, həm romans, həm də kantata ifa edir. Janr müxtəlifliyinə, həm də janrın özünəməxsus ifa manerası tələb etməsinə baxmayaraq, o, bu çətin işin öhdəsindən bacarıqla gəlir. Muğamı muğam, mahnını mahnı, romansı romans, kantatayı kantata kimi oxuyur.

Müğənni İslam Rzayev təkcə sənətkar kimi yox, həm də bir insan kimi əvəzsizdir. O, həyatda çox sadə və səmimidir. Yaxın olduğu adamlara həmişə kömək əli uzatmağa çalışır...».

İslam müəllim mahir pədaqoq kimi də bizim yaddaşımızdadır. Dərs dediyi ixtisaslaşdırılmış musiqi məktəbində, Üzeyir Hacıbəyov adına Azərbaycan Dövlət Musiqi Akademiyasında onlarca tələbə İslam Rzayevdən muğam və vokal ifaçılığını öyrənmişdir. Məzunu olduğum Dövlət Musiqi Akademiyasında ustad xanəndə İslam Rzayevin sinfini bitirmişəm. Ondan əxz etdiyim muğam və təsnifləri bu gün tələbələrimə həvəslə öyrədirəm.

İslam Rzayev yaddaşlarda, eləcə də bacarıqlı ansambl rəhbəri kimi də qalacaqdır. Onun rəhbərlik etdiyi ansamblın müşayiəti ilə onlarla gənc ifaçı səhnəyə, televiziya ekranlarına çıxmışdır.

İslam Rzayev, Şövkət Ələkbərova və Çingiz Abbasov

İslam Rzayev şəxsi təşəbbüsü və səyi nəticəsində Bakıda ilk professional Dövlət Muğam Teatrı yaradılmışdır. Muğam teatrında ayrı-ayrı ifaçılar qədim muğamlarımızı teatrlaşdırmışlar.

İslam Rzayev musiqi mədəniyyətimizdəki xidmətlərinə görə 1967-ci ildə əməkdar artist, 1989-cu ildə xalq artisti adına və 2007-ci ildə «Şöhrət» ordeninə layiq görülmüşdür.

Ustad xanəndə İslam Rzayevin oxuduğu bütün mahnılar zamanın ahəngindən doğan və yaddaşlara həkk olunan ifalardır. Buna görə də bu mahnılar heç vaxt zaman, məkan məhdudiyəti və sərhəddi bilməyəcək, sət sınaqlardan uğurla çıxacaq.

İslam Rzayev vokal ifaçılıq sənətinin incəliklərini bilən müğənni, hamının ürəyinə, hiss və duyğularına hakim kəsilən ustad sənətkar idi. Onun səsində mayasında qararlaşmış yanğı, həznilik ustad xanəndənin torpaq həsrəti ilə alışıb yanan qəlbinin fəryadı idi. 2008-ci ildə bu yanğı, bu nisgil ilə də dünyasını dəyişdi İslam müəllim.

Ruhun şad olsun, ustad!..

SİZİNLƏ FƏXR EDİR SİZDƏN DƏRS ALAN

Dünyaya bu cür görünsə də, əslində, Bakı tarixən təkə nefti ilə məşhur olmayıb. Onun ətraf kəndlərində, qəsəbələrində əsrlər boyu taleyini müxtəlif aqrar sahələrə bağlayan, ərsəyə gətirdiyi yeyinti məhsullarının satışı ilə dolanışığını quran insanlar yaşayıblar.

Nəql edirlər ki, vaxt var idi, indiki Binə qəsəbəsinin yerində göz işlədikə bərəkət qoxulu buğda zəmiləri dalğalanardı. Və illərin, günlərin birində oradan keçən yolçular həzin muğam sədası eşidirdilər. Bu tərəfin adamları həmişə musiqiyə həssas yanaşıb. Ona görə də ayaq saxlayır, səfərinə ara verib, yanıqlı-yanıqlı ətrafa yayılan səssə doğru səmti dəyişirdilər. Axtarışdan xeyli keçmişdi. Artıq səs kəşilmişdi. Amma onun səhrinə düşən inadkar muğam aşiqləri, deyəsən, oxuyanın kim olduğunu öyrənməyincə geri dönmək, səfəri davam etdirmək fikrində deyildilər. Nəhayət, bir nurani kişinin əlindəki ağacı yerə dayayıb, zəminin kənarında dayandığını gördülər. O saat tanıdılar, gəlib salamladılar, kef-əhval tutdular və bayaqdan dünyanı səhrli avazına bürüyən adamları rastlaşmağının soruşdular. Qoca həndəvərdə başqa bir kəsin olmadığını bildirdi. Bununla eyham vurdu ki, axtarıqları elə özüdür. Mətləbi anlayan yolçular heyətləndilər. Yetmiş - yetmiş beş yaşlı bu ağsaqqalla toy ziyafətlərində dəfələrlə görüşmüşdülər, amma bir ağız belə oxumağını görməmişdilər. El-obada qatı dindar kimi tanınan

və bəlkə də buna görə məlahətli səsinə ömrünün axırına qədər xalqdan gizləyən həmin şəxs Azərbaycan musiqi mədəniyyəti tarixində layiqli yer tutan Nəriman Əliyevin babası Qurbanəli kişi idi və istedadının aşkarlığını sonralar sevimli nəvəsinin fəaliyyətində tapdı...

Nəriman Əliyevin atası Mövsüm kişi

Ən sadəsindən başlamış, ən mürəkkəbinə qədər, istər palançılıq olsun, istər kosmik gəmi düzəltmək, elə bir sənət növü yoxdur ki, ustadsız-müəllimsiz ötüşsün. Hər mütəxəssisin mütləq bir öyrədəni var və ən dərin kitablar, ən müasir texniki vasitələr – kompüter, internet belə onu əvəz edə bilməz. Xüsusən ədəbiyyat və incəsənət sahəsində bu qaçılmazdır. Aşıq Ələsgərin müvəffəqiyyətində Aşıq Alının zəhməti, Seyid Şuşinskinin sənət tələyinin uğurlu alınmasında Əbülhəsən xan İqbalın, Cəbbar Qaryəğdioglundun, Nəvvabın haqq-sayı olub.

Bütün böyük sənətkarlar ustad əməyini yüksək qiymətləndirib,

hər dəfə nailiyyət qazananda, ilk təşəkkürü ustadlarına eləyib və sağdırsa özündən, dünyasını dəyişibsə ruhundan halallıq diləyiblər. «Ustadına kəm baxanın gözlərinə ağ gələ» - deyiblər. Bir də, «Ustadına əhsən!» ifadəsi var ki, xanəndə yaxşı oxuyanda, indinin özündə məclis boyu yərbəyerdən eşidilir...

Mənim də bu səviyyəyə çatmağıma, bir fərd, bir vətəndaş kimi az-çox öz sözümü deməyimə köməklik göstərənlər onlardır. Atam, anam, bacı-qardaşlarım, qohum-əqrabam, müəllimlərim... Sənət tələyimdə isə gözəl xanəndə, misilsiz musiqi bilicisi, əvəzsiz pedaqoq Nəriman Əliyevin rolu həlledici olub...

1980-ci ilin yayı idi. Qardaşım İbrahimlə sənəd vermək üçün Asəf Zeynallı adına Orta İxtisas Musiqi Məktəbinə gəlmişdik. Növbəyə dayanmışdıq. Elə bu vaxt məşhur xanəndə, respublikanın xalq artisti Əlibaba Məmmədovu gördüm. Dəfələrlə ifasına qulaq asdığıma görə onu yaxşı tanıyırdım. Özümdən bixtiyar «Əlibaba əmi! Əlibaba əmi!» - deyərək çağırırdım. Ayaq saxladı. Uşaq sadələvhlüyü ilə sözləri seçib-seçmələmədən gəlişimin səbəbini ona bildirdim. Gülümsündü, deyərsən, orqyanalıqımdan, təbii danışıq tərzimdən xoşu gəlmişdi. Adımı, soyadımı, hansı rayonda yaşadığımı soruşdu. Ağdaşdan olduğumu, xanəndəlik sənətinə sonsuz həvəs göstərdiyimi və bu sahə üzrə təhsil almaq istədiyimi söylədim. Diqqətlə dinlədi və məni qəbul komissiyası üzvləri əyləşən otağa apardı. Əlibaba müəllim onları vəziyyətdən həli edəndən sonra «Bir şey oxu!» - dedilər. «Qatar» muğamını ifa etdim. Bəyəndilər, hətta alqışladılar da... Amma sənədlərimin qəbulu zamanı məlum oldu ki, yaxşı düşmür, hələ bir il gözləməliyəm. Əlibaba müəllim çox çalışdı, gedib direktordan müstəsna şəkildə bu işə bir əncam qılmasını xahiş etdi, lakin o da məsuliyyəti üzərinə götürmədi...

Məktəbə götürülməməyimin qanun çərçivəsində olduğunu bilə-bilə, özümü heç cürə yığıb-yığırdıra bilmir, portliyimi ətrafdakılardan gizlətməyi bacarmırdım. Ruhdan düşməyim deyə, qardaşımla razılığa gəlindi ki, rayona qayıtmayım, qalıb «Humayun» ansamblında çalışım. Bunu Əlibaba müəllim məsləhət gördü və o vaxtkı «Azərnaşriyyat»ın üçüncü mərtəbəsində keçirilən ilk məşq günündəcə məni Asəf Zeynallı adına Orta İxtisas Musiqi məktəbinə götürərək, Nəriman müəllimlə tanış

etdi. Sonralar cəfəqəşimə, mənəvi atama çevrilən bu böyük qəlblı insan ifamı dinlədi, «Ansamblda çalışmaqla həftədə iki dəfə yanıma gələrsən, səninlə özüm məşğul olacağam» – dedi. Hələ rəsmi tələbəsi olmadığım həmin yarımillik dövrdə mən Nəriman müəllimin necə həssas, qayğıkeş bir pedaqoq olduğunu duyub-dərk etdim. «Humayun»un müşayiəti ilə böyük sənətkarla yanaşı aramsız olaraq konsertlərdə iştirak etməyimin qarşısını almasa da, Əlibaba müəllimə döndə-döndə tapşırırdı ki, səsimi gücə salmağa imkan verməsin... Növbəti ilin sentyabr ayında artıq mən Asəf Zeynalı adına Orta İxtisas Musiqi Məktəbinin qanuni tələbəsi idim və məhz Nəriman müəllimin sinfində oxuyurdum...

Əliyev Nəriman Mövsüm oğlu 5 may 1930-cu ildə əhalisi böyükdən kiçiyə qədər muğamatı yaxşı duyub-anlayan Buzovna qəsəbəsində kəndli ailəsində dünyaya göz açmışdı.

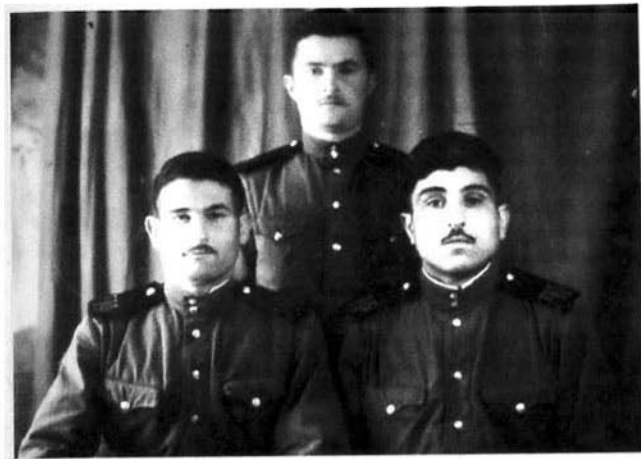
206 sayılı məktəbin yeddinci sinfini bitirib, atası Mövsüm kişi ilə birlikdə bir müddət kolxozda işləmiş və oradan sənət məktəbinə təhsil almağa göndərilmişdir.

1948-ci ildə sənət məktəbini qurtararaq, Azərbaycan Dəmiryolu Tikinti İdarəsində avtomobil çilingəri peşəsində çalışmışdır.

Yetkinlik çağlarında bəlkə də heç xəyalına gətirməzdi ki, vaxt gələcək, Şərqi nəhəng muğam xiridarları sırasında adı çəkiləcək. Görünür, elə buna görə erkən yaşlarında səsinə güvənmədi.

1951-1954-cü illərdə hərbi xidmətdə oldu, sonra əvvəlki sadə sənətinə tale yolu seçdi. Amma deyir, sən saydığını say, gör fələk nə sayır. Əbəs yerə istedadı odda yənməz, suda batmaz bir ilahi varlığa bənzətmirlər ki! Mütləq özünü bürüzə verir, axarını tapır, gedib ünvanına yetişir.

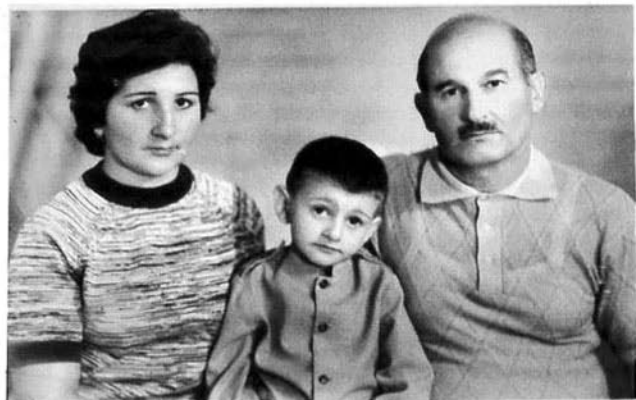
Onun həzin və mələhətli səsinə vurulan dostları qəsəbədə keçirilən hər toyda aparıcıya yaxınlaşır, gənc Nərimanın, heç olmasa, kiçik bir muğam parçası oxumasına şərait yaratmasını xahiş edirdilər. Beləcə, xanəndəliyinin sadəsi günbəgün öz dairəsini genişləndirirdi. Vaxt-vədə gəldi, onu bir xanəndə kimi şadlıq məclislərinə ayrıca dəvət etməyə başladılar...

Nəriman Əliyev əsgər yoldaşları ilə

Bir gün Asəf Zeynalı adına Musiqi Texnikumunda oxuyan bibisi oğlu, məşhur qaboyçalan Kamil Cəlilov Nəriman Əliyevə musiqi savadını artırmağı məsləhət görür və onu zamanasının görkəmli xanəndəsi, muğam üzrə əvəzsiz pedaqoq Seyid Şuşinski-nin yanına gətirir. Təcrübəli, neçə-neçə istedadlı gəncin sənət tələyində yaşıl işıq yandırmış böyük muğam mütəxəssisi bu gəncin ilasını diqqətlə dinləyərək bəyənədiyini bildirir...

Birinci haşiyyə: Yuxarıda qeyd etdik ki, Buzovna qəsəbəsi digər Bakı kəndləri kimi muğamatı yaxşı bilir. Muğamat isə təkcə musiqidən yox, eyni zamanda sözdən ibarətdir. Yəni Nəriman Əliyevin doğma yurdunda yetərincə poetik fikrin də yeri var və orada xeyli görkəmli qələm sahibi yetişib. Onlardan biri olan Kənan Hacınin «Yeni xəbər» qəzetində çıxan «Səsin səfiri» məqaləsində oxuyuruq: «Bir gün Mövsüm kişinin dostlarından biri Nərimana deyir ki, ay oğul, sənin ki belə səsin var, niyə bu səsin nazını çəkmirsən? Seyid Şuşinski var ha, bax, o mənim dostumdur, kişiylə salamləyikimiz var, gəl səni onunla tanış edim, səsinə bir qulaq əssin...»

Nəriman Əliyev, Xəlida xanım və oğlu Ələkbər (1972-ci il)

İkinci haşiyə: Nəriman müəllim yazmağa başlayıb, nədənsə yeddinci səhifədə yarımçıq qoyduğu xatirələrində həmin hədisəni belə təsvir edir: «1955-ci ildə Mir Möhsün ağanın (Seyid Şuşinskinin) evinə getdim. Qurban Pirimov da onlarda idi. Düşünürdüm ki, bu böyük xanəndə mənimlə danışmaz. Amma gözəl xasiyyəti varmış. Səsimin olub-olmadığını soruşdu. Başımın işarəsi ilə təsdiq edərək, belə deyirlər- söylədim. Bəhrəm Mansurov da onlarda idi. Müşayiəti ilə bir parça muğam oxudum. Ağanın xoşuna gəldi...»

Bu müxtəlif versiyaları oxuyandan sonra mən heç olmasa, Nəriman müəllim haqqındakı yazımın kitab variantında hədisənin təsvirini həmin təsvirlərlə uyğunlaşdırma bilərdim. Amma məqaləni «Azad Azərbaycan» və «Mövqə» qəzetlərində necə gedibse o cür saxladım. Çünki istinad edilən hər üç mənbənin axırı eyni çıxıra çıxır: Seyid Şuşinski ilə Nəriman Əliyevin heç zaman pozulmayan sənət ünsiyyətinə...

Növbəti il Nəriman Əliyev Asaf Zeynallı adına Orta İxtisas Musiqi Məktəbinin tələbəsi idi və məhz Seyid Şuşinskinin sinfində oxuyurdu. Təkcə istedadı ilə yox, həm də çalışqanlığı ilə

seçilən bu gənc tezliklə müəlliminin sevimlisinə çevrildi, inamını-etimadını qazandı. Ona bəslədiyi isti münasibətdən, nöqsanına güzəştisizliyindən, formalaşması üçün göstərdiyi xüsusi qayğıdan, inkişafını ardıcıl izləməsindən aydınca görünürdü ki, ömrünün ixtiyar çağını yaşayan Ağa (yaxınları, dostları, tələbələri ona çox vaxt bu cür müraciət edirdilər) Nəriman Əliyevi yerinə hazırlayır.

1926-1933-cü illərdə konservatoriyada pedaqoji fəaliyyətdən sonra, 1943-cü ildən üzü bəri texnikumda işlədiyi iyirmi ildən artıq bir müddətdə Seyid Şuşinski Azərbaycan mədəniyyətinə sədaqətə xidmət etmiş, nəsil-nəsil görkəmli xanəndələr yetişdirmişdi. Zülfü Adıgözəlov, Xan Şuşinski, Mütəllim Mütəllimov, Yavar Kələntərli, Həqiqət Rzayeva, Cahən Talışinskaya, Rübabə Muradova, Qulu Əsgərov, Bəkir Həşimov, Mürşüd Məmmədov, Əlipaşa Daşdəmirov, Zeynəb Xanlarova, Əlibaba Məmmədov, İslam Rzayev, Mais Salmanov, Şahmalı Kürd-oğlu, Süleyman Abdullayev, Sabir Mirzayev, Rəsmiyyə Sadıqova, Nail Məhərrəmov... Musiqi dünyamızın əsrəli sayılan bu və digər sənətkarların qazandığı nailiyyətlərdən onun zəhməti, tövsiyələri bir qızıl xətt kimi keçmişdir. Amma deməyə də, nədənsə özünə mənəvi varis Nəriman Əliyevi görürdü. Tarix də bunu təsdiqlədi. Vəfatından sonra məktəbin rəhbərliyi, mərhumun vəsiyyətini yerinə yetirərək, Seyid Şuşinskinin sinfini ona etibar elədi və 1964-cü ildən 12 saylı musiqi məktəbinin axtaş şöbəsində muğam dərsi deyən Nəriman müəllim 1965-ci il sentyabrın 1-dən 1997-ci il yanvarın 1-nə qədər Asaf Zeynallı adına Musiqi Məktəbində, vaxtilə bilik qazandığı sinifdə, 19 saylı otaqda öz Ustadının divandan asdığı şəklinin zəhməti altında neçə-neçə xanəndəyə ustad oldu...

Böyük şəxsiyyətlərin təmasda olduğu hər şey, kiçik daş parçası belə, illər, qərinələr keçdikcə müqəddəsleşir, əbədəyə dönür. Buzovnadə, artıq Nəriman müəllimin gözib-dolanmadığı həyatında xudməni bir ev var, vaxtilə atası Mövsüm kişi tikib, həmişə var-dövlət içində yaşamış Seyid Şuşinskiyə hədiyyə eləmişdi. Səmimiyyəti, mehribanlıqı, sadəliyi yüksək qiymətləndirən qocaman xanəndə ömrünün sonuna qədər o evdə yaşadı. İndi hər ikisinin – Seyid Şuşinski və Nəriman müəllimin ruhu yanaşdır o yerlərdə...

Şafiqə Eyvazova, Nəriman Əliyev, Tacəddin Manafov və Arif Əsədullayev

Millət vəkili, akademik Ziyad Səmədzadənin dediklərindən: «Azərbaycan muğam məktəbinin əvəzədlənməz nümayəndəsi, gözəl pedaqoq mərhum Nəriman Əliyev Buzovna qəsəbəsinin Xəzər dənizinə yaxın «Əliyağrı» deyilən məhəlləsində anadan olmuşdu. Uşaqlıq dövrümüz bir yerdə keçib. Atam Əliabbas və Nərimanın atası Mövsüm kişi xalaoğlu idilər.

İllər sürətlə ötürdü. Artıq hələmiz bir arzunun dalınca düşüb, şəxsi həyatımızı davam etdirirdik. Amma evə qayıdan kimi mütləq görüşürdük. Mən erkən yaşlarımdan tar çalırdım. Onu götürüb tez-tez Nərimangilə gedərdim və hər dəfə də Şərqi böyük xanəndəsi Seyid Şuşinski orada görərdim. Saatlarla çalışırdılar.

Bir gün yenə Nərimangilə gedəndə «Bayatı-Şiraz» üzərində işlədiklərini gördüm. Bir az kənarda dayanıb, onlara qulaq asırdım. Füzulinin, Seyid Əzimin, Vahidin sözlərini oxuyurdular. «Üzzal»a çatanda Seyid Şuşinski Nərimana söylədi ki, təkrar qəzəl olmasın, şöbəyə uyğun başqasını tapaq. Çox say göstərdilər, ancaq axtarırdan

bir şey hasil olmadı...

Bu zaman bağda işləyən Mövsüm kişinin fikri-diqqəti onlarda idi. Belə torpağa sancaraq yaxına getdi və ədəb-ərkanla dedi:

– Ağa, icazə ver, mən bir qəzəl söyləyim, bəlkə karınıza gəldi. Onu atam Kəblə Qurbanəlidən eşitmişəm.

Seyid Şuşinski nəzərini dəftər-qələmədən çəkərək, özündən on yaş böyük olan bu müdrik insanı maraqla süzüb dilləndi:

– A Mövsüm, de görək, o nə qəzəldir elə?

İzəndən sonra Mövsüm kişi Ağanəcəf Nişatın müəllifi olduğu bu qəzəli söylədi:

Gülzarü-mələhətdə gözüm bir gülə düşdü,
Ruxsari-ara xali-siyah sünbülə düşdü.

Bir Leylidən ötrü necə rüsvayi-cahanam,
Əfsaneyi-dərdim yenə dildən-dilə düşdü.

Hər aşiqi-şeyda özünü yarə yetirdi,
İqbal zəbun oldu, mənimki belə düşdü...

Ağanın qəlyanı əlində donub qalmışdı. Nəhayət, heyrətdən aralığa çökmüş qısa sükutu özü pozdu:

– A kişi, onu bir də de, qoy Nəriman yazsın.

Oxutdurub bir də qulaq asdı. Uşaq kimi sevinirdi, elə bil qiymətli bir şey tapmışdı, nəşə böyük bir kəşf etmişdi. Nəriman bu üç beytlik şeir parçası ilə «Bayatı-Şiraz»ın «Üzzal»ını - bu zil şöbəni elə məharətlə oxudu ki, Seyid Şuşinski tələbəsinə gələcəkdə də məhz belə ifa etməsini məsləhət gördü.

Ustadının vəfatından sonra, verdiyi sözə əməl edərək, Nəriman Əliyev həmin muğamı Bəhram Mansurovun müşayiəti ilə eynən o şəkildə «Melodiya» firmasında vala yazdırdı. İndi qızıl fondada saxlanılır...»

Musiqi dünyası adamlarının əksəriyyəti həyat enerjisini, ömrünün ikiyə bölməyə məcbur olur. Nəriman ustad da belələrin-dən idi: bir qanadda ifaçılıq fəaliyyəti, digər qanadda isə gərgin

pedaqoji iş dayanırdı.

1957-ci ildə təhsil aldığı sənət dostları ilə birgə Azərbaycan Televiziyasına dəvət olundu. Onda verilişlərin hamısı canlı yayımlarıdır. Gənc xanəndə kiçik muğam parçaları və bir neçə təsnif oxudu.

1960-cı ildən Azərbaycan Dövlət Estrada Birliyində, sonra isə filarmoniyada solist kimi çalışmağa başladı. Dinləyicilər onun oxusuna xüsusi həzinlik, şirinlik gətirən o qədər də zillə qalxmayan zəngülələrinə, sözləri çox aydın tələffüz etməsinə görə bu gənc xanəndəyə heyranlıqla qulaq asırdılar. Səhnəyə gəlişi-gedişi hər dəfə sürəkli alqışlarla qarşılanırdı.

«Ey huşyar adam, yenə məndən eşit» (Əbdülqadir Marağai)

Respublikamızın rayonlarında təşkil olunan konsertlərdə çıxışlar edir, SSRİ-nin müxtəlif şəhərlərində muğamlarımızı, bəstəkar və xalq mahnılarımızı digər millətlərə sevdirdi.

Nəriman müəllim ifaçılıqla məşğul olduğu müddətdə daim repertuarına mürəkkəb quruluşlu, çox sənətkarın girişi bilmədiyi, məlahətli səs və böyük səriştə istəyən «Bayatı-Şiraz»,

«Çahargah», «Rast», «Mahur-Hindi», «Humayun», «Nəva» kimi muğamları daxil edirdi.

Onun ifa yaradıcılığında «Rast» xüsusi yer tuturdu. 1969-cu ildə tarzən Elxan Mircəfərovun və kamançaçalan Arif Əsədullayevin müşayiəti ilə bu muğamı plastinkaya yazdırmışdı. Səhv etməməyə, hazırda fonda saxlanılır. «Humayun»u isə Moskvada lentə aldirmişdi. Hətta buna görə ona xeyli qonorar da vermişdilər. Təəssüf ki, həmin ifası harada itib-batdı, necə əldən-ələ düşdü, səhvən hansı respublikaya göndərildi, gördüm deyən olmadı...

Nəriman müəllim bir xanəndə kimi Azərbaycanda yaxşı tanınsa da, ifaçılıq fəaliyyətini yetərinə genişləndirə, Cabbar Qaryağdıoğlu, Xan Şuşinski qədər səhnələrdə, məclislərdə görünə bilmədi. Düşar olduğu xəstəlik buna imkan vermədi. Ona görə də ömrünün sona doğru qalan hissəsini tamamilə pedaqoji sahəyə bağladı. Sanki ifa yaradıcılığında yarımçıq qalmış arzusunun tələbələrinin arzularına paylaşırdır, yaranışdan xalqımızla olmuş qayım-qədim muğam sənətinin keçdiyi azman yola təzə-təzə ciğirlər birləşdirirdi.

Buzovnadən məktəbimizə qədər avtobusla xeyli vaxt sərf etməsinə baxmayaraq, Nəriman müəllimi bir dəfə də dərsə gecikən görmədik. Xəstələndə belə həkimə müraciət edib, bülletenə çıxmadı. O, nizam-intizamını, səliqəsini hər tələbəsinə aşılamağa çalışırdı.

Zahirən belə görünsə də, Nəriman müəllim sərt adam deyildi, sadəcə çox tələbkar idi. Tədris edəcəyi dəstgah üçün özünün seçdiyi qəzəlləri mükəmməl öyrətməmiş, muğamın öyrənilməsinə keçmədi. Əruza məxsus bölgüləri – vəznə, bəhri, müəllifin sətirləri fikirlərini, eyhamlarını birər-birər açıqlayar, beytlərəarası əlaqələri, məntiqi «tikiş»ləri izah edər, ərəb və fars sözlərinin mənasını anladardı. Aydın tələffüzə və tam əzbərləməyə nail olmayınca, tələbədən əl götürməzdi.

Aramızda belə bir gərginliyə tab gətirməyərək, daldada giley-güzar edən də olurdu. Amma Nəriman müəllim inadından dönmür, yumşaqlıq göstərmir, öz metodikasına sadiq qalırdı. Ustad deyirdi: «Bilirəm, bəziləriniz hər şeyin asan başa gəlməsini istəyir.

Bununla heç yerə gedib çıxmaq olmaz. Vaxt gələcək, indi çəkdiyini əziyyətin səmərəsini görəcəksiniz. Yadıңызdan çıxarmayın, qəzəli yaxşı əzbərləməyəndə fikir onun yanında qalır, muğamı tam dolğunluğu ilə oxumaq olmur. Hər sözün mənasını dəqiq bilməlisiniz ki, yeri gələndə, camaata başa salmağa səviyyəniiz çətsin»...

Dərsin dəstgahi öyrənmək hissəsinə keçəndə, hər şey təzədən başlanırdı. Qəzəllə musiqinin rəbitəsi, şöbədən-şöbəyə keçidlər, təsniflərin onların arasına oturuşu... Hər parçanı əvvəl özü oxuyur, sonra təkrar-təkrar oxudurdu. Tələbənin ifasını səs imkanına zərgər dəqiqliyi ilə uyğunlaşdırırdı. Artıq zəngülələrlə, yersiz xallarla dinləyicini yükləməməyi döna-döna tövsiyə edirdi. Bəm səslə tələbələrə zil muğamlar oxumağı məsləhət görmürdü. «Öz imkanına kökləyə bilmirsənsə, yaxşısı budur, belə çətin işə girişmə!» - deyirdi.

Bizi 11-ə qədər oxutdurmazdı, gələcəkdə də bu mühüm amili nəzərə almağımızı məsləhət görürdü.

“Səsə ziyandır, belə şeylər onu zədələyə bilər”- söyləyirdi. Rütubətli havada, axşamdan xeyli keçəndən sonra az oxumağı, xüsusən, zildən oxumamağı tövsiyə edirdi.

Qəribədir ki, o zəif tələbəni də öyrədə bilirdi. Əziyyət çəksə də, muğamın bir yerini təkrar-təkrar başa salmalı olsa da, bunun öhdəsindən gəlirdi.

Nəriman müəllim tələbələr arasında qətiyyəni ayrı-seçkilik qoymurdu, “Onlar mənim var-dövlətimdir, mən onlarla nəfəs alıram”-deyirdi.

Asudə vaxtdakı məşğuliyətimizlə də maraqlanırdı. Sağlamlığımızı, harda oluruqsa olaq, davranışımıza fikir verməyimizi tapşırırdı. İstəyirdi yaşayışla bağlı hər şey gözəl olsun ki, diqqətimizi sənətin öyrənilməsinə yönəldə bilək.

Rayondan gələn neçə tələbəni öz evinə qeydiyyatla saldırıb, sonradan mənzil almasına köməklik göstərmişdi.

Zəhməti nəticəsiz qalmadı. Neçə-neçə yetirməsi bu gün Azərbaycan muğam ifaçılığı sənətini yaşadır, inkişaf etdirir. Xalq artistləri Ağaxan Abdullayev, Sakina İsmayılova, Zümrüd Məmmədova, Səfa Qəhrəmanov, Məmmədbağır Bağırzadə,

Nəzakət Teymurova, əməkdar artistlər Qaraxan Behbudov, Kifayət Gəncəli, Sahibə Əhmədova, Kəmalə Rəhimli, Təranə Valizadə, Gülyaz Məmmədova, Gülyanaq Məmmədova, Teyyub Aslanov, Vahid Abdullayev, qabaqcıl muğam müəllimləri Qəzənfər Abbasov, Murtuz Bağirov, Sabir Abdullayev, müğənnilər Səbinə İlyasova, Əlyar Məmmədov, Eyvaz Həsənov, Zəhid Quliyev muğamı Nəriman müəllimin sinfində öyrənib. Bu gün onun altı tələbəsi Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin Muğam Sənəti Kafedrasının aparıcı müəllimidir. Neçəsi Konservatoriyada dərs deyir. Dövlət tərəfindən özünə təkcə «Əməkdar müəllim» adı verilmişdi. Amma tələbələrinin əksəriyyəti ən yüksək fəxri ada, titula layiq görülüb, Prezident təqaüdcüsüdür.

Nəriman müəllim tələbələri ilə birlikdə

Nəriman müəllim biliyini təkcə tələbələrinə bəxş etmirdi. Azərbaycan musiqisinin ehtiyacına üroyinin qapılarını taybatay açmışdı. Tanınmış sənətkarlar, hətta muğam sahəsi üzrə müəllimlər yanına məsləhətə gələr, dərsləndə əyləşib dediklərinə qulaq asar, bilmədiklərini soruşardılar. Xalq artistlərindən Alim Qasimov, Qəndab Quliyeva, Mələkxanım Əyyubova, əməkdar

artistlərdən **Zabit Nəbizadə** və **Yaqut Abdullayeva**, özləri də etiraf edər ki, **Nəriman** müəllimdən muğamatın sirlərini müntəzəm surətdə **öyrəniblər**. Ümumiyyətlə, bu gün üzdə olan tanınmış xanəndələrin **doxsan** – doxsan beş faizi bu gözəl pedaqoqdan bəhrələnib. **Hamısı** onun məktəbindən keçməyi özü üçün vacib hesab **edib**.

Milli musiqimizin müzakirəsi zamanı

Kitabın əvvəlində qeyd etdiyimiz kimi, şair **Bəxtiyar Vahabzadə** «**Muğam**» poemasını yazarkən, evinə gedib **Nəriman** müəllimlə məsləhətləşib, muğamların şöbələrini, guşələrini poetik şəkildə **mənalandıranda**, onun dediklərinə əsaslanıb. **Ustad** xanəndə saatlarla ayrı-ayrı muğam hissələrini avazla oxuyaraq mahiyyətini **şairə** açıqlayırmış...

Onun qəlbində, ruhunda sənət yanğısı ilə milli təəssübkeşlik qoşalaşmışdı. **Hər kəsin** uğuruna öz uğuru qədər sevinirdi, **hər kəsin** xətasına öz xətası kimi ağrıyırdı. **Tarzenlər** **Bəhram Mansurov** və **Əhsən Dadaşovu** xoşlayırdı, amma müşayiət bacarığına görə **birinciyə** üstünlük verirdi.

Biz soruşanda ki, xanəndələrdən kimi bəyənir, ilk növbədə

Yaqub Məmmədovun adını çəkirdi. «**Təmiz muğam** oxuyur. Onun sasi məndə olsaydı, ifamla dünyanı **fəth** edərdim» - deyirdi. Dünya şöhrətli müğənnimiz **Zeynəb Xanlarova** tələbəklik vaxtı bir dəfə «**Humayun**»u necə gözəl **oxumuşdusa**, **Nəriman** müəllim həmin ifanın lentə köçürülməsinə **həmişə** təəssüflənirdi.

O **həmişə**, hər yerdə səmimi idi: **işdə** də, **küçədə** də, **evdə** də. Sanki insanlara münasibəti, yaşayış tərzini **bütünlüklə** muğam çalarları üzərində qurulmuşdu. **Ömür-gün** yoldaşı **fizika-riyaziyyat** müəllimi **Xalidə** xanıma **məhəbbəti-hörməti** ilahi bir həzinliyə bürünmüşdü.

Sevgi qarşılıqlı olur və yaş tanımır. İnsanı **insanla** ayıra bilən fələyin, ağar arada pak meyr, mehribanlıq **olubsa**, insanı insana unutdurmağa gücü çatmır. Bu gün **Xalidə** xanım **Nəriman** müəllimin ruhundan bir an da aralı **düşmür**. **Ömür-gün** yoldaşının zaman fəaliyyətinə biganə **yaşaşılarda** dünyadan küsür, efrədən, mətbuatdan inciyir, **görməli musiqi** pedaqoqu bərəsində bir xoş kəlmə eşidəndə isə **sevinir**, **eyni** açılır. Haqlı olaraq, **Nəriman Əliyev** haqqında ayrıca **kitab** yazılmasını, ad gününün, anım mərasimlərinin onilliklər arası yubiley məclislərinin respublika səviyyəsində **keçiriləcəyini** səbirsizliklə gözləyir. **Nəriman** müəllimi sayıb qəpısına **gələnləri**, yazı üçün söz soruşanları, şəkil istəyənləri **hörmətlə-izzətlə** qarşılayır. Ailə başçısının yoxluğunu unutdura bilən əsl **Azərbaycan** xanımı kimi!

Xalidə xanımın söylədikləri: mən bu **evə 1961-ci** ildə gəlin gəlmişəm. O vaxt bizə bərk-bərk tapşırıdılar ki, **ucadan** danışmayaq-gülməyək. **Ağanın** istirahəti **pozular-deyərdilər**. Amma **batıb-görürdük** ki, o heç zaman **dincəlmir**. **Elə** **hey** nəşə yazır, nəşə mütalə edirdi.

Seyid Şuşinski ömrünün son aylarına **qədər** qaynatamın onun adına tikdirdiyi evdə yaşadı. **1965-ci** ildə birdən-birə özünü pis hiss etdi. **Ömrünün** sonuna **lap az** qaldığını duyduğundan, vətənə qayıtmaq qərarına **gəldi**. **Ağdama** yola düşəndə **Nərimana** dedi: **İnşallah**, bu yaxınlarda **övladın** dünyaya

gələcək, səndən bir xahişim var, adını, oğlan olsa Sarənc, qız olsa Dilkəş qoyarsan. Həyat yoldaşım onun vəsiyyətini yerinə yetirərək, böyük qızımıza muğam şöbələrindən birinin adını verdi...

Nəriman müəllim qızları Dilkəşi və DİLrübani çox sevirdi. Sənətinə görə vaxtı nə qədər dar olsa da, onların tərbiyəsi ilə məşğul olmağa macal tapır, xalq üçün faydalı yetişmələrini istəyirdi.

Nəriman müəllimin bacısı oğlu, Azərbaycanın tanınmış kamançaçalanı, Bakı Musiqi Akademiyasının professoru, məşhur qadın kamançaçalan Şəfiqə Eyvazovanın həyat yoldaşı Arif Əsədullayevin xatirələrindən: «1998-ci ilin aprel ayının 27-si idi. Ağır xəstə yatan dayım dedi ki, Mehrini çağır, qoy mənim üçün kamançada bir şey çalsın. Qızım gəldi və «Şüştər» muğamını çaldı. Nəriman müəllim xeyli fikrə getdi. Deyəsən, ömrünün qürubuna az qaldığını hiss etmişdi. Amma nikbinliyini əldən vermir, ətrafdakılara ağrı gətirmirdi. Nəhayət, düşüncələrdən ayrıldı və baxışlarını Mehriyə yönəltdi: - Bundan muğayət olun, böyük gələcəyi var - dedi... Bir gün sonra vəfat etdi. Bu dəfə ruhu nənəsi Mehri ilə qovuşdu... Doğulduğu Buzovnadə torpağa tapşırıldı. Hüzn mərasiminə gələnlərin ardı-arası kəsilmirdi. Respublikanın bütün görkəmli musiqiçiləri yas məclisində iştirak etdilər...»

Xalq artisti, professor Ağaxan Abdullayev: Nəriman ustadla tanışlığımın uzun bir tarixi var. 1969-cu ildən tələbəsi, 1977-ci ildən müəllim yoldaşı olmuşam. Bütün muğamların sirrini mənə ondan əxz etmişəm.

Respublikanın xalq artisti Alim Qasımov: - Nəriman müəllim sinifdə tələbələrə azadlıq verirdi. Amma bu, onun dərsi ciddi aparmasına qətiyyətlə mane olmurdu. Əksinə, tələbələrin aldığı biliyin keyfiyyətini daha da artırırdı. O, sənətdə mənim babamdır.

Xalq artisti, tarzən Möhlət Müslümov: On il mən onun sinfində konsertmeyster olmuşam. Nəriman müəllimlə keçən vaxtlarımı aspirantura, akademiya hesab edirəm. Bilmədiyim muğam yox idi. Sənətdə elə bir yer qalmamışdı ki, Seyid Şuşinski bu böyük pedaqoqa öyrətməmiş olsun...

Xalq artisti, opera səhnəmizin uzun illik Məcnunu Mənsüm İbrahimov: Bu gün muğam dünyamızda Nəriman Əliyev ənənəsi var. Nəinki hər xanəndə, hətta hər müəllim yaxşı ifaçı yetişdirə bilmir. O bacardı. Çünki yaxşı oxuyanda xoş sözünü, pis oxuyanda iradını açıq bildirirdi...

Ramiz İsmayılov, Nəriman Əliyev və Qəzənfər Abbasov

Tələbə yoldaşım, hazırda muğam müəllimləri arasında ustadımızın məktəbini ləyaqətlə davam etdirən Qəzənfər Abbasovun dediklərindən: bu bir reallıqdır ki, pedaqoqlardan söhbət düşəndə Seyid Şuşinskiyə sonra birbaşa olaraq Nəriman Əliyevin adı yada düşür. Ata kimi qaygını çəkib. Çöl-bayır görməmiş, kənddən gəlmiş bir yeniyetmə idim. Nəhəng muğam dünyası ilə qarşılaşanda, sözsüz ki, çaşıb qaldım. Amma nə qədər çətin olsa da, Nəriman müəllim xanəndəlik sənətinin sirlərini mənə öyrətdi.

İstedadım getdikcə açılırdı. Artıq üçüncü kursda bütün muğam dəstgahlarını mənimsəmişdim... Mən ondan pedaqoqluğu da öyrəndim. Xüsusən, qabiliyyətli, amma müəllim deyəni bir qədər gec götürən tələbələrlə işləmək qaydasını. Ən istəkli, ən böyük müəlliminim olub...

Nəriman müəllimin bir amalı var idi – onu sanki həyatının epigrafi götürmüşdü: «Efirə hamı çıxıb, amma Ağanın sənətini hamı davam etdirə bilməz. Mən tələbə üçün yox, xalq üçün zəhmət çəkirim». Seyid Şuşinskiyə ona verdiklərini gələcək nəslə son damlasına qədər qaytarmaq istəyirdi. Qaytarardı da!

«Təbiət ömrün onun heç zaman xəzan eləməz». Bu hikmətli misra ölməz sənətkar, Nəriman ustadla uzun müddət çiyin-çiyinə işləmiş musiqi və söz sənətkarı Hacıbaba Hüseynovundur və muğamatın tərəqqisinə ömrünü-gününü sərf etmiş insanlara həsr olunmuşdur. Nəriman müəllim də həmin sıradadır. Və həmişəbəhar xidmətləri heç zaman qoymaz ki, adı unudulub, ruhu xəzana dönsün...

MÜNDƏRİCAT

Ön söz	3
Tariximizin aynası	7
Muğamatımızın incəlikləri «Şur» dəstgahı fonunda	14

Professional muğam məktəblərinə doğru

Musiqi məclisləri	24
Konsert və teatr salonları	33
Muğamatımızda Üzeyir bəy mərhələsi	35
Ulu öndər və ulu muğamlarımız	52

Unudulmaz səslər

Yaddaşlardan gələn səslər	62
Segah İslam	68
Pərxan Cəlil	71
Məşhədi Məmməd Fərzəliyev	73
Məşhədi Cəmil Əmirov	76
Cabbar Qaryağdıoğlu – xanəndə, bəstəkar, şair	80
Seyid Şuşinski şərq musiqisinin incisidir	87
Keçəçi oğlu Məhəmməd	99
Universal mədəniyyət xadimi	101
Xan Şuşinski və Azərbaycan muğamları	105
Zülfü Adıgözəlovun xanəndəlik məktəbi	110

Muğam ruhlu bəstəkarlar

«Bayatı-şiraz»dan süzülən musiqi	115
Müasirliyi hiş edən əsərlərin müəllifi	121

Səsin cazibəsi

Vokal və opera sənətinin sərəvəti	126
Keşməkeşli yollar, bənzərsiz rollar	133
Səhnəmizin Ərəbzəngisi	137
Bir dünyamız, bir sən özün, bir də mən	142
Çox zillərdən yuxarı bəm	149
Öz taleyini oxuyan müğənni	157
Sənətin Kərəmi	167

Sevimli müəllimlərim

El səni soruşar «Zabul-Segah»dan	174
Sizinlə fəxr edir sizdən dərs alan	181

Ruzə Məhərrəm qızı İbişova

ƏBƏDİYYƏT NOTLARI

Naşir: Rafiq Xan-Sayadoğlu
Texniki redaktor: Əyyar Tahirov
Korrektor: Zinyət Mürşüдова, Rübabə Vəliyeva
Dizayner: Ceyhun Əliyev, İradə Əhmədova

Yığılmağa verilmişdir: 17.12.2010
Çapa imzalanmışdır: 14.01.2011
Tiraj: 500, ş.ç.v 12,5
«MBM» mətbəəsində çap olunmuşdur.

Az-261254

Ruzə mənərrəm qızı İbişova Ağdaş rayonunun Ləki qəsəbəsində anadan olub.

Asəf Zeynalı adına Orta İxtisas Musiqi məktəbində əməkdar müəllim Nəriman Əliyevin, Üzeyir Hacıbəyov adına Bakı Musiqi Akademiyasında isə xalq artisti İslam Rzayevin sinfini bitirib.

İfasında “Mirzə Hüseyn seğahi”, “Bayatı-Şiraz”, “Bayatı-Kürd”, “Şur”, “Mahur-Hindi”, “Çahargah”, “Xaric seğah” muğam dəstgahları, “Kəsmə Şikəstə”, “Heyratı” zərb muğamları, yüzdən çox bəstəkar və xalq mahnısı lentə alınaraq Azərbaycan Dövlət Televiziyası və Radiosu Fonduna daxil edilmişdir.

Jurnalistlər Birliyinin üzvüdür. Görkəmli xanəndələrin, tanınmış musiqiçilərin yaradıcılığına həsr olunmuş məqalələrlə mətbuatda müntəzəm çıxış edir.

Ruzə İbişova Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin Muğam sənəti kafedrasının müəllimidir.

Ailəlidir, bir qızı var.